RÖKSTENEN

LÄST OCH TYDD

AF

OTTO VON FRIESEN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

A.-B. TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG I DISTRIBUTION

H359

RÖKSTENEN

RUNSTENEN VID RÖKS KYRKA LYSINGS HÄRAD ÖSTERGÖTLAND

LÄST OCH TYDD

AF

OTTO v. FRIESEN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

JACOB BAGGES SÖNER · STOCKHOLM 1920

Af denna bok har tryckts en upplaga af 35 numrerade exemplar på handgjordt papper från Tumba pappersbruk och en onumrerad upplaga på 1000 exemplar. Af de numrerade exemplaren äro de med 1—25 märkta avsedda till försäljning och åtföljas af ett porträtt af författaren från våren 1920, en etsning af konstnären A. Fridell. De med numren I—X försedda skola utdelas.

Klichéerna äro utförda vid Generalstabens litografiska anstalt.

Tryckningen har bekostats genom subskription af kolleger, vänner och lärjungar. K. Vitterhets-, Hist. och Antikvitetsakademien har inlöst 100 exemplar. Återstående exemplar distribueras genom A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag.

Redaktion: Sune Ambrosiani, Rudolf Cederström, Anders Grape.

INNEHÅLL

sid.

Förteckning å subskribenter IV

Ett förord och en orientering. VI

Kap. I. Ur Rökstenens och Rökstensforskningens historia 1

Kap. II. Den ordning, i hvilken inskriften anbrakts å stenen 7

Kap. III. Magiska talförhållanden 13

Kap. IV. Lönrunornas dechiffrering 17
Korschiffern sid. 17; inre baksidans chiffer sid. 19; lönrunan för þ i följden af äldre runor sid. 20; de äldre runornas dechiffrering sid. 22.

Kap. V. Yttre tolkning 29
I. Minnesinskriften 29
II. Varins äggelse 34
Flock 1 sid. 34; flock 2 sid. 38; flock 3 sid. 41; flock 4 sid. 49; flock 5 sid. 52; flock 6 sid. 57; flock 7 sid. 58; flockarna 8, 9 sid. 59; flock 10 sid. 62; flock 11 sid. 64; flock 12 sid. 66; flock 13 sid. 67; flock 14 sid. 71; flock 15 sid. 84; flock 16 sid 86; öfversättning sid. 87.

Kap. VI. Inre tolkning 88
Den historiska bakgrunden till Vämods död och Rökstenens resning sid. 105.

Exkurs I. Om folknamnet hreidgotar 108
I. Hervararsagan sid. 109; II. Skioldungasagan sid. 125.

Exkurs II. Egennamn af typen fvn. Ingibiorg-Yngvarr 135

Exkurs III. Räkneorden på fvn. -tán ~ -tián 141

FÖRTECKNING Å SUBSKRIBENTER.

Theodor Adelswärd
C. G. Agerin
Fritiof Ahnell
Nils Alexandersson
Oscar Almgren
Henrik Almstrand
Hjalmar Alving
Sune Ambrosiani
Oscar Andersson
Hugo Andreasson
E. O. Arenander
David Arill
I. Arwidsson
Ludv. Aurell
Erik Axelsson
Nat. Beckman
Sixten Belfrage
Ruben G:son Berg
Gösta Bergman
Elof Biesèrt
Nils Björkman
Anton Blanck
Ingeborg Blomberg
D. Boberg
Axel Boëthius
B. Boëthius
Johannes Boëthius
Petrus Bogren
S. Bohnstedt
R. Brieskorn
Samuel E. Bring
Harald Brolén
A. Broms
Torsten Bucht
Alexander Bugge
Gottfrid Carlsson
Sven Carlson
Rudolf Cederström

Emanuel Cederström
Hilding Celander
Henrik Cornell
Sigurd Curman
Louis Chrysander
Verner Dahlerup
Gideon Danell
O. A. Danielsson
Nils Edén
Helge Ehrenborg
Sigfrid Ehrling
Gunnar Ekelund
R. Ekwall
Eilert Ekwall
C. A. Cervin Ellqvist
Arvid Enqvist
Harald Engström
Petrus Envall
Axel Erdmann
Torsten Ericsson
Torsten Eriksson
Emanuel Eriksson
J. V. Eriksson
Sigurd Erixon
Axel Ferb
Emil Äng. Fredborg
Carl J. P. Fredenberg
Algot Friberg
Erik von Friesen
Alb. Fristedt
Fr. Alex. Funck
Robert Geete
Herman Geijer
Olof Gjerdman
Eskil Grafström
Anders Grape
Herbert Gustafsson
K. G. Gustafsson

Johan Götlind
K. Haegermarck
Rob. Hagen
Nils Hagström
Gunnar Hallström
Axel Hamberg
Manne Hammargren
N. E. Hammarstedt
Torleif Hannaas
E. A. Hedin
Carl Hellquist
Elof Hellquist
Erik Hemlin
Sam. Henning
Nils Herlitz
Joseph Hermelin
Allan Herzog
Bengt Hesselman
Hugo Heyman
James Heyman
E. Hildebrand
Harald Hjärne
Erland Hjärne
A. Holmberg
Åke Holmbäck
J. M. Hulth
O. F. Hultman
Richard Hultmark
Jean Häggman
Robert Höckert
August Isaacsson
Gustaf Jacobson
Otto Janse
Sam. Jansson
J. S. Johansson
K. F. Johansson
Oscar Alb. Johnsen
Finnur Jónsson

Bengt Jonzon
Cally Måhrbeck-Jungblom
Carl Jungmark
Hugo Jungner
N. Jungstedt
Gottfrid Kallstenius
K. A. Karlinder
T. E. Karsten
J. Kempe
Ragnar Kinnander
Carl M. Kjellberg
Knut Kjellberg
Lennart Kjellberg
Helge Kjellin
Johannes Kjellström
Sven Kjersén
Ernst Klein
Axel Kock
Gösta Koskull
Karl Kärre
Gustaf Lagercrantz
Otto Lagercrantz
Carl Gösta Lagerfelt
Åke Lagerholm
G. Langenfelt
Eyvind de Lange
Carl Larsson
Thorsten Laurin
Erik Leman
Eugène Lewenhaupt
Ernst Lidblom
Evald Lidén
E. H. Lind
Justus Lindh
Oskar Lindén
Wilhelm Linder
Em. Linderholm
Gunnar Lindgren

Natan Lindqvist
Sune Lindqvist
Tage Lindqvist
Hjalmar Lindroth
Nils Lithberg
Ragnar Ljunggren
Oskar Lundberg
J. A. Lundell
Adolf Lundevall
Vilh. Lundström
M. Lyckholm
Ingolf Lönnberg
Birger Lövgren
Fr. Malm
Thorild Malmberg
M. Matell
Einar Mohlin
Olof Molund
Oscar Montelius
Erik Måhlén
Axel Nelson
Birger Nerman
Erik Neuman
Johs. Bröndum-Nielsen
Stig Olsson Nordberg
Rolf Nordenstreng
Fredrik Nordin
Adolf Noreen
Erik Noreen
Robert Norrby
J. Näsmark
Magnus Olsen
Emil Olson
Herman Palmgren
Ch. Pennyeook
C. J. Perne
And. Pers
P. Persson
Jan Petersen
Th. Petersen
H. Pettersson
Knut Pettersson
Carin Pihl
Sigurd Pira
Hjalmar Psilander
Nils Quennerstedt
Mats Redin
Torsten Relfsson
Hans Reutercrona
Edgar Reuterskiöld
Edward Ringborg
Anders Roland
Wilhelm Rolén
Thore Roselius
Hilding Rosengren
Erik Rooth
Marit Rundgren
R. Rydberg
J. E. Sachs
Jöran Sahlgren
Carl Sahlin
Johan Samuelsson
Sixten Samuelsson
K. E. Sandberg
Josef Sandström
Fredrik Sandwall
Henrik Schück
Bror Sehnittger
Didrik Arup Seip
Rutger Sernander
Haakon Shetelig
N. L. Sjödahl
A. Hemming-Sjöberg
H. Sjögren
Bruno Sjöros
Birger Sjöström
Einar Smedberg
Ludvig Stavenow
Alfred Stenhagen
Gottfrid Swanlund
Pehr Swartz
Carl Swartz
Joel Svedberg
Ossian Svensson
Olof A. Söderberg
Sigurd Thalin
E. Tegnér
Erik Terner
Nils Tiberg
Tore Torbiörnsson
Sven Tunberg
Folke Tydén
Hjalmar Thyresson
Einar Törnqvist
Arvid Hj. Uggla
H. v. Unge
Wilh. Uppström
Sigurd Wallin
Erik Wellander
P. Wennström
Elias Wessén
Henrik Westman
K. G. Westman
Olof Wiens
Wilhelm Wiget
Ernst Wigfors
Hjalmar Wijk
E. S. Willebrand
C. Wiman
F. G. Zander
Nils Åberg
Ruth Åblom
N. V. Åkerblom
Rick. Åkerman
Erik Ålund
Sam. Åsander
John Åström
Olof Östergren
A.-B. Lundeqvistska bokh.
Bergens Museums Bibliotek
Dalarnas Fornminnesförening
Dalarnas Hembygds-förbund
Universitetsbiblioteket, Köpenhamn
Det Kongelige bibliotek, Köpenhamn
Göteborgs Stadsbibliotek
Hälsingborgs Museum
Humanistiska Sektionens Seminariebibliotek, Lund
Nationalmuseet, Köpenhamn
Nordiska Museet, Sthlm
Norges Riksarkiv, Kristiania
Norrköpings Stadsbibliotek
Riksföreningen för Svenskhetens bevarande i utlandet
Staatsbibliothek, Berlin
Statsbiblioteket i Aarhus
Universitetets Oldsaksamling, Kristiania
Åbo Akademis Bibliotek

ETT FÖRORD OCH EN ORIENTERING.

Föreliggande afhandling kommer ur tryckpressen i en förnämligare utstyrsel än som i regel ges åt filologiska arbeten. Orsaken härtill är, att ett antal minnesgoda vänner, på initiativ af mina gamla studiekamrater Sune Ambrosiani, Rudolf Cederström, Anders Grape och Oskar Lundberg, ha velat på detta sätt hugfästa en märkesdag i mitt lif — femtioårsdagen. Först efter mycken tvekan har jag vågat mottaga detta älskvärda uttryck af deras välvilja. Jag griper nu detta tillfälle att bringa alla dessa närmare och fjärmare vänner mitt varma tack och detta i lika hög grad för många mindre häfdbundna vänskapsprof, som jag från deras sida i rikt mått fått röna under framfarna år.

För de ypperliga fotografier, som i reproduktion pryda denna bok, ber jag att här få erkänna min tacksamhetsskuld till fil. kand. Nils Moosberg, som haft vänligheten att under påsken förlidet år göra mig sällskap ned till Rök och där ställa sin bepröfvade konstskicklighet till min tjänst. Färden möjliggjordes genom ett anslag af K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, som jag härför hembär mitt vördsamma tack.

* * *

Vid vår tideräknings början var Rom västerlandets och till en stor del också österlandets härskarinna. Omkring år 100 e. Kr. nådde det stora världsrikets område i Mellaneuropa upp till en linie, som till sin största del följde Rhen och Donau men på vissa sträckor föll norr om dem. Först utanför denna gräns funnos folk och stammar, som gentemot Rom förmådde häfda sin politiska själfständighet. Främst bland dessa stodo såväl med hänsyn till antal som anlag, själsliga och kroppsliga, germanerna. Men om också Roms politiska välde icke nådde flertalet germanska stammar, voro dessa likväl i hög grad underkastade inflytandet af Roms materiella odling, dess industri och handel. De fredliga förbindelserna öfver den romerska

gränsvallen brakte en rikedom af romerska industriprodukter, afsedda såväl för fredliga som krigiska ändamål, icke blott till det kontinentala Germanien utan äfven långt upp i Norden. Detta materiella inflytande från Rom var så mäktigt, att arkeologerna kallat ett skede, omfattande de tidigare århundradena af vår tideräkning, för den romerska järnåldern. I hvilken grad romerska lefnadsvanor genomträngt den germanska världen förstå vi däraf att en författare, som i midten på 500-talet tydligen mycket vederhäftigt skildrar Norden, omtalar som en märkvärdighet att i Skandinavien fanns en folkstam så barbarisk att dess medlemmar ej använde vin. Denna folkstam var lapparna. Vi veta att i den materiella odlingens spår gick till den germanska världen från Rom andlig odling: organisation, krigskonst, tidsindelning (sjudagarsveckan och veckodagsnamnen), samhälleliga och religiösa föreställningar o. s. v. Hit hör också skrifkonsten.

På tre hufvudvägar gingo de romerska kulturströmningarna mot Norden. En följde Rhen, som på långa sträckor bildade gränsen mellan romare och germaner, och gick från dess mynning längs Nordsjö-kusten öfver Slesvig in i Östersjön. En annan utgick från Carnuntum, en stad i den romerska provinsen Pannonia nära Wien, uppför floden March öfver Väst-Karpaterna in i Weichseldalen och följde därefter Weichsel ner till Frisches Haff på gränsen mellan Ost- och Väst-Preussen. En tredje var under de fyra första seklerna e. Kr. lifligt trafikerad. Den gick från Svarta hafvet genom Väst-Ryssland in i Weichseldalen. Fornforskaren Bernhard Salin har visat att det är på kulturföremål, som på denna väg söka sig upp mot Norden, som runorna äldst uppträda. Men vid Weichseln, Dnjepr och Svarta hafvet härska under 100—300-talen e. Kr. goterna. Under 100-talet började de i större skaror från Ostpreussen draga åt sydost mot Svarta hafvet, dit bördiga nejder och ett härligt klimat lockade dem. Där nere mötte dem också det romerska rikets odling, ordning och rikedom: blomstrande grekiska kuststäder, romerska kolonier och ståndläger — en blandning sålunda af latinsk och grekisk kultur.

Genom ingående undersökning af runorna i de äldsta fynd där de förekomma på kontinenten och i Norden och en jämförelse af dem med de latinska och grekiska skriftecknen sådana dessa voro vid denna tid har jag redan 1904 visat, att runorna uppstått genom en ombildning af grekiska och latinska bokstäfver af den form dessa erhållit genom dagligt bruk som skriftecken, d. v. s. att runorna utgå från den klassiska skrifstilen. Sannolikt synes att skriftecknen öfverförts till den germanska världen af en got, som

en längre tid vistats i grekisk-latinsk omgifning, visserligen utan att förvärfva någon litterär bildning, en got, som lärt sig att tala och med hvardagslifvets bokstafstyper hjälpligt skrifva grekiska och latin och så, med stöd af dessa färdigheter, af grekiska och latinska tecken sammansatt en skrift för sitt modersmål, gotiskan. Han öste härvid företrädesvis ur det grekiska teckenförrådet, men han måste därjämte anlita det latinska, emedan gotiskan hade ljud som vid denna tid, slutet af 100-talet e. Kr., saknades i grekiskan men funnos i latinet.

Den sålunda tillkomna gotiska skriften bestod liksom det grekiska alfabetet af 24 ljudtecken. Den har sannolikt till en början i den gotiska världen haft en användning som liknade den som skrifstilen hade inom den klassiska odlingens sfär. Ytterst obetydliga rester af klassisk — grekisk och latinsk — skrifstil äro bevarade till vår tid. Hade vi icke att tillgå på glättade lerskärfvor och papyrus med bläck och penna skrifna urkunder af hvardagligt eller litterärt innehåll, som skyddats mot tvenne årtusendens åverkan af Egyptens ökentorra klimat eller Herkulanums i lava inbäddade ruiner, skulle vi veta ytterst litet om denna det dagliga lifvets skrift och dess ymniga användning inom den klassiska civilisationen. Det är därför helt naturligt att den gotiska skriftens historia under dess äldsta skede är oss alldeles obekant. Att skriften emellertid bland goterna tidigt nått en förhållandevis stor användning kunna vi med sannolikhet sluta däraf att Vulfila, goternas store apostel, på grundvalen af den bildade den vårdade bokskrift hvarmed han nedskref den öfversättning af bibeln från grekiska till gotiska, som han utförde i midten af 300-talet e. Kr. Denna, förnämligast i den frejdade Codex argenteus i Uppsala bevarade bokstil, förhåller sig sannolikt till den af grekiska och latinska typer, på sätt som nyss antydts, sammansatta gotiska hvardagsstilen (»kursiven») på samma sätt som de klassiska vårdade bokstilarna (»uncialerna») förhålla sig till de motsvarande kursiverna. Det är rimligt att af denna omständighet sluta att skriften spelat en betydande roll bland goterna redan före Vulfilas tid, så betydande att Vulfila ansåg sig böra i huvudsak bygga sitt alfabet på den i stället för på det grekiska alfabetet, i trots af att detta på hans tid lätteligen skulle ha låtit lämpa sig för hans ändamål.

Den första gotiska skriften har, såsom ofvan nämnts, troligen varit kursiv och framställts på samma sätt som den klassiska kursiven med bläck och penna på lämpligt underlag: papyrus, glättade lerskärfvor, pergament. Tidigt framgick emellertid härur en epigrafisk skrift, en skrift där hvarje typ var

fristående och med ett spetsigt föremål, en knifsudd eller en nål, ristades på trä, metall, i vax etc. Denna epigrafiska gotiska skrift är just runorna, och den synes ha tillkommit i eller tidigt spritt sig till en omgifning, där tillgång saknades till de klassiska skrifmaterialerna och där kunskapen om klassisk skrift icke var öfver höfvan stor, om den öfverhufvud fanns. Mot bakgrunden af detta antagande förstår man bäst, hvarför runornas ordning blifvit en helt annan än den klassiska skriftens, hvarför de grekiska bokstafsnamnen så radikalt omstöpts till de egendomliga namn, som tillkomma hvarje runa och som samtidigt äro appellativer i språket, samt slutligen hvarför grekiska digrafer som ЄI (= *ei*, senare *i*) och ΓΓ (= *ng*) kunnat ombildas till enhetliga ljudtecken i runraden (resp. *j* och *ng*).

Hastigt spred sig runornas bruk från den gotiska världen upp till Östersjön. Redan under tiden c:a 200—250 e. Kr. finna vi runinskrifter i Danmark och Norge enligt hvad den arkeologiska vetenskapen ådagalagt. Vid år 400 eller något senare äro runorna dokumenterade för Sverige (Gotland). Först åtskilligt senare sprider sig kunskapen om dem från Östersjöns och Nordsjöns kuster till Syd-Tyskland och det af germaner (burgunder) bebodda östra Frankrike.

När den klassiska skriften, afpassad för germanskt språk, väl omdanats till en epigrafisk skrift (runor), har dess användbarhet i hög grad inskränkts. Det är till en början uteslutande för mer eller mindre tillfälliga, i regeln mycket korta inskriptioner på vapen, smycken och redskap som vi finna runorna brukade, inskriptioner, på hvilka visserligen stundom mera målmedveten omsorg nedlagts men som oftast äro tämligen vårdslöst nedkastade med en nålsudd eller knifsägg på ett föremål af trä eller metall. De innehålla oftast dessa inskrifter ett eller ett par personnamn angifvande egaren, gifvaren eller förfärdigaren samt ofta runristaren. Stundom utgör inskriften en besvärjelse: runorna torde i afsevärd mån ha haft sitt magiska bruk att tacka för sin spridning och den seghet hvarmed de i vissa trakter t. ex. i Dalarna fortlefvat inemot våra dagar.

Runorna bestodo äldst, som redan nämnts, af 24 ljudtecken. De erhöllo hvar och en särskilda namn, och hvarje namn var ett appellativ i språket, som om möjligt såsom första element innehöll det ljud, som runan hade att beteckna. Så hette runan för *r raida* 'vagn', för *l lagus* 'sjö', för *d dags* 'dag' o. s. v. Deras ordning var en helt annan än de klassiska bokstäfvernas, en ordning hvars grund ännu är okänd men som förutsätter att den tillkommit i en omgifning, som icke haft någon vidare kunskap om de

klassiska folkens skrift. Slutligen kan det nämnas att de 24 runorna voro uppdelade i tre grupper om hvardera åtta runor; hvarje grupp kallades åtminstone i senare tid (under vikingatiden) en *ätt*, d. v. s. 'antal af åtta', och detta ehuru dåmera grupperna bestodo af 5 eller 6 runor.

Kasta vi nu en blick på hur denna 24-typiga runrad användes i den östgermanska (gotiska) och i den nordgermanska (skandinaviska) världen, dit upp — som vi sett — den redan c:a år 200 spridt sig, samt senare (från omkr. år 400) i den västgermanska, så finna vi till en början helt korta inskrifter på lösa föremål, vapen, verktyg eller husgerådssaker, inskrifter som endast innehålla ett personnamn eller ett par, med eller utan ett lakoniskt predikat. Så läses på doppskon tillhörande det berömda mossfyndet från Thorsbjærg på Fyen: **owlþuþewaR ni wajemariR**, d. ä. »WulþuþewaR den icke vanryktade (d. v. s. den fräjdade)». WulþuþewaR är ett mansnamn, som på fornnordiska skulle ha hetat Ullþér, d. v. s. 'Ulls tjänare' och som troligen är anbrakt på doppskon för att ange svärdets egare. Välbekant är inskriften på det ena af de två väldiga dryckeshorn af guld från Gallehus i Slesvig, som upptäcktes 1639 och 1734. Inskriften står rundt den mer än decimeterbreda mynningen af hornet, som på arkeologiska grunder kan dateras till omkr. 425 e. Kr. Den är affattad liksom den föregående inskriften på urnordiska, det tungomål, från hvilket de senare nordiska litteratur- och talspråken utvecklat sig, och lyder: **ek hlewagastiR . holtijaR . horna . tawido.**; det är uttydt: »jag Lägäst (på fornnordiska skulle namnet ha lydt Hlégestr) från Holt förfärdigade hornet».

I Norge är det, som vi träffa de äldsta inskrifterna på sten, de första runstenarna alltså. Som en typisk runstensinskrift vill jag anföra Kjölevigsstenens från Strand i Ryfylke (sv. Norge): **hadulaikaR | ek hagusta[l]daR hlaiwido magu minino**, d. ä. »Hǫdleik (är död eller hvilar här). Jag Hǫgstald höglade min son».

Runstenarna äro från början sannolikt bautastenar, d. v. s. minnesstenar utan inskrift, resta till bortgångna fränders ära. Sådana bautastenar voro i bruk här i Norden redan långt före det runorna blefvo kända och ha brukats in i senaste tid i många bygder. Runstenarnas karaktär af bautastenar skimrar stundom ännu tydligt igenom, då det skriftliga meddelande de bära, i stället för den väntade dedikationsformeln med den dödes namn, endast anger hvem som rest stenen eller en förbannelse öfver den som störtar i kull den eller flyttar den. En sådan runsten är Tanum-stenen från Bohuslän:

þrawijan haitinaR was, d. ä. 'ständig oro (eg. att tråna) blef honom ålagd (ålagdt), [som skadar denna vård]'. Och en af de tre mäktiga bautastenar som tillsammans utgöra en af Nordens vackraste minnesvårdar, Björketorpsmonumentet nära Ronneby i Blekinge, bär en lång besvärjelse, riktad mot grafskändaren, men ingen dedikation.

Runornas magiska bruk är i alla tider starkt framträdande, så starkt, att den norske filologen, prof. Magnus Olsen, häri velat se den viktigaste grunden till deras uppkomst. Emellertid står det också fast, att de under alla skeden därjämte haft en annan hufvuduppgift, nämligen att vara ett meddelelsemedel. Runorna äro i båda dessa afseenden fullkomligt kongruenta med den klassiska skriften. Det är i äldre tid väsentligen de ädlare metallernas och stenens motståndskraft mot tidens och väderlekens åverkan som åt oss bevarat en mindre part af de dokument, som åstadkommits med runor. Men det lilla som finns kvar är fullt tillräckligt att dokumentera runornas karaktär af meddelelsemedel, hvilket f. ö. till fullo framgår af den omständigheten att runornas valörer och vissa ortografiska vanor bevaras genom tiderna, något som vid ett exklusivt magiskt bruk i hvarje fall skulle ha äfventyrats. Inskrifter med tydligt utpräglad karaktär af meddelanden äro t. ex. de ofvan anförda från Gallehus i Slesvig och Kjölevig i Norge.

Omständigheter, som jag närmare skall redogöra för i en snart utkommande afhandling, tyda på att runorna under folkvandringstiden haft en viktig praktisk användning hos den handelsidkande befolkningen i Slesvig, som förmedlade den för Norden så betydelsefulla transitotrafiken mellan Rhen och Östersjön. Och enligt en tradition, hvars riktighet ej mer kan betviflas, användes runorna senare — under vikingatiden — för uppteckningar till bättre minne af längre texter som kväden, t. ex. Egil Skallagrimssons Sonatorrek.

Kjölevigs-stenen är, liksom Tunestenen från sö. Norge, anmärkningsvärd med hänsyn till sitt innehåll. Den anger, om ock i annan form, hvad vikingatidens talrika runstenar i regel meddelar oss, nämligen namnet på den person, åt hvilken stenen är egnad, och därjämte namnet på den som rest stenen. Omkring år 800, alltså vid vikingatidens början, finna vi den klassiska typen af en runsten utvecklad på danskt område. Helnæs-stenen på Fyen har en inskrift af följande lydelse: »Rolf, Helnäsbornas gode (= offerpräst), reste denna sten efter Gudmund sin brorson — —». Denna stilisering blir så småningom i hufvudsak enarådande icke blott i Danmark utan också i Sverige och Norge hela vikingatiden igenom. Till den van-

liga sjablonen fogas stundom en historisk upplysning eller en bön om salighet för den dödes själ.

Hvad själfva runorna angår, hade dessa under århundradena närmast före vikingatidens början (c:a 800) undergått synnerligen genomgripande förändringar. De urnordiska 24 runorna hade såväl i Danmark som i Sverige och Norge smält samman till 16. Denna oväntade företeelse, som går stick i stäf emot utvecklingen af runorna i England, där vi med tiden finna en runrad af ända till 33 runor, torde väsentligen sammanhänga med de starka förändringar språkets ljudförråd undergick framemot vikingatiden men äfven med en viss tillbakagång i kultur. Och icke nog med att runraden sålunda förlorade icke mindre än 8 ljudtecken. Den för hela den germanska världen i hufvudsak en gång lika och gemensamma runraden har i Norden vid vikingatidens början klufvit sig i två till inre byggnad lika men till yttre former i väsentliga stycken olika 16-typiga runrader: den danska och den svensk-norska.

Den utan all jämförelse viktigaste urkund, som är ristad med sistnämnda runor är den ståtliga Rök-stenen vid Röks kyrka i västra Östergötland, en tre fjärdingsväg rakt öster ut från Omberg. Men om också hufvudpartierna af Rökstenens inskrift består af svensk-norska runor, så vittnar denna dock äfven om att minnet af den 24-typiga runraden lefver kvar — visserligen bleknadt — hos den utomordentligt runkunniga man som ristat stenen.

Rökstenen har ännu icke nått fram till senare tiders form för själfva tillegnan, men i sak är den en runsten af samma innehåll som de vanliga. Och så kommer härtill en lång inskrift med den dubbla uppgiften att ägga en man att taga hämnd för den frändes fall, åt hvilken stenen är egnad, och att på magisk väg binda dennes banemän så att de, utan förmåga att vika undan, hemfalla åt hämnden.

Det är afsikten med närvarande afhandling att uppvisa, att detta är den i sitt slag enastående inskriftens verkliga syfte.

Uppsala i januari 1920.

Otto v. Friesen.

KAP. I. — UR RÖKSTENENS OCH RÖKSTENSFORSKNINGENS HISTORIA.

Rökstenen finns icke mer på sin ursprungliga plats, en omständighet, som säkerligen i sin mån ökat de redan i och för sig betydande svårigheter, som forskaren har att öfvervinna för att nå fram till en sannolik tolkning af den till större delen fullkomligt enastående inskriften.

När den äldst omtalas, sitter eller rättare ligger den inmurad i väggen till den kyrkbod, i hvilken den i äldre tid in natura till kyrkan inflytande tionden förvarades. Här omnämnes den af Bautil under nr 913 år 1750, af C. Fr. Broocman »Beskrifning öfver de i Östergötland befintliga städer, slott, socknekyrkor» etc. Norrköping 1760. Ett »inventarium af forntida minnesmärken i Rök 1829», hvilket förvaras i antikv.-topogr. arkivet i Statens historiska museum, tillägger, att stenen var inmurad i östra väggen af boden. Den var på denna tid placerad så, att framsidan med minnesinskriften vette utåt, hvilket framgår af de teckningar och läsningar, som gjorts tid efter annan alltsedan Bures dagar.

År 1843 i juni refs tiondeboden, och då kom man under fund med att stenens alla fem ytor voro täckta af inskrifter. Prosten Hedmark tog en teckning af de dittills dolda sidorna, hvarpå man åter murade in stenen, nu i den nya kyrkans vapenhus, innantill i södra väggen, Stephens Oldnorth. Run. Mon. I, 228. Den nyssnämnda teckningen, hvaraf exemplar förvaras i Statens hist. museum, är af intresse därför, att den visar, att de af allt att döma tämligen färska skadorna i baksidans högra kant längs skärningslinien mellan denna sida och vänstra smalsidan redan funnos, när teckningen togs. Sannolikt ha de uppstått då stenen bröts ut ur bodväggen.

I vapenhusets södra innervägg — fortfarande med framsidan utåt — satt stenen till 1862, då den på initiativ af Stephens och på uppdrag af Vitterhets-Akademien uttogs under ledning af antikvitetsintendenten

P. A. Säve och restes på sin nuvarande plats, strax inom kyrkogårdsmuren rakt väster om kyrkans västra (hufvud-) portal. Stenen har senare försetts med ett skyddstak, ritadt af ingeniör Algot Friberg i Jönköping, och något af 1900-talets första år anbraktes löstagbara väggar och dörrar mellan skyddstakets stolpar.

Och så i all korthet en redogörelse för hufvuddragen af den vetenskapliga bearbetning, som egnats inskriften under tidernas lopp.

Redan vår äldste runforskare, Johannes Thomæ Bureus, har aftecknat hvad som då syntes af inskriften; hans teckning är utgifven första gången i Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta nr 5 (1624) och på nytt af H. Curio 1664 under nr 46. I slutet af 1600-talet utfördes en ny teckning, signerad af J[ohan] H[adorph] och J. L[andsberg] och utgifven 1750 af Joh. Göransson i Bautil som nr 913.

Bautils teckning translittereras af J. G. Liljegren i hans Runurkunder nr 2028, Sthm 1833. Liljegren har riktigt dechiffrerat runorna, men synes dock tveka om ljudvärdet af ᛏ, som på teckningen stundom återges med i-, stundom med h-runa. Hans orduppdelning visar, att han inte just förstått mer än dedikationsformeln.

Om prosten Hedmarks teckning är taladt strax ofvan.

Så gjorde P. A. Säve samtidigt med att stenen uttogs ur nya kyrkans vapenhusvägg och restes på sin nuvarande plats, alltså år 1862, en ny teckning af stenens samtliga sidor, hvilken publicerades af Stephens ONRM I, 230. Stephens ger en tolkning af nästan hela inskriften. Jag skall icke uppehålla mig vid den. Den är som det mesta han gjort i runtolkning synnerligen dilettantmässig. Enstaka lyckliga infall drunkna i mängden af lösa huggskott och spekulationer. En föreställning om värdet af hans tolkning ger det faktum, att han läser ᛏ-runan som *e* — ett tillbakasteg alltså från Liljegren, som var inne på riktig väg. Ett prof på hans öfversättning må vara nog: »efter Uamuth stå dessa runor. Nuarin hans fader ristade dem efter sin af ödet dömde son för den sakens skull och för minnet, på det att evigt må fortlefva segrarens ära». Enstaka delar af inskriften tolkas däremot på ett förtjänstfullt sätt af Hans Hildebrand i Svenska folket under hednatiden, Sthm 1866.

År 1872 gjordes en ny teckning af C. F. Lindberg under inseende af Hans Hildebrand.

År 1878 utkom Sophus Bugges »Tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland» (Antiqvar. Tidskrift V). Detta arbete bildar epok

i Rökstensforskningens historia. För första gången få vi här en med genomförd metod åstadkommen tolkning af hela inskriften med undantag af det parti på baksidan, som är skrifvet med äldre runor (= Rök I).

Bugge kom här till det resultat, att inskriften är inhuggen till minne af Våmod på föranstaltande af hans far Varin. I den följande afdelningen, som enligt Bugge från framsidan fortsatte öfver till de vertikala, med svensknorska runor ristade raderna på baksidan, talar inskriften om det slag, i hvilket Våmod fick sin död, de hjältegärningar han utförde, förr än han föll, och uppräknar namnen på de fientliga kungar, som stannade på valplatsen.

Denna framställning afbrytes enligt Bugge af en strof, som skildrar den döde såsom rustad att fara till Vallhall. Chifferskriften på baksidan och vänstra smalsidan talar om Våmods farfar. Slutligen ange de hemlighetsfulla tecknen på toppen och öfverst på baksidan namnet på ristaren.

De äldre runorna på baksidan bilda enl. Bugge inga fullständigt skrifna ord och äro snarast använda utan någon språklig betydelse. Bugge föranleddes till denna mening däraf att han läste runan ᚹ som ᚦ. Ristaren har på förhand bestämt sig för att omge baksidans inskrift med en ram af de äldre runorna, för att med dessa gamla föga kända tecken kasta ett vördnadsbjudande och hemlighetsfullt skimmer öfver inskriften.

Rökstenen blef under de närmaste åren föremål för några uppsatser och uttalanden, som behandlade enskilda punkter af inskriften, af L. F. Leffler, F. Sander, G. Rundgren, Gudbrand Vigfusson.

År 1888 trycktes en ny afhandling af Bugge i K. Vitterhets Historie & Antikvitets Akademiens handlingar, 11: 3: Om Runeindskrifterne paa Rökstenen i Östergötland og paa Fonnaas-spænden fra Rendalen i Norge. Denna afhandling utgafs först 1893 (= Rök II).

Här framställer Bugge en rad nya meningar om enskilda ställens tolkning. Och framför allt ger han här för första gången en tolkning af partiet med äldre runor. Bland detaljtolkningar må framhållas Bugges nya identifiering af ᚦiaurikR i fornyrdislagsstrofen med östgotakonungen Theoderik den store. Bugge menar, att strofen afser den ryttarstaty i Rom af Marcus Aurelius, hvilken germanerna ansågo föreställa Theoderik. I öfverensstämmelse härmed anser han att utttycket miRhraiþkutum afser Sydeuropas goter, det folk, öfver hvilket Hermanarik och Theoderik härskade.

Inskriftens delvis fabelaktiga innehåll finner sin förklaring däri — menar Bugge — att Våmods bedrifter förherrligas genom att ställas vid sidan af

åtskilliga i saga och sång hemmahörande hjältedåd. En strof af dessa gamla dikter blef oförändrad upptagen i inskriften.

Bugge afböjer också en mening af Schück i Sv. litteraturhistoria sid. 29 f., att inskriften skulle vara ett sammandrag på prosa af en åminnelsedikt öfver Våmod.

Under de närmaste åren såg åter en rad afhandlingar och uppsatser om Rökstenen dagen. Här må nämnas sådana af Viktor Rydberg, Henrik Schück, O. v. Friesen, Fr. Läffler, E. Brate m. fl.

Kommer så ändtligen Bugges tredje stora afhandling om Rökstenen: Der Runenstein von Rök, Sthm 1910. Den förelåg i manuskript vid Bugges död och utgafs af Magnus Olsen med bidrag af Axel Olrik och Erik Brate. Bugges uppfattning af inskriftens plan och hufvudinnehåll finnas angifna 152 f. och 150 f. Bugge anser fortfarande, att hufvudinskriften utgöres af det parti, som är skrifvet med svensk-norska runor i vertikala rader på fram- och baksidorna. Denna hufvuddel handlar direkt om Våmod och om hans stordåd; vertikala raderna 5—8, de båda horisontallinierna på framsidan och högra smalsidan säga oss, att han i själfva verket var den återfödde Theoderik den store. I de delvis med lönrunor skrifna horisontala raderna på baksidan upptill och på vänstra smalsidan omtalas, att Våmod är en afkomling till Tor.

Partierna med äldre runor och korsen på topp- och baksidan handla om ristaren. Först nämnes runristarens fader (Ingvald) och antydes hans födelse, därpå nämnes ristarens eget namn (Biari).

Under det sista decenniet (efter 1910) har, utom en del populära uppsatser, utgifvits studier öfver Rökstenen af H. Schück, H. Pipping, A. Kock, Hj. Lindroth, Erik Brate m. fl.

En läsning, tolkning och kommentering i sammandrag, men behandlande hela inskriften, ger den sistnämnde under nr 136 i Östergötlands runinskrifter, Sthm 1918. Han ansluter sig här i det stora hela till Bugges läsning och tolkning, liksom i allmänhet de göra, som yttrat sig om Rökinskriften. I detalj opponerar han mot Bugge och söker ett nytt ledande motiv i inskriftens sammanhang liksom han på ett nytt sätt motiverat det märkliga hoppet i framställningens gång från ett fall nr 3 till ett fall nr 12, som Bugges läsningsordning medför. Men detta hans förslag är afgjordt i sannolikhet underlägset Bugges och står ännu mera tillbaka för Schücks senaste i Ill. sv. litt.-hist. 2 s. 71 ff. framställda modifikation af sin äldre uppfattning om den egendomliga inskriftens inre sammanhang.

Schück anser nu (1911), att Rökstenen återger i prosaiskt sammandrag ett genealogiskt kväde af ungefär Ynglingatals eller Haleygiatals typ. Våmod tillhörde en berömd östgötasläkt, och när han afled ung, har han hedrats med ett kväde, som uppräknar hans lysande anor. Denna dikt var för lång att huggas i sten, men fadern hade velat föreviga den i graniten och var för den skull nödsakad att öfverföra den till prosa och göra betydliga uteslutningar.

Sedan min föreliggande afhandling i sina hufvuddrag och flesta detaljer var utarbetad, hade prof. H. Pipping vänligheten att tillställa mig »Om runinskriften på Rökstenen» i Acta societatis scientiarum fennicæ, Tom XLIX, nr 1. Pipping behandlar här med ingående kritik och polemik en hel del ställen i inskriften. Han behandlar också frågor af generell vikt som de magiska talförhållandena. Det är dock endast i mycket ringa mån som de resultat jag kommit till sammanfalla med eller likna de meningar, Pipping här för första gången framställer eller fortfarande häfdar. Pipping bygger fortfarande i hufvudsak på Bugges läsningar och läsningsföljd. Han söker genom eljest okända dubbelläsningar af flera efter hvarandra följande runor nå fram till ristarens mening. Men denna blir på detta sätt i så hög grad invecklad och konstlad, att man redan på den grund ofta måste förkasta Pippings tolkningar. I det följande får jag här och där anledning att beröra de meningar, som i afhandlingen göras gällande, men ofta finner jag detta onödigt, då de omöjligen kunna bestå, om den positiva bevisning jag bringar för min åskådning befinnes vara riktig.

Alla hittills gjorda förslag till tolkning af Rökinskriften bygga — såsom jag redan framhållit — på Bugges i hans tre afhandlingar gifna grund. De antaga den af honom framställda ordningsföljden af inskriftens olika afdelningar som den rätta; likaså i hufvudsak hans upplösning af lönrunorna; de läsa på tvifvelaktiga ställen inskriften som han föreslagit t. ex. tua[Rua] Iraubar; de ansluta sig i flertalet enskildheter till hans tolkning af inskriftens olika delar, så t. ex. till hans för helhetsuppfattningen af inskriftens innebörd betydelsefulla tolkning af þiaurikR som Theoderik den store och hraiþkutum som östgoter. Deras uppfattning af det inre sammanhanget slutligen är i grund och botten med Bugges mer eller mindre befryndad.

Bugges första afhandling var ett storslaget framsteg; den gaf oss en tolkning af stenens flesta enskildheter, som om de också på många punkter, främst af Bugge själf men också af andra forskare, senare ersatts med nya

eller modifierats, dock utgjorde värdefulla utgångspunkter för vidare arbete, den gaf oss också för första gången ett diskuterbart förslag till en helhetsuppfattning af den i sitt slag enastående inskriftens plan och syfte.

I sin andra afhandling fullbordade Bugge inskriftens dechiffrering och tolkning genom att äfven behandla det med äldre runor skrifna partiet, som han tidigare hade uppfattat som en afdelning utan språklig innebörd. Men han ledde också enligt min mening forskningen in i en återvändsgränd genom den nya tolkning af **þiaurikR** och **hraiþkutum**, som han här gaf.

Äfven Bugges tredje afhandling ger oss ifråga om detaljer en i mångt och mycket fördjupad uppfattning, men af principiellt nytt ger den mindre. Och man har inför detta med Bugges vanliga geniala kombinationsförmåga och vidsynta lärdom utförda arbete svårt att värja sig för den känslan, att resultaten icke stå i proportion till vare sig författarens vetenskapliga kapacitet eller de allvarliga ansträngningar han egnat sitt arbete. Det bibragte åtminstone mig den uppfattningen, att det måste finnas något eller några grundfel i Bugges läsning och tolkning, som hindrat honom att vinna den riktiga uppfattningen af inskriftens verkliga inre sammanhang och syfte. Konsekvensen af denna min uppfattning var att en ny bearbetning af inskriften från grunden var af nöden, där man framför allt noggrant pröfvade alla faktorer, som kunde vara af betydelse för själfva läsningen. Äfven måste den yttre tolkningen underkastas en förnyad pröfning till sina detaljer.

Resultaten af detta arbete förelägger jag i den följande afhandlingen dem, som intressera sig för det kanske märkligaste språkliga dokument vi ega från vår forntid. Jag anser mig i hufvudsak ha vunnit en tillfredsställande lösning af problemet. Men jag behöfver icke säga, att många detaljer ännu äro oklara och att mycket arbete ännu återstår, innan forskningen nått fram till en af det stora flertalet på samma gång sakkunniga och omdömesgilla personer omfattad ståndpunkt. Det är möjligt att dessa kommande forskningar skola modifiera äfven mitt hufvudresultat, men om så kommer att ske, hoppas jag i hvarje fall med här föreliggande afhandling ha fört forskningen in på en väg, som skall visa sig mer framkomlig än den, som Bugge tagit upp och som hittills allmänt följts, då man sökt nå fram till en rimlig och sannolik åskådning af Rökinskriftens innehåll och syfte.

KAP. II. — DEN ORDNING I HVILKEN INSKRIFTEN ANBRAKTS PÅ STENEN.

I och för sig är det ju öfvervägande sannolikt, att inskriften huggits in i stenen i samma ordning, som ristaren afsåg att den skulle läsas. En utredning af ristningsföljden är sålunda af grundläggande betydelse för inskriftens tolkning. Märkvärdigt nog har en undersökning af denna viktiga fråga aldrig gjorts. Sophus Bugge antog i Rök I utan vidare motivering en läsningsordning, för hvilken det karaktäristiska och afgörande är, att det parti på stenens baksida, som är ristat med svensk-norska runor, läses omedelbart efter med samma runor ristade parti på stenens fram- och högra smalsida. I Rök I hade Bugge ännu icke dechiffrerat de båda raderna med äldre runor och endast delvis lönskriften på toppytan och öfverst på baksidan. När han senare dechiffrerat dessa partier, tillägger han dem efter de öfriga, dock så att han mellan dem inskjuter vänstra smalsidans lönskrift. I Rök III bibehåller Bugge denna ordning, och så gör också Brate i samma arbete samt i den 1918 utkomna delen af Östergötlands runinskrifter.

Denna läsningsföljd är emellertid godtycklig och skall nedan efter motivering ersättas af en annan.

Jag stöder mig till en början väsentligen på yttre kriterier, som ange den ordning i hvilken raderna huggits.

1) **aftuamuþ—þaR** och **(i)nuarin—sunu.** Dessa två rader ha huggits först; detta framgår däraf, att de i genomsnitt äro betydligt bredare än öfriga rader; de ha sålunda ristats medan skriftytan ännu för öfrigt var tom. När de väl ha huggits, kom ristaren under fund med, att återstående runor för utrymmets skull måste göras mindre höga. Att dessa rader börja inskriften framgår också däraf, att de gifva oss namnen på den som åstadkommit vården och på den åt hvilken den är egnad.

2) De återstående lodräta raderna på samma sida: **sakum — sakaR.**

3) De båda vågräta raderna under 1 och 2: **raiþ — karuRą** samt den i omedelbart sammanhang med denna stående lodräta, nedifrån uppåt löpande raden å högra smalsidan. Ett yttre vittnesbörd om att sistnämnda rad hör hit ha vi däri, att den börjar midt för det ställe, där den nedersta af de båda vågräta raderna på den sida vi funnit vara ristningens framsida slutar: alltså **kuta—marika.**

Sedan kan ej med säkerhet på yttre grunder afgöras, hvilken sida som närmast följer. Det kan ha varit vänstra smalsidan, det kan också ha varit

toppytan eller möjligen lönrunorna på baksidan. Om man emellertid lägger märke till, att vänstra smalsidan är den af stenens ytor, som minst egnar sig för ristning, samt att ristaren här minst utnyttjat utrymmet och på smalsidans nedersta del — såväl genom valet af skrift som genom de afstånd han lämnar mellan de enskilda tecknen — rent af anstränger sig att, på ett mot dåtidens ornamentala smak och kanske äfven reala syften svarande sätt, utfylla ytan, torde det vara snarast sannolikt, att denna sida huggits sist af alla. Dock är denna slutsats ej alldeles säker; andra grunder få afgöra om vänstra smalsidan följer efter den högra. Återstår sålunda att öfverväga, om toppytan eller lönrunorna öfverst på baksidan komma först. Onekligen är det litet öfverraskande, att toppen af den mer än manshöga stenen ansetts lämplig som ristningsyta. Dess öfversta del kan knappast i detalj läsas från marken, ehuru ytan står i omkring 30° vinkel mot vågplanet. Det vore därför tänkbart, att ytan i fråga ej användts förr än ristaren, efter att ha anbragt de tre korsen med lönrunorna öfverst på baksidan, fått klart för sig, att utrymmet här skulle alltför mycket inkräktas till förfång för det myckna han ville anbringa, om han nedanför de tre öfversta satte ännu tre kors. Han kunde sålunda tänkas ha satt korsen på toppytan, först efter det han huggit dem på baksidan. Emellertid är det troligare att han öfvervägt utrymmesförhållandena redan på ett tidigare stadium; därför talar också den omständigheten, att korsen på toppytan — såsom de utskrifna runorna **bi, a, ri** visa — skola läsas från vänster till höger (som alla andra rader på stenen) och skriften på toppytan sålunda på ett naturligt sätt omedelbart följer efter skriften på högra smalsidan. Jag uppför därför som nummer

4) toppytan.

Själfva formen på lönrunorna öfverst på baksidan anger, att de huggits i omedelbart sammanhang med toppytan. De äro också vända åt samma håll. Jag uppför dem därför i omedelbar följd med dessa under samma nummer. Huru lönrunorna skola upplösas skall senare utredas.

Granska vi nu ristningsytan nedanför baksidans kors, är det till en början klart, att de delar af inskriften, som inrama det med svensk-norska runor ristade centralpartiet, måste vara ristade före detta. Det är vidare klart, att den nedersta vågräta raden — den som är ristad med germanska runor, som i motsats till vågradernas runor på framsidan, stå upp och ned — måste vara ristad först; därpå följer den på nämnda vågrad stående lodräta raden ytterst till vänster med germanska runor. Denna rad löper upp till den, på hvilken korsen hvila och måste följaktligen vara huggen före

de tre snedt uppåt höger löpande rader, som ligga omedelbart under korsen och öfver baksidans centralparti. Vi måste sålunda i ristningsföljden upptaga

5) sagwm—igold och gaoaʀ—hosli i nämnd ordning. Man lägge märke till, hur i vågraden (sagwm—igold) runorna särskildt mot slutet trängas ihop för att få plats, under det att afståndet mellan de sista runorna i lodraden är synnerligen rikligt tilltaget, tydligen i syfte att fylla ut raden med runor, så att vid dess slut ej ett stycke skulle stå tomt.

Så följa i ordningen de tre snedt uppåt höger löpande rader, som ofvantill utgöra centralpartiets ram. De komma sålunda att utgöra nummer

6 a) airf—hnl b) ʀtrąki—fþrhis c) (i)atun—ᛟᛟ'''ᛇ

Det ligger närmast till hands att antaga att det, som närmast härefter huggits, varit det stora midtpartiet. Men om man ser närmare på detta midtpartis längst ut vid stenens högra kant stående rader, som endast ha half höjd mot öfriga ristade rader (och där runorna fått denna ringa höjd därför att ristaren måste hopträngа inskriftens slut på minsta möjliga yta), finner man att de båda smala raderna ej gå ända upp till centralpariets öfre ram. Efter (ofvanför) dem följa sju runor af normalhöjd ftiʀfra. Nu är det uppenbart, att dessa runor måste ha varit anbragta här, redan innan de båda smala raderna höggos, ty eljest finns ingen anledning, hvarför icke åtminstone den öfre raden skulle ha fortsatts ända upp till ramen, lika väl som öfriga rader af midtpartiet. Runorna ftiʀfra måste sålunda ha varit inhuggna före de båda smala raderna. Frågan blir då: när ha de anbragts här? Afdelningen 6 c är delad i tu af ett skiljetecken (×). Partiet längst till vänster af denna afdelning består af 10 tecken (lönrunor), som icke gärna kunna representera mer än två eller tre verkliga runor, hvilket är bra litet för att bilda en afslutad mening. Med tecknet ᛊ var raden afslutad, och om ristaren hade något att tillägga, skulle han närmast fortsätta i centralpartiets första rad, den som står närmast till höger om (d. v. s., om man ser baksidans mellanparti vinkelrätt mot den riktning i hvilken raderna löpa, närmast under) partiet 5 gaoaʀ-hosli. Här stå nu: þatsakumtualfta, hvilket alltså börjar en ny afdelning ur innehållssynpunkt. Då ristaren af naturliga skäl kan ha önskat att ge en ny afdelning i framställningen en äfven genom rumsdispositionen utmärkt plats, har han föredragit att placera fortsättningen af raden 6 c nederst i högra hörnet af den ännu icke huggna ytan. Ett öfverslag af disponibelt utrymme och hvad som ännu återstod att hugga hade sagt honom, att här borde bli plats öfver, ett antagande, som emellertid sedermera skulle visa sig oriktigt, i det att han blev nöd-

sakad att tvedela högra (nedersta) raden af centralpartiet för att få rum för inskriften.

7) blir alltså ftiʀfra och detta ansluter sig sannolikt ur innehållssynpunkt omedelbart till 6 c.

8) Centralpartiet þatsakumtualfta—h[u]aʀiþ ....þ..

9) Förmodligen vänstra smalsidan, se ofvan under 3.

Är detta den följd, i hvilken ristaren huggit inskriftens olika partier, och följaktligen efter all sannolikhet också den ordning, i hvilken inskriften bör läsas, måste man onekligen stanna i förvåning öfver inskriftens fördelning på baksidan. Man frågar sig omedelbart: hvarför har icke ristaren här följt samma ordning som på framsidan, d. v. s. hvarför har han inte, när de tre korsens lönskrift huggits, omedelbart satt afdelningen 5 sagwm—igold och gaoaʀ—hosli i parallella rader under denna och därpå låtit afdelningarna 6, 7 och 8 följa efter hvarandra nedåt ristningsytan, så långt denna räckte? Det är uppenbart, att bakom den ordning han användt ligger ett särskildt syfte. Hvilket har detta varit? Lägga vi märke till att ristningens midtparti, det som är ristadt med vanliga svensk-norska runor, som skola läsas så, som de äro ristade (där alltså hvarje runa representerar sina normala ljudvärden), öfverallt utom på högra sidan inramas af germanska runor, lönskrift eller chifferskrift, torde vi finna svaret på den framställda frågan. I inskriftens midtparti nämnas tjugo konungar uppdelade i fyra grupper om hvardera fem bröder; de tjugo männen äro omsorgsfullt identifierade genom angifvande af faderns och den mest framträdande broderns namn. Axel Olrik har — Rök III s. 261 ff — riktigt sett, att det här är fråga om verkliga, historiska personer. Enligt forntidens och äfven senare tiders tro stod en människas person och namn i en inre oupplöslig förbindelse med hvarandra. De voro på visst sätt identiska. Kände man en människas namn, hade man också hennes person inom räckhåll alldeles så, som vore hon andligen och lekamligen närvarande. Man kunde alltså utsätta henne för magiska krafters verkningar, om man kände hennes fullständiga namn, lika väl som om man hade hennes person i sina händer. I inskriftens tolfte punkt (þatsakumtualfta) säges, att de tjugo konungarna skola ligga döda på slagfältet. Det är sålunda af någon grund ristarens vilja att komma de tjugo till lifs, något som dessa i sin tur naturligen önskade att undvika. Det gällde alltså för ristaren att förekomma detta och i detta syfte instänger han deras namn, d. v. s.

deras personer inom magiska runors oöfverstigliga skrankor. Att dessa skrankors runor äro magiska framgår både däraf, att de äro ristade med ovanliga (germanska) eller med i chiffer eller på annat sätt dolda runor, och däraf att, som L. Wimmer (Rök I, 95), S. Bugge och Magnus Olsen sett och som nedan ytterligare skall belysas, runorna i dessa rampartier äro grupperade efter vissa magiska talprinciper. De tjugo konungarna äro sålunda på tre sidor innestängda af magiska krafter. Här är det sålunda omöjligt för dem att undkomma. Men de ha ju ännu den fjärde sidan — baksidans högra kant — åtminstone delvis fri. Ofvan s. 9 har visats att runorna ftiʀfra böra läsas i omedelbar följd med chifferskriften i 6 c. Nedan sid. 19 f. skall visas, att äfven ftiʀfra sannolikt är chifferskrift. Äfven fjärde sidans öfversta del är sålunda stängd af ovanliga runor. Men den återstående delen är onekligen öppen. Kasta vi emellertid en blick på plansch IV finna vi att den vänstra smalsidans lönrunor fullkomligt, men icke mer, täcka den öppning, som på baksidan lämnas af den yttersta högra raden: den sista (öfversta), till större delen bortfallna lönrunan på vänstra smalsidan står alldeles midt för runan f i f̂tiʀfra. Äfven här var sålunda utvägen stängd. De tjugo konungarna äro utan möjlighet att undkomma helt och hållet i ristarens-trollkarlens våld! Deras öde är genom hans omsorgsfulla och in i minsta detalj gående förutseende besegladt. Det är bara en tidsfråga när de skola gå sin undergång till mötes.

Rökstenen bör följaktligen med oupplöst lönskrift läsas i följande ordning. I margen anger jag härvid med majuskler stenens fem olika sidor, mellan hvilkas innehåll jag lämnar ett större mellanslag. Mellan på olika ställen å samma sida anbragta inskrifter använder jag mindre mellanslag. De olika genom placering, skrifttyper eller andra yttre tecken urskiljbara afdelningarna markerar jag med arabiska siffror och raderna inom hvarje sådan afdelning med gemena.

Afdelningen 8 är på alla fyra sidorna innesluten af inskriftrader, affattade med löntecken. Räknadt efter stenens ställning är afd. i fråga sålunda begränsad: nedtill af afd. 5 a; på vänstra sidan af afd. 5 b; upptill af en tredubbel kedja af 6 a, 6 b, 6 c.; på högra sidan af afd. 7 och 9.

A. 1 a) aftuamuþstąntarunaʀþaʀ.

b) nuarinfaþifaþiʀaftfaikiąnsunu

2 a) sakumukminiþathuariaʀualraubaʀuaʀintuaʀ

b) þaʀsuaþtualfsinumuaʀinumnaʀtualraubụ

c) baþaʀsąmąnąumisumąnum·þatsakumąna

d) rthuaʀfurniualtumąnurþifiaru

e) miʀhraiþkutumauktu

f) miʀąnubsakaʀ

3 a) raiþiaurikʀhinþurmuþistiliʀ

b) flutnastrąntuhraiþmaraʀsitiʀnukaruʀą

B. c) kutasinumskialtiubfatlaþʀskatimarika

C. 4 a) $\frac{2}{5}\ \frac{2}{3}$ bi $\frac{3}{2}\ \frac{2}{3}$ a $\frac{3}{2}\ \frac{2}{4}$ ri

D. b) $\frac{3}{2}\ \frac{1}{4}\ \frac{2}{2}\ \frac{2}{3}\ \frac{3}{5}\ \frac{3}{2}$ þʀ

5 a) SAGWMOGMEnlf̣³ADHOARIGOLD

b) GAOARIGOlDlnDGOąnARHOSll

6 a) airfbfrbnhnfinbantfąnhnl

b) ʀtrąkiuilinisþat + rhfþrhis

c) $\frac{1}{1}$sssOOssOO+ʇɐɖsiuiiinunʇɐ

7 a) ftiʀfra

8 a) þatsakumtualftahuarhistʀsiku

b) naʀituituąkiąnkunukaʀtuaiʀtikiʀsua

c) þąlikia·þatsakumþritauntahuariʀt

d) uaiʀtikiʀkunukaʀsatintsiuluntifia

e) kurauinturatfiakurumnabnumburn

f) ʀfiakurumbruþrum·ualkaʀfimra͡þulfsu

g) niʀhraiþulfaʀfimrukulfsuniʀhąislaʀfimharuþ

h) ssuniʀkunmuntaʀfimḅirnaʀsuniʀ

i) nukm[ini]ṃ[iʀ]alu[hu]kiainhuaʀiþ[.....]þ[...

E. 9 a) $\left[\frac{2}{5}\right]\ \frac{2}{4}\ \frac{3}{6}\ \frac{3}{2}\ \frac{1}{3}\ \frac{3}{2}\ \frac{3}{6}\ \frac{1}{3}\ \frac{2}{3}\ \frac{2}{2}\ \frac{2}{3}\quad \frac{3|3\quad 3|2}{3|5}$

KAP. III. — MAGISKA TALFÖRHÅLLANDEN.

L. Wimmer har först iakttagit (se Rök I, 95) att de runpartier, som omgifva baksidans med svensk-norska runor ristade hufvudparti och som innehålla chifferskrift, icke blott i sistnämnda afseende äro egenartade utan äfven därutinnan, att deras särskilda delar innehålla ett bestämdt antal tecken, något som uppenbarligen är med afsikt arrangeradt. Det använda talet är 24 — antalet af runorna i den äldre runraden, ett tal som ofta återkommer i inskrifter med magiskt syfte.

Den vertikala raden längs baksidans vänstra kant (GAOAR-HOSII) har sålunda sammanlagdt 24 tecken. Samma tal återfinnes jämväl i hvardera af de tre under korschiffern stående raderna 6 a (airf—hnl), 6 b (Rtrąki—fþrhis) och c) (atun—OOsss$\frac{1}{1}$). I den rad, som på baksidans underkant utgör ram åt det med svensk-norska runor ristade hufvudpartiet, finna vi visserligen endast 23 tecken, men Bugge, Rök III, 225 f, har säkerligen rätt i, att ristaren också här afsett att anbringa 24 tecken, hvilket tal vi erhålla, om vi räkna lönrunan för þ som två tecken: det faktiskt tre gånger i den monogram-liknande förbindelsen ingående f och det åsyftade þ. Pippings förmodan i »Acta soc. scient. fenn.» 49, 152 — visserligen med reservation framställd — att ett I ursprungligen stått på kanten mellan baksidan och högra smalsidan, men senare bortstötts, är med all säkerhet oriktig. Ingen, som personligen undersökt stenen, har funnit något, som tyder på, att den på det antydda stället skulle vara stympad; ej heller är, som Pipping säger, runan D i IGOID skadad. Runan har väl utgått något ofärdig ur ristarens hand, men detta är något annat. Att runan D blivit något ofullgången torde för öfrigt just bero på, att hon måste anbringas alldeles intill ristningsytans ytterkant, som sålunda redan, då inskriften höggs, befann sig där den nu är. Den utväg jag föreslagit torde snarare böra väljas än den att antaga, att ett n ursprungligen stått att läsa efter MEnI, jämför nedan sid. 20 f, eller den, att en runa af ristaren genom förbiseende öfverhoppats.

Vi ha tidigare ofvan sid. 11 iakttagit, att baksidans hufvudparti på tre sidor är omgifvet af chifferskrift och att äfven den fjärde (högra) sidan är innestängd dels af runorna ftiRfra på baksidans högra ytterkant, dels af vänstra smalsidans lönskrift. Men när hufvudinskriftens inramning på tre sidor är ordnad med hänsyn till talet 24, är det ju all sannolikhet för, att den äfven på fjärde sidan skall vara det. Bugge, som icke särskildt fäst sig vid den egendomliga fördelningen af chiffer och vanliga runor och ej heller upp-

fattat ftiʀfra som chifferskrift, har i vänstra smalsidans inskrift funnit talet 24 på det sätt, att han som två räknat hvart och ett af de ofvantill stående tecknen, som ange vissa runor medelst markerande af respektive runors ätt och nummer i ätten, samt tillagt hela den ristning, som upptar nedre delen af sidan och som är anordnad på båda sidorna om ett vertikalt streck, talvärdet två, där en enhet representeras af ristningen på vänstra och en enhet af ristningen på högra sidan om lodlinien. På detta sätt erhåller han genom sammanräkning af de öfre 11 tecknen — hvart och ett = 2 — och den nedre ristningen — i sin helhet = 2 — talet 24. Bugge betecknar själf denna sin uppfattning som skäligen problematisk, och den bör väl anses förfallen redan på den grund att Bugge icke medräknat en del af ramen på högra sidan, nämligen runorna ftiʀfra. Men äfven oafsedt detta lider ju Bugges räkning af genast i ögonen fallande godtyckligheter.

Hur problemet skall lösas får tillsvidare anses ovisst. För egen del har jag tänkt mig två utvägar.

1. Det sannolikt afsedda talet 24 kan vara beräknadt af ristaren på det sätt att:

ftiʀfra räknas = 7; [s]akumukmini = 11 och þur, som är angifvet genom sex grupper af med hvarandra växlande ᛏ- och ᛇ-tecken = 6. Summa 24. Att t. ex. tre på hvarandra följande ᛏ-tecken räknas som ett enda kan tänkas bero på, att eljest ett runtecken endast undantagsvis upprepas efter samma tecken. När detta i förevarande chifferskrift måste ske på grund af chifferns egen byggnad, har man i alla fall endast räknat en följd av samma tecken som en enhet.

Mot denna beräkning talar, att upprepade runor (använda som chiffer) i 6 c räknas hvar och en som en enhet. Däremot talar icke mot denna beräkning chiffern för runan þ i partiet med äldre runor. Denna chiffer är af annan konstruktion än den här använda, hvilket redan till det yttre framgår af den omständigheten, att bistafvarna äro anbrakta på annat sätt på hufvudstafven. Det som talar för den här framställda uppfattningen är, att vi äfven på fjärde sidan sålunda finna det tal 24, som med säkerhet användts på ramsidorna 1, 2 och 3. Emellertid vore ännu ett beräkningssätt tänkbart:

2. ftiʀfra = 7; i [s]akumukmini, som är återgifvet medelst runornas ätt- och ordningsnummer, räknas med hänsyn härtill hvarje chiffertecken dubbelt = 22; þur uttryckt med 19 fristående tecken = 19. Summa 48 = 2×24.

Mot denna beräkning talar den omständigheten att ett enhetligt tecken för en runas ätt och ordningsnummer i ett säkert kändt fall på Rökstenen räknas som en enhet och ej som två, nämligen i 6 c, där ᛏ = t, se nedan sid. 19.

På vänstra smalsidan användes två sorters chiffer. Af hvad som närmast ofvan utvecklats framgår, att ett skäl härtill är, att ristaren på detta sätt fick fram det mäktiga talet 24, detta tal självt eller en multipel däraf (48). Men ännu en grund till att ristaren bytt om chiffersystem — formellt om också icke reellt — efter elfte tecknet på vänstra smalsidan är, att han, genom den ytterst skrymmande chiffer han brukar mot sidans slut, vill utdraga inramningen så mycket, att den helt innesluter baksidans hufvudparti äfven på denna sida. Jämför ofvan sid. 11. Detta hufvudparti innehåller namnen på tjugo sjökonungar. Enligt den magiska åskådningen bringas dessa personer i trollmannens våld och hindras genom dessa skrankor han uppreser rundt omkring dem att undkomma de onda öden han bereder dem.

Hvad öfriga af S. Bugge och Magnus Olsen iakttagna talförhållanden i Rökinskriften angår, skall jag fatta mig kort, då de icke direkt äro af väsentligare betydelse för den uppfattning af inskriftens verkliga innebörd, som jag i denna afhandling framlägger.

Bugge menar, Rök III, 226, att korschiffren på toppytan och öfverst på baksidan innehåller talet 24, om man räknar alla streckgrupperna — vare sig de beteckna runätt eller nummer inom ätten — som ett särskildt tecken. Korsen äro tillsammans sex; hvarje kors innehåller fyra streckgrupper, alltså sammanlagdt tjugofyra enheter. Detta är ju onekligt, men däremot är det tvifvelaktigt, om ristaren afsett detta tal, ty vi ha ofvan funnit att samma chiffer, hvaraf korsen bestå, på vänstra smalsidan snarast räknas på annat sätt, nämligen så, att hvarje tecken, som anger runätt och runans nummer inom gruppen, gäller som ett, icke som två.

Magnus Olsen, Rök III 228, har anmärkt, att på stenens baksida afd. 6 b, som tillsammans innehåller 24 tecken, af ett litet kors är delad i två grupper, af hvilka den ena innehåller 16, den andra 8 runor. Detta kan vara afsiktligt. Det bör dock anmärkas, att det skiljande korsets anbringande här är fullt motiveradt af den mening själfva raden innehåller och att ett alldeles liknande kors i raden under denna (= 6 c) uppdelar denna rad i 14 + 10 tecken. Och den förra gruppen (14 tecken) kan ej ha afsetts att tillsammans med de två sista tecknen i rad 6 b bilda talet 16, ty framför dessa två runor finnes intet skiljetecken, hvarken ett kolon, som Bugge läst, ej

heller en punkt, som Brate, Olsen och jag ansett möjligen där huggen, se Rök III, 111 not 1. Enligt min öfvertygelse är det här svårligen fråga om något annat än en tillfällig, ursprunglig eller genom senare flagring uppkommen fördjupning.

I de talrika af ristaren mer eller mindre säkert afsedda talförhållanden, som Bugge räknar med, ofta på synnerligen svaga grunder, har jag fäst mig vid det ofvan af Magnus Olsen iakttagna talet 16, därför att detta magiska tal, som är baseradt på antalet af de yngre runradernas tecken, med full säkerhet återfinnes i antalet af de flockar, hvari ristaren uppdelar den efter själfva den inledande dedikationsformeln följande inskriften, se nedan.

Nyligen har Pipping i Acta 49: 1 sid. 1 med ifver upptagit Bugges och M. Olsens åsikter om existensen af afsiktligt inlagda tal äfven i de med svensk-norska runor (utan lönskrift) ristade delarna af inskriften. Han har också, fullföljande deras uppslag, sökt påvisa, att en serie längre och kortare följder af inskriften innehålla multipler af 24. Härvid anser han, att ristaren än medräknat, än icke medräknat ramstrecket, när detta har betydelsen i, samt än tillagt en bindruna talvärdet 1 än 2, allt efter behof. På detta sätt får Pipping fram 13 serier i inskriften (lästa i den ordningsföljd, som han godkänner och som i hufvudsak är den häfdvunna) hvilka skola innehålla multipler af 24.

Af dessa äro möjligen en del riktiga. Så Pippings serie 1, som omfattar framsidan, afd. 1 och 2 (**aft—sakaʀ**) = 216 runor = 9×24. Vidare hans serie 4, omfattande framsidan, afd. 2, rad a, b och c till skiljetecknet (**sakum—mąnum**) = 96 runor = 4×24; Pippings serie 5, sid. A, afd. 2 t. o. m. sid. B (**sakum—marika**) = 264 runor = 11×24; serien 6 från skiljetecknet i 2 c t. o. m. 3 c (**þatsakum—marika**) = 168 runor = 7×24; serien 9 är afd. 3, rad b t. o. m. 3 c (**flutna—marika**) = 72 runor = 3×24; möjlig är också serien 10 = sid. D, afd. 8 från skiljetecknet i rad c till slutet af rad h = 192 (eg. 190) runor = 8×24. Däremot måste följande af Pipping uppställda serier vara oriktiga på den grund, att de förutsätta en annan ordningsföljd hos inskriftens olika delar än den, som ofvan visats vara den sannolikt riktiga: dessa med säkerhet oriktiga serier äro n:r 2 (med det bestickande talet 384 = 16×24), 3 (med talet 576 = 24×24!), 7, 8 och 13.

Pippings serier 11 och 12 äro de allmänt erkända raderna med lönskrift, där hvarje rad innehåller 24 tecken, jämför ofvan sid. 13.

Om nu också en del serier faktiskt innehålla ett antal tecken, som —

med vissa godtyckligheter i principen — är delbart med 24, är det en annan fråga, om ristaren med afsikt åstadkommit dessa tal. Pippings serie 1 t. ex. omfattar minnesinskriften (22+29+ev. 1 tecken) samt flockarna 1 och 2 af hvad jag kallar Varinshvǫt. Det förefaller a priori icke i högre grad sannolikt, att talet 9×24 här skulle vara afsedt, då hvarken minnesinskriften eller andra flocken tagna för sig innehålla multipler af 24. En annan företeelse, som i sin mån manar till ett förnyadt öfvervägande af den föreliggande frågan är, att baksidans centralparti visar så påfallande få med 24 delbara serier (en enda möjlig), under det att framsidan dock har ett tämligt antal, som tåla diskussion.

Som jag redan framhållit, är emellertid detta spörsmål för mina syften med förevarande afhandling icke af den vikt, att jag här vill ingå på en grundligare undersökning af frågan än som skett. Hvad som hittills förebrakts i fråga om afsiktligt inlagda tal i de icke med chiffer ristade delarna af inskriften har åtminstone hos mig kvarlemnat en rätt stor skepsis.

Pipping lägger stor vikt vid dessa talserier därför, att deras åstadkommande skall ha nödgat ristaren till afsiktliga längre och kortare haplografier. Men hela denna hypotes, om afsedd dubbelläsning af längre och kortare runföljder (utöfver en runa) är — jag upprepar hvad jag en gång tidigare sagt — utan analogier och leder till sådana språkliga orimligheter (*'s attin tynts* = som omkommit), att den icke borde ha framställts med kraf på allvarlig diskussion.

KAP. IV. LÖNRUNORNAS DECHIFFRERING.

KORSCHIFFERN.

Toppytans på korsställda stafvar anbrakta chiffer och den på samma sätt konstruerade chiffern på öfversta partiet af baksidan böra sannolikt lösas med samma nyckel. Läsningen bör vidare sannolikt försiggå från vänster till höger: så läses nämligen all skrift i öfrigt på Rökstenen. Att läsningen äfven hos chiffern bör ha samma riktning bekräftas af de mellan korsstafvarna inskjutna runorna som alla äro riktade från vänster till höger. Detta om läsningens hufvudriktning, alltså den ordning i hvilken korsen inbördes böra dechiffreras.

Hvad afläsningen af de enskilda korsen beträffar, bör hvarje kors troligen tagas för sig, ty om de afläsas så, att man först efter hvarandra tyder alla uppåtriktade korsarmar, få vi t. ex. vid toppytans läsning i omedelbar följd två lika runor, hvilket systematiskt undvikes :s u u. Alla fyra korsarmarna böra alltså afläsas i följd; och läsningen bör börja uppe till vänster, ty eljest kommer i något fall den siffra som enl. Läfflers regel anger ätt-talet att öfverskrida 3. Vidare måste afläsningen af de båda nedre korsarmarna gå från höger till vänster, ty om vi läsa från vänster till höger träffa vi i toppytans tredje kors på följden 4:2 liksom i baksidans första kors följden 4:1, hvilken enl. Läfflerska regeln är omöjlig, då första siffran alltid skall ange ätten. Jämför framställningen hos Pipping S N F II s. 17 ff. Pipping är den förste som enligt min mening riktigt tydt baksidans kors med de två där tillagda runorna som u l n i r u þ R. Läsningen af toppytans kors bör efter all sannolikhet försiggå på samma sätt. Läsningens rörelse blir sålunda cirkelformig inom korsen. Baksidan fig. 1:

Fig. 1. Baksidan.

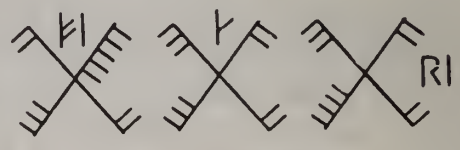

Fig. 2. Toppsidan.

alltså följden 3:2, 1:4, 2:2, 2:3, 3:5, 3:2 + þ R = u l n i r u þ R.

Här må nämnas att indelningen f u þ ą r k · h n i a s · t b m l R, där första ätten räknas som n:r 3 och den sista som n:r 1, är den enda som öfverhufvud är verkligt styrkt, och den användes i den likartade lönskriften på Rökstenens vänstra smalsida.

Läser man nu toppsidans lönskrift på samma sätt, fig. 2, ger korsarmschiffern här, tagen ensam för sig, alltså s i u i u a. Detta tycks ej ge någon mening. Pipping, som i likhet men alla föregångare läser runorna b i a r i som ett ord för sig, menar att korschiffern skall läsas retrograd från r i, fattar följaktligen s i u i u a som a u i u i s, och häraf kunna flera tolkningar göras. Nu är emellertid frågan om b i a r i skall tagas i ett sammanhang för sig. Alla äro ense om att hvarje kors' chiffer bör lösas för sig, innan man går att lösa nästa. Det är därför rimligt att de utskrifna runor som äro inskrifna i hvarje kors böra tagas tillsammans med detta kors' chiffer. Göra vi detta, få vi omedelbart tolkbara bokstafsföljder af den af andra skäl påbjudna runföljden s i u i u a. Mot att läsa b i a r i talar f. ö. också den omständigheten att b faktiskt icke är toppytans första tecken, ty det är de två streckarna på öfre vänstra kors-

armen. Men dessa två streck betyda i och för sig ingenting, först i förbindelse med öfre högra korsarmens fem streck få de en betydelse. Men detta gör att bi icke bör läsas, förrän korsets chiffer är läst. Som de båda runorna nu stå, befinna de sig på en plats, som af blicken måste passeras på väg till läsningen af nästa kors. Det hade kanske legat närmare till hands att placera dem mellan kors 1 och kors 2 men här var fara för en kollision med dessas bistafvar. Först efter tredje korset blef en smal yta fri, där ri kunde placeras på den naturliga platsen efter korsets chiffer. Härmed äro Brates, Östergötlands runinskrifter sid. 250, invändningar, hvilka upptagits af Pipping Acta soc. scient. fenn. 49:1 sid. 39, bemötta. Styrkan i den här föreslagna lösningen, hvars resultat jag redan tidigare offentliggjort i Runorna i Sverige, Uppsala 1915, sid. 14 är den, att läsningen försiggår i samma hufvudriktning, som all annan skrift läses på stenen, och att chiffern tolkas med samma nyckel som för samma chiffer med visshet skall användas å stenens vänstra smalsida. Ingen tidigare lösning har dessutom vunnits med så enkel och enhetlig metod.

Läsningen af chiffern å toppytan och öfversta delen af baksidan blir sålunda i sin helhet: sibiuiauari | ulniruþR.

INRE BAKSIDANS CHIFFER.

Som ofvan visats skall den lönskrift, som står på den nedersta af de tre tvärraderna efter skiljetecknet (+) sammanhållas med runorna ftiRfra i den längst till höger stående af de vertikala raderna på baksidan. Alltså

(+) 00ss00sss ᛇ och ftiRfra.

De nio första tecknen tolkar jag efter den gällande principen som andra och tredje runorna i andra ätten: ni. Tecknet ᛇ kan jag självfallet icke längre betrakta som ett hänvisningstecken till vänstra smalsidans inskrift, då dessa båda ställen alls intet ha med hvarandra att göra utan äro ristade i alldeles olika sammanhang. Då synes intet annat återstå än att tolka det som en chiffer af samma art som vi nyss behandlat på toppytan, alltså första runan i första ätten: t. Samma uppfattning af förevarande teckens dechiffrering är förut publicerad af Pipping, se Acta soc. scient fenn. 49:1 sid. 15. Han inpassar dem emellertid i ett helt annat sammanhang. Jag vill tillägga, att jag icke hade kännedom om Pippings lösning, när jag fann min.

Huruvida här som annorstädes margstrecken skall läsas som i må sammanhanget afgöra. Mot att så skall ske talar den omständigheten, att man

knappast väntar en vanlig runa midt uppe i chiffern. De därpå följande, ute i stenens högra kant placerade runorna, som allmänt uppfattas som vanliga runor med normalt ljudvärde, anser jag vara chiffer af samma art som den som eljest två gånger brukas i de tre tvärraderna till hvilka **ftiʀfra** ansluter sig. **ftiʀfra** ger i och för sig ingen mening. Då runorna, som jag ofvan visat, ej höra samman med de föregående på samma rad och ett **a** sålunda ej härifrån kan suppleras, och då man ej heller kan förstå, hvarför **a** skulle utelämnas, har man också på dessa grunder ingen annan utväg än den redan angifna, nämligen att betrakta dem som chiffer. **ftiʀfra** äro sålunda likvärdiga med **ubafuks**. Härtill kommer möjligen margstrecken, som i så fall väl bör läsas som i. Hela följden böra vi alltså läsa: **nit(i)ubafuks(i)**.

LÖNRUNAN FÖR þ I FÖLJDEN AF ÄLDRE RUNOR.

Här må tilläggas några ord om tecknet för **þ** i nedersta raden med äldre runor på stenens baksida. Beträffande tecknets läsning råder dessvärre osäkerhet. Bugge, Rök lll, uppger med någon reservation, att runan har tre bistafvar till vänster och fyra till höger. Det samma uppger Brate, Östergötlands runinskrifter, sid. 246, men utan reservation. I själfva verket är stenen på hufvudstafvens vänstra sida (när man läser raden rättvänd från vänster till höger) så starkt vittrad, att man ej med säkerhet kan säga, hvad som här stått. Vid min granskning af inskriften den 14 och 15 aug. 1903 antecknade jag, dels att den föregående runan **I** var något vittrad, dels att det kolonliknande skiljetecken man före tecknet tidigare läst ej kunde iakttagas, dels slutligen att här förekomma flagringar, som kunna ha borttagit en runa eller bistafvar till tecknet. Jag konstaterade därjämte möjligheten af, att det funnits tre bistafvar på vänstra sidan. Vid undersökningen den 22—23 april 1919 hade jag tillfälle att på nytt konstatera den djupa och breda flagring, som upptager större delen af mellanrummet mellan runan I och kryptogrammet. Hvad här ursprungligen stått kan numera icke fastställas. Ett leraftryck, som jag gjorde, visar att flagringen är djupast och fullständigast på ett rektangulärt område, hvars ena långsida är tecknets hufvudstaf och hvars andra långsida utgöres af en otydligt markerad linie, som faller ungefär midt emellan nämnda hufvudstaf och hufvudstafven till I. Nedtill och ofvantill går flagringen utöfver denna linie och kan sålunda ha borttagit öfre och nedre delarna af en hufvudstaf. Mycket osäkra spår af en **n**-bistaf finnas

vid midten af denna vertikala, ofvantill och nedtill eventuellt stympade linie. Det är sålunda kanske icke uteslutet, att här skall läsas n. Osäkra spår af två bistafvar på vänstra sidan af hufvudstafven till ᚠ trodde jag mig också nu kunna iakttaga, däremot kunde jag icke finna den tredje förut — visserligen osäkert — iakttagna bistafven. Allt öfvervägdt torde det vara rimligast att antaga att hufvudstafven haft två eller tre bistafvar på vänstra sidan.

Af sammanhanget framgår med som det synes fullkomlig säkerhet att här skall läsas þ. Tecknet ifråga representerar nämligen första ljudet i ordet **þad** (= **þat**). De försök, som hittills gjorts, att förlika form och ljudvärde kunna knappast anses lyckade. Bugge, Rök II, 43, tänkte sig att ristaren uppdelat den gamla 24-typiga runraden i fyra grupper om hvardera sex tecken, och att de fyra streckarna till höger angåfvo rungruppen **fuþąrk** och de tre till vänster denna grupps tredje runa. På detta sätt få vi fram þ. Nu är emellertid en uppdelning af den gamla 24-typiga runraden i fyra grupper äljest alldeles okänd, och enligt Läfflers regel, Nordiska studier, sid. 199, böra de tre streckarna till vänster ange gruppen och de fyra till höger runans ordningsnummer inom gruppen. Men på så sätt finge vi här runan ą. Läffler tänkte sig a. st. som en möjlighet, att ᛋᚠ, som sammanhanget visar vara tecken för þ, stod som en nyckel för chiffern å toppen, öfre baksidan och vänstra smalsidan och angåfve, att denna borde i motsats till den öfriga runskriften på stenen läsas från höger till vänster. Att detta ej kan vara riktigt framgår af det föregående, där jag tror mig ha gjort sannolikt, att äfven denna skrift bör läsas från vänster till höger. Brate, Rök III, 282, föreslår den utvägen att räkna runorna i gruppen **fuþąrk**, som ju äljest i chiffern anges som nr 3, baklänges hvarvid vi erhålla þ. På Brates vidare motivering för ett sådant tillvägagångssätt, som han ännu fasthåller i Östergötlands runinskrifter s. 246 trots Läfflers vägande invändningar Rök III, 283, skall jag icke vidare ingå. Jag vill här nöja mig med att mot Brate framhålla, att runorna inom de särskilda grupperna faktiskt på Rökstenen äljest alltid räknas från gruppens början, ej från dess slut. Om det emellertid icke öfver hufvud funnits några bistafvar på tecknet ᚠ's vänstra sida, kan detta, sådant det nu är att läsa, tolkas som þ. Tecknet är närmast likt **f**: det skiljer sig från detta genom ytterligare två bistafvar. Dessa två bistafvar kunna helt enkelt ange, att den runa, som åsyftas, är att söka två steg åt höger från **f**: det ger oss þ. Det bör dock framhållas, att afståndet mellan ᚦ och ᚠ är så stort i förhållande till öfriga afstånd mellan runorna i samma rad, att man synes böra anta att här ursprungligen stått en självständig

runa eller åt vänster riktade bistafvar till ᚽ. Detta under förutsättning att stället ej redan vid ristningens inhuggning var så ojämnt och skadadt, att ristaren afsiktligt gått förbi det. Skulle i förra fallet här möjligen ha stått ett ᚿ? Om — såsom sannolikare är — tecknets ursprungliga form varit ᚽ, låter detta sig i själfva verket förklara som representant för det af sammanhanget fordrade ljudvärdet ᚦ. Ätten angafs nämligen stundom genom sin begynnelseruna, och denna upprepades så många gånger som den afsedda runan hade ordningsnummer inom ätten: ᚦ kunde sålunda betecknas med ᚹᚹᚹ; se Liljegren Runlära s. 51 f. Sammanskrifvas nu dessa tre ᚹ kring en gemensam hufvudstaf, erhålla vi den figur, som sannolikt ursprungligen varit att läsa på platsen. Det kan under sådana förhållanden vara rimligt att detta af tre runor komponerade tecken icke betraktades som en runa utan, som i raden sker, såsom två. Alltså: ᛋᚨᚷᚹᛗᛟᚷᛗᛖᚿᛁ-ᚠ³ᚨᛞᚺᛟᚨᚱᛁᚷᛟᛁᛞ.

DE ÄLDRE RUNORNAS DECHIFFRERING.

Bugge hyste till en början den meningen, att dessa tecken icke voro bärare af något betydelseinnehåll, Rök I, s. 96. Fr. Sander, Hvem var Sigurd Fafnesbane, Sthm 1883 s. 171f, var den förste som af de fem första runorna utläste ordet sagwm (= sagum). I Rök II, s. 41 ff har Bugge fullföljt dechiffreringen på den af Sander inslagna vägen och återger s. 60 bägge de förevarande raderna på följande sätt:

sagwmogmeniþadhoaʀigold
gaoaʀigoldindgoąnaʀhosli

Hans tolkning utgår från, att de enskilda tecknen i hufvudsak ha samma betydelse och användning som den äldre 24-typiga runradens tecken. Han antar följaktligen att ᚷ har ljudvärdet *ȝ*, *g*, ᛞ ljudvärdena *ð*, *d*; ᛟ, menar Bugge, har jämte *o* också betecknat *w* i t. ex. ᚺᛟᚨᚱ, och ᚹ har återgifvit *u*. På denna väg har han emellertid ej lyckats komma fram till något sannolikt resultat. Med denna utgångspunkt måste han nämligen förstå ᚷᛟąᚿᚨᚱ som en genitivform af ett eljest okändt ord *goan*. Emellertid har Brate — och oberoende af honom också Bugge — insett, att ordet i fråga är = fvn *kvánar* sg. gen. af *kvæn*, *kván*'hustru'. På samma sätt bör ᚦᚨᛞ förstås som afseende uttalet *þat* och ᚺᛟᛊᛁᛁ *húsli*. Granska vi närmare de runformer, som ristaren i detta parti af inskriften använder, skola vi finna,

hvilket f. ö. också tidigare framhållits af Bugge och Brate, se Rök III, s. 130, att, också de i väsentliga stycken afvika från de gamla 24-typiga runorna.

Fullt med de gamla runorna öfverensstämma till formen endast ᚷ, ᛗ (men därjämte ᛖ) ᚹᚨᛟᚺ. Med yngre former af äldre runraden stämma ᚺᛗ(ᛞ)ᛇ. Med det vanliga Rök-alfabetet stämma ᚦᚨᚦ. Hvarken med några äldre eller yngre runor kongruera ᛅ (en liknande form dock på Fonnåsspännet), ᛖ (dock därjämte ᛗ, se ofvan), ᛍ. Af dessa former förstå vi omedelbart varianten af m-runan: ᛖ. Den har uppenbarligen tillkommit på det sätt att ristaren låtit ett svenskt-norskt m få i likhet med den urnordiska m-runan två staplar: den af ristaren brukade typen är sålunda en korsningsprodukt mellan den gamla och den nya formen. Möjligen kunde ᛅ förstås på samma sätt som en individuell modifikation af den gamla a-runan ᚨ, som ristaren mer eller mindre klart erinrade sig, på samma gång han i det gamla alfabetet antar samma förekomst af två *a*-tecken, som utmärker det yngre; annorlunda dock nedan. Den egendomliga i-runan ᛍ skulle ju kunna tänkas ha sammanhang med den gamla j a r a-runan ᛃ, ᛄ, men detta förefaller vid närmare granskning mindre sannolikt på grunder, som straxt nedan skola meddelas. Man kunde anta, att ristaren gjort den så godt som oundgängliga iakttagelsen, att de svensk-norska runorna voro starkt förenklade till sina former i förhållande till de äldre runorna och på basis af denna iakttagelse godtyckligt komplicerat runan ᛁ för att få ett tecken, som dels var stiltrognare (jfr ᛖ) och dels — ristaren ville här åstadkomma lönskrift — ej var så lätt dechiffrerbart som ᛁ.

Brate har Rök III s. 285 f. häfdat den meningen, att ristaren ej på traditionens väg kan ha haft någon kunskap om den gamla 24-typiga runraden, enär ett sådant antagande skulle tvinga en att förneka den successiva utvecklingen af de yngre runraderna ur den äldre, som Wimmer i Die Runenschrift gifvit en så öfvertygande framställning af. Brate menar att den kunskap, ristaren uppenbarligen eger om de äldre runorna, härleder sig från ett direkt studium af ett antal — detta kan ha varit ganska litet — urnordiska inskrifter, hvilka han delvis lyckats tyda. Mot denna mening har Läffler enligt uppgift hos Brate i samma skrift uttalat sig och jag finner i likhet med honom Brates hypotes högst osannolik. Jag skall här anföra några synpunkter som Läffler ej synes ha berört. Ge vi till en början akt på hvilka runformer ristaren använder af det äldre alfabetet, finna vi, att allesammans äro sådana, som förekomma under öfvergångsskedet (åren 600—800), alltså den form af det äldre alfabetet, som ligger honom närmast

i tiden. Det kan sålunda icke vara, som Brate antar, sådana inskrifter som Skärkinds- eller Berga-stenarna, som han studerat; de ha ålderdomligare runor än dem ristaren använder. Och om det nu är genom studiet af urnordiska inskrifter han vunnit sin kunskap om runorna, vore det rätt egendomligt, om han endast skulle ha råkat på yngre sådana. Men dessa yngre — öfvergångsskedets — inskrifter äro just de, som erbjuda oss särskildt stora svårigheter att tolka. Skulle ristaren ha öfvervunnit dem, utan hjälp af traditionsvis erhållna kunskaper? Men sådana förnekar Brate. Om vi nu återvända till Skärkinds- och Bergainskrifterna, så är i följden ᛊᚲᛁᚦᚨᛚᛗᚢᛒᚠᛘ faktiskt endast runorna ᛁᚦᚨᚢ (och ᛒ) formellt lika med ristarens egen tids runor. Hur skulle han med stöd af dem kunna räkna ut att ᛗ motsvarade hvad han ristade med ᛁ? Om han verkligen hade kommit så långt, att han gissat att runorna ᚨᛗᚢᛒ hörde närmare tillsammans, hvilket man har svårt att inse hvad han skulle ha för anledning till, kunde ju dessa runor likaväl ha af honom förståtts som åsyftande **laub, loub, løyb** som **liub**. Och hvad angår Bergastenens ᛊᚨᚱᛁᚷᚨᛊᛏᛁᛘ, där han endast kände runorna ᚱᛁᛏ, hur är det tänkbart, att han med stöd af dessa skulle kunnat sluta sig till att ᛊ = ᛁ, ᚨ = ᚱ, ᚷ = ᚹ och ᛘ = ᛁ. Ty visserligen förefaller det oss naturligt, att associera runan ᚨ med det yngre alfabetets ᚱ, men detta behöfver alls ej ha legat närmast till för vår ristare. Rent formellt kan ᚨ lika väl leda tanken till ᚱ eller ᚦ eller ännu någon annan runa, särskildt som utgångspunkten för tolkningen var en runrad, där olikheten mellan de skilda tecknen kunde vara så minimala som mellan ᚠ och ᚱ. Öfverhufvud taget är hela hypotesen om, att ristaren skulle i sina förmenta urnordiska studier ha användt den jämförande metoden, som faktiskt i hufvudsak är de sista hundra årens vetenskapliga eröfring, en våldsam anakronism.

Det Brate med sin hypotes velat nå är en förklaring af den utan tvifvel riktiga iakttagelse han gjort, att i fall som **GOąnAR** runan **G** kunde ha ljudvärdet *k* liksom **D** ljudvärdet *t*. Men denna företeelse kan osöktare och i bättre harmoni med andra kända förhållanden förklaras på annat sätt. Om nämligen ristaren traditionsvis känt till ett antal tecken ur den äldre runraden sådan denna var på 600- och 700-talen — kanske kände han hela raden: därför kan tala den omständigheten, att han brukar 24 som heligt tal — så har han också säkerligen känt till dessa runteckens namn, såvidt han icke möjligen i enstaka fall glömt namnet på något tecken, som han ännu bevarade i minnet. Hvarje runa hade ju äfven i det yngre alfa-

betet sitt bestämda namn. Runan ᚷ bar alltså namnet *geƀu geaƀu*, som med svensk-norska runor återgafs ᚴᛁᚦᚼ; runan ᛞ hette *daʒʀ*, med sv.-no. runor ᛏᚼᚴᛁ, runan ᛈ *winiu* eller **wini*, med sv.-no. runor ᚼᛁᚾᛁ (ᚼ); ᛟ *óþal*, med sv.-no. runor ᚼᚦᚼᛚ o͡. s. v. Utgick ristaren nu från dessa runnamn, sådana de af honom skrefvos med runor (jfr. runnamnen i Leiden-runraden), och ägde han ingen kännedom om deras bruk i inskrifter, då kunde han bruka dessa öfvertaliga runor just som han gjort, nämligen som substitut för de svensk-norska runorna. Och det var just sådana substitut, som han behöfde. Granska vi den allmänna arten af den chiffer, ristaren använder — och det är just midt uppe i det med chiffer skrifna mellanpartiet af inskriften, som de äldre runorna uppträda — så finna vi att denna chiffer genomgående utgår från och därmed också hänsyftar på ett bestämdt runtecken i den svensk-norska 16-typiga runraden. Chifferskriften måste vi genomgående tänka oss utgå från en runristad uppteckning eller en åtminstone i tankarna af ristaren uppgjord sådan af samma art som Rökinskriftens framsida och hufvudpartiet af baksidan. Efter olika system har denna ristade eller tänkta urskrift sedermera maskerats. Så anges runorna genom särskilda streckar för ätt och särskilda för runans nummer inom ätten, eller också ristar man den runa, som i runraden går närmast framför den runa, man afser. Men i hvarje fall är det det 16-typiga svensk-norska alfabetet, som är utgångspunkten vid chifferns konstruktion och följaktligen också det mål, till hvilket man vid chifferns lösning når fram. Det är därför i och för sig sannolikt att det är samma grundprincip för den chiffer, som innehåller äldre runor: ristaren vill maskera en mening, som först är i skrift eller tanke affattad med svensk-norska runor. När han skall göra detta, använder han af naturliga skäl former, som så mycket som möjligt afvika från de runtyper, hans samtid allmänt kände. Dessa döljande former nås i vissa fall ganska lätt, nämligen när motsvarigheten till en svensk-norsk runa i det äldre alfabetet var formellt starkt afvikande. Och den historiska motsvarigheten var för ristaren icke känd genom runologiska studier utan helt enkelt därigenom, att runorna buro samma namn. *Sol*-runan kunde följaktligen återges med ᛋ (i st. f. ᛁ); *ar*-runan med ᛅ (i st. f. ᚱ). Däremot maskerades ᚴ illa af den senare urnordiska *kaun*-runan, ty deras former voro nära eller helt lika. För att dölja ᚴ tillgrep ristaren en annan utväg: han använde **kiabu**-runan, ᚷ; och ᚼ undvek han af samma skäl som ᚴ: denna runa dolde han däremot bakom **uiniu**-runan ᛈ; han skulle också ha kunnat för samma ändamål bruka **uþal**-runan

ᛟ, såsom han faktiskt gör i andra fall; mąnR-runan T, slutligen kunde han däremot helt enkelt ersätta med den urnordiska mąnR-runan, ᛗ. Och så hade han med framgång klädt ut ᛁᚴᚴᚢT till ᛋᚦXPᛗ, så framgångsrikt, att icke ens den lärde och skarpsynte Bugge lyckades genomskåda förklädnaden. Ristarens tillvägagångssätt i detalj vid konstruktionen af denna lönskrift inses bäst vid en blick på bifogade tabell, där i första kolumnen

ᚠ		ᚠ	ᚠᛁᚢ	fiu	ᛃᛋ✱	ᚦ	ᚴ	ᚴᚱ	ar
ᚢ		ᚢ	ᚢᚱᛁ	urR	ᛇ	ᛃ		ᛁᚢᛁ	iuR (=īuR)
ᚦ		ᚦ	ᚦᚢᚱᛁᛁ	þuris	ᛈB				
ᚨ	(ᚨ)	ᚨ	ᚨᚢᛁ	ąus	ᛘᛦ	ᛦ	ᛁ	ᚴᛚᚴᛁ	alkR
ᚱ		ᚱ	ᚱᚴᛁᚦᚢ	raiþu	ᛊᛋ	ᛋ	ᛁ	ᛁᚢᛚᚢ	sulu
ᚲ Y		ᚴ	ᚴᚴᚢᚴ	kaun	ᛏ		ᛏᛏ	ᛏᛁᚢᛁ	tiuR
X	X		ᚴᛁᚴᚨᚢ	kiabu	B		ᚨ	ᚨᛁᚴᚱᚴᚨᚴ	biarkąn
P	P		ᚢᛁᚴᛁᚢ	uiniu	M	M		ᛁᚢᛁ	iuR (=ēuR)
ᚺ	ᚺ	ᚾ	ᚾᚴᚴᚴᛚ	hakal	ᛗᛘ	ᛗᛖ	ᛏ	ᛏᚨᚴᛁ	mąnR
ᛉ	(ᛉ)	ᛚ	ᛚᚴᚢᚦᛁ	nauþR	ᛚ	(ᛚ)	ᛚ	ᛚᚴᚴᚢᛁ	lakuR
ᛁ		ᛁ	ᛁᛁ	is	ᛞ	ᛞ		ᛏᚴᚴᛁ	takR
					ᛟ	ᛟ		ᚢᚦᚴᛚ	uþal

Fig. 3. Nyckel till chiffern med äldre runor.

stå de urnordiska runorna med deras yngre varianter vid sidan, i andra kolumnen de äldre runorna på Rökstenen, i tredje kolumnen de sv.-no. runorna och i den fjärde runnamnen i samma omskrift som i Leidenrunraden.

Här må endast tilläggas, att vi med hjälp af denna tabell inse att ᛃ-runan (= i) utgår från urn. ᛇ och ᚦ från ✱, samt att ristaren för n-runan och ą-runan uppenbarligen ej kände de äldre formerna ᚾ, ᚾ, resp. ᚨ: dem fick han nöja sig med att återge med ᚾ, resp. ᚨ. Detta gjorde han emellertid icke ifråga om ᚦ, som han utmärkte med ᛘ. En annan förklaring se Rök

III s. 237, där ᚹ förklaras som omskrift för þ med hänsyftning på *þur* 'Þórr', alltså omskrifning af det heliga namnet Þórr.

Jag är sålunda fullt ense med Brate ifråga om hans resultat, nämligen att den till grund för de båda raderna med urnordiska runor liggande texten är

sakumukminiþathuaʀikult

(i)kauaʀikultintkuąnaʀhusli

Men jag anser, att hans motivering för denna mening är till alla delar förfelad. Brate framhåller för öfrigt själf, att en stark instans mot honom är runan ᛞ på Ingelstads-ristningen vid Norrköping. Brate anser, att Bugge riktigt tolkat detta ᛞ som mansnamnet *Dagr*. Men att det kunde sättas i stället för *Dagr* berodde därpå, att runans namn var *daʒʀ*. Alltså är redan därmed uppvisadt, att på Rökstenens tid icke blott äldre runor utan också deras namn voro kända. Men då namnen voro kända, måste det vara på traditionens väg, icke genom urnordiska studier, som denna kunskap var nådd.

Numera har Pipping Acta soc. scient fenn. 49: 1 s. 12 ff. utvecklat en princip för de yngre runornas ersättande med äldre i de båda här behandlade raderna, hvilken till en del sammanfaller med min här utvecklade uppfattning, som var nedskrifven redan innan Pippings publicerats.

Sedan vi sålunda funnit dels den ordning i hvilken inskriften skall läsas dels principerna för lönskriftens lösning, framgår det redan af yttre grunder, att inskriften sönderfaller i olika partier. Vi iakttaga till en början två hufvuddelar, nämligen:

I) minnesinskriften, som upptager framsidans afdelning 1, rad a och b (jfr. ofvan s. 12), och

II) inskriftens återstående och största del, som börjar med **sakumukmini** och slutar med **sakumukmini þur**. Denna del II visar sig i sin tur sönderfalla i 16 längre och kortare flockar, urskiljbara dels genom interpunktion, dels genom inlagda räkneord, dels slutligen genom satsbildning eller syntax. Endast på en punkt kan man tveka om, hvar gränsen mellan de olika flockarna går. Man kunde nämligen tänka sig, att fornyrdislagsstrofens bägge visuhelmingar skulle hvar och en utgöra en flock och att om så vore den mycket korta flock 7 **trąki** skulle sammanföras med no. 6 till en enda. Häremot talar emellertid i viss mån att versen i 3 framställer i fullständig parallellism med prosan i 2 Tjudrik i lifvet och Tjudrik som död, hvarom nedan kap. 5, och vidare, som mig synes, afgörande att **trąki** i så fall skulle ha **uaim** som attribut, något som icke går för sig på den

grund, att huaR är ett självständigt, substantiviskt brukadt pronomen, jfr. huariR tuaiR tikiR. trąki kan i och för sig synas vara en bra lakoniskt formulerad punkt. Vi skola emellertid erinra oss, att den står i en del af inskriften, där ristaren varit nödsakad att formulera flockarna med hänsyn till, att hvarje inskriftrad skulle innehålla 24 runor. Detta blir honom möjligt därigenom, att han än utför än utelämnar sakumukmini och dessutom gör äfven andra uteslutningar, då så kräfves.

I translitteration kommer sålunda inskriften med upplöst chiffer att lyda:

I. aftuamuþstąntarunaRþaR·
(i)nuarinfaþifaþiRaftfaikiąnsunu

II. 1 sakumukminiþathuariaRualraubaRuaRintuaR/
þaRsuaþtualfsinumuaRinumnaR⟨a⟩tualraubu/
baþaRsąmąnąumisumąnum·

2 þatsakumąna/rthuaRfurniualtumąn-
urþifiaru/miRhraiþkutumauktu/miRąnub-
sakaR

3 raiþiaurikRhinþurmuþistiliR/flutnastrąntu-
hraiþmaraRsitiRnukaruRą/kutasinum
skialtiubfatlaþRskatimarika

4 sibiuiauari/ulniruþR

5 sakumukminiþathuaRikult/(i)kauaRikultint-
kuąnaRhusli

6 sakumukminiuaimsiburiniR(i)/R

7 trąki

8 uilinisþat·

9 knuąknat/(i)atun

10 uilinisþat·

11 nit(i)/ubafuks(i)

12 þatsakumtualftahuarhistʀsiku/naʀitu-
ituąkiąnkunukaʀtuaiʀtikiʀsua/þąlikia·

13 þatsakumþritauntahuariʀt/uaiʀtikiʀku-
nukaʀsatintsiuluntifia/kurauinturatfia-
kurumnabnumburn(i)/ʀfiakurumbruþrum·

14 ualkaʀfimr͡aþulfsu/niʀhraiþulfaʀfimrukulf-
suniʀhąislaʀfimharuþ/ssuniʀkunmuntaʀfim-
birnaʀsuniʀ·

15 nukm[ini]m[iʀ]alu[sa/hu]kiainh[u]aʀiþ[kialta]þ[urbi]

16 [s]akumukminiþur

KAP. V. — YTTRE TOLKNING.

I. MINNESINSKRIFTEN.

aft är en i äldre inskrifter med svensk-norska runor som Kälfvesten, Kärnbo, Björkö, Tjängvide, Pilgårds vanlig form af prep. *eptir*. Formen är också under den äldre vikingatiden vanlig i Norge, Danmark och på Man. I senare tid är den i runinskrifter sällsynt och där den förekommer stundom tvifvelaktig. Rök, III, 211, sammanställer den närmast med det äldre fvn. skaldespråkets *ept* samt rsv. eft, ift och antar följaktligen, att uttalet snarast varit *æft*. Detsamma gör ännu Brate i Östergötlands runinskrifter, s. 232; Rök III tänker sig dock som en alternativ möjlighet ett uttal *aft*, hvilket förhåller sig till fvn. *eptir*, rsv. aftiʀ som fvn. *for*, *fur: fyrir* eller *of*, *uf: yfir*. Detta alternativ torde vara det riktiga. Om man lägger märke till att i senare tid vid sidan af rsv. abtiʀ, aftiʀ, iftiʀ etc. = fvn *eptir* fsv *æftir* uppträder ett *at* prep. med ack., hvilken i motsats till *at* med dat. betyder — liksom *eptir*, *æftir* — 'till minne af', 'efter', ligger det nära till hands att antaga, att detta yngre *at* är en direkt fortsättning af det äldre *aft*. *At* med ack. 'efter' finns utom i rsv. (se t. ex. v. Friesen, Upplands runstenar s. 31, 40, 43, 44, 50, 51, 54, 62, 64, 68, 70) också någon gång i rda. (Wimmer. Da. Ru. IV, 2 s. V) samt i fvn. (se Fritzner[2] under *at* 1). Den sistnämnde har redan anf. st. velat härleda

at ur *aft*, men han anser — med tvifvelaktig rätt — att också *at* med dat., då det har betydelser som komma *eptir* nära, utgår från *apt*. Är sammanställningen rsv. etc. **a f t** > *at* riktig, har i svagton samnordiskt *pt* reducerats till *t*, jfr. fsv. *apter* > *atter, āter;* jfr. Noreen Aschw. Gr. s. 288, som väl härleder y. rsv. **a t** (enl. honom = *att* < *apt*) ur ä. rsv. **a f t**, men i öfrigt har en i flera stycken afvikande uppfattning. Wimmer Da. Ru. IV 2 s. XXVI anser att ä. rda. **a f t, a b t** representerar ett uttal. *æft (øft)*.

u a m u þ tolkar Bugge Rök III s. 3 som *Vámóðr*, där första leden *vá-* är samma ord som fvn. *vá*, f. 'olycka, fördärf', och *móðr* återfinnes i fvn. *Hermoðr, þormóðr, Arnmóðr* etc. fsv. *Hærmoþer*, rsv **h i r m u þ r** L. 932 Södmld, **h r m u þ** Brate Östergötlands Run. s 135, **Asmoþer, *Hamoþer(?), Hømodh, þormoþer*. Bugges förklaring kan ej vara riktig, ty *vá* f., 'olycka', har efter all sannolikhet nasaleradt *a* (se v. Friesen Till den nord. språkhist. I, s. 9 ff och II, s. 16 ff, Noreen Aisl. Gr.[3], s. 201, och Torp Ficks Wb[4] III, 389, jfr. s. 379), och nasaleradt *a* borde vara utmärkt i Rökstensinskriften. Brate har, Rök III, 266, sannolikt funnit den riktiga förklaringen, då han tolkar **u a m u þ** som fsv. **Væmoþ*. Brate anser, att detta namn verkligen föreligger i *Johan Væmmosson*, S D ns. I 31 (1401) Småland. Dessvärre är detta emellertid mycket osäkert, emedan *Væmmosson* kan uppfattas som en form af det i Småland vanliga och äfven annorstädes uppträdande fsv. *Væmunder. Sven Wemundason* Hall S R P nr 1668 (1377) finnes nämligen 1382 skrifvet S R P nr 1377 *Sven Wæmedeson*, hvilket sannolikt är en skrifning för det uttalade *Sven Wæmeson* < **Wæmenson* enl. Noreen Aschw. Gr. s 317, 2; jfr. *Lare(n)s, afto(n)s*. Dylika stympningar af namnen på - *munder* förekomma äfven äljest. Så *Gysmunstadh* S R P nr 69, *Gismundstadha* ib. nr. 2161, men *Gismesta* ib. nr. 126, nu *Gismesta* i Vikingstad sn. Östergötland; *Jomundzstadha* S R P nr. 2989, *Iomunstadhom* S D ns. I 312, *Jwmanzstadha* S R P nr. 2874 men *Iwmmestadhum* S D ns. I 137, nu *Jumsta* i Tveta sn. Södmld. Första leden i **u a m u þ** är det i personnamn vanliga fsv. *Væ-: Væbiorn, Væfaster, Væmund, Væsten, Væste*. Andra leden är det ofvan dokumenterade *-moþer*. Det af dessa leder kombinerade namnet är för öfrigt icke kändt i Norden eller inom den västgermanska språkkretsen. Då fvn. *Móðr*, fsv. *Moþer* icke är säkert styrkt som självständigt personnamn, måste det ur **u a m u þ** utlästa *Vémóðr* vara ett primärt tvåledadt egennamn och ej sekundärt uppkommet ur ett enledadt namn, med hvilket ett karaktäriserande prefix sammanflutit till ett tvåledadt namn *(Vé-Geirr* > *Végeirr*, se Lind Norsk-

Isländska Dopnamn sp. 1079). Ingår nu *Vé-* som första led i de primära namnbildningarna? Jo, i fvn. finna vi det i t. ex. *Véfrøðr, Vélaug, Vémundr, Vény, Véþormr,* vid hvilkas sida ej finnas några enkla namn, **Frøðr, *Friðr* etc. Så ock i fsv. *Viborgh, Vifaster* ~ *Væfaster, Vimunder* ~ *Væmunder.* Det kan tilläggas att namnformer med *Væ-* så godt som uteslutande förekomma på götiskt område.

Huruvida *Vé-, Ví-,* urg. *u̯īha-,* förekommer i första leden af personnamn på utomnordiskt område är ovisst. Jellinghaus anser, Förstemann Altdeutsches Namenbuch[2] I, sp. 1590, att *Wiha-* som första led i namn existerat, men absorberats av *Wiga-.* Det är sålunda möjligt att fht. *Wihmuot* kan vara samma namn som **Vémóðr* men det är inte säkert, då *Wihmuot* också kan vara skrifning för *Wigmuot (Vigimuot).* Namnet kan också föreligga i gotiskan. Jordanes nämner Getica 126, 21 sin far: »cuius Candacis Alan(i), *Ouiiamuthis* patris mei genitor Paria». Texten har *alanouiiamuthis,* men den sannolika läsningen är den ofvan gifna, se v. Grienberger I F XXXII Anz. s. 44. *Ouiiamuthis* är gen. af ett mansnamn som i vulfilansk språkform torde ha lydt: *Veiha-moþs* = fvn. **Vémóðr.* Kombinationen med *Alanouiiamuthis* torde redan ha gjorts af Victor Rydberg, se Bugge Rök III, s. 3. not 2, men Rydberg läste *Alanovamuthis* och sammanställde detta direkt med **uąmuþ**, hvarför Bugge, stödd på Mommsens läsning, afböjer.

Om **uamuþ** är **Væmoþ,* har samnord *ē* redan på 800-talet öfvergått till *æ* i Östergötland, hvilket i och för sig icke är orimligt, då Östergötland synes vara centrum för denna specifikt götiska företeelse, som i norr sträcker sig till Mälaren, i väster till Dalsland och Bohuslän och i söder till Skåne, se Hesselman Språk och Stil V, 101 ff., Sveamålen s. 19, E. Noreen Ärtemarksmålets ljudlära I, 66. Emellertid kan runan **a** också tänkas stå som tecken för *ē.* Detta ljud egde ju icke något eget tecken i runraden utan måste återges med något af de tecken som representerade de närmast stående ljuden. Skrifningen **uamuþ** vare sig den nu betecknar ett uttal med *-ǣ-* eller *-ē-,* eger sin motsvarighet i sådana skrifningar på danska stenar från 800- och 900-talen som **uarþi** (Glavendrup, Tryggevælde) = fvn. *verði* 'må blifva', **uar** (Tryggevælde) = fvn. *verr*'make', **maþ** (Mejlby) = fvn. *með,* **himþaki** (Hällestad) = fvn. *heimþegi,* **saʀ** (Hällestad) = fvn. *sér* 'åt sig'. Wimmer ser i dessa skrifningar ett tecken på, att *e* närmat sig *æ*-uttal, Runenschrift s. 319.

uamuþ har allmänt uppfattats som ett personnamn. Ordets ställning i själfva det egentliga dedikationspartiet af inskriften efter prep. **aft** gör

det öfvervägande sannolikt, att denna uppfattning är riktig. Den styrkes också af på liknande sätt stiliserade paralleller i andra inskrifter tillhörande äldre vikingatid som t. ex. Flemlöse-stenens på Fyen: **aft ruulf stątR stain sasi**, se Bugge, Rök III s. 5. Den omständigheten, att namnet **uamuþ**, som ju också onekligen gör ett främmande intryck, äljest är okändt i Norden, har gjort, att jag känt mig något oviss om, huruvida den närmast till hands liggande uppfattningen också var den riktiga: **uamuþ** erinrar omedelbart om det ags. *wéamód* adj: 'bekymrad, bedröfvad' och det mht. *wê-müete, -muot* f. 'Wehmut': urg. **u̯aiu̯a* n. och **u̯aiu̯an* m. 'smärta, lidande', hvilket föreligger i fsa, fht *wê* gen. *wêwes* n. och ags. *wáwa, wéa* m. 'Wehe, Leid', fht. *wêwo* m. etc. Det vore därför tänkbart, att stället skulle öfversättas: »Efter (till minne af) en djup sorg stå dessa runor.» Denna tanke anser jag dock böra afvisas, dels på grund af de ofvan nämnda liknande inskrifterna, där ej tvifvel kan råda, om att det efter **aft** följande ordet är ett namn, dels på grund af den enastående vändningen, som är väl abstrakt och romantisk för att riktigt passa in i tidens stil och anda. Ordet *vǽmóðr* 'sorg' är för öfrigt okändt i nordiska språk och borde dessutom på Rökstenen ha lydt ***uaumuþ** eller ***uaiumuþ**. Namnet **uamuþ** = **Vémóðr* står ju i full öfverensstämmelse med nordiska bildningsprinciper och är bildadt af leder, som äro icke blott styrkta utan också äro som respektive första och andra led i nordiska namn vanliga eller icke sällsynta.

Om **uarin**'s karaktär af namn har jag hyst starkare tvifvel, men dessa grundade sig på en annan uppfattning om inskriftens tolkning i dess helhet, än jag nu hyser.

in är af ortografiskt och språkhistoriskt intresse. **in** = fvn. *en* 'och' fsa. *end(i)*, ags. *and*, fht. *anti, enti* etc. 'och'. Se Bugge, Rök I, 104, som dock tvekar. Grundformen är troligen **andi*, jfr. fvn. *enda* <**ænd-a* 'och'. (Annorlunda Noreen Aisl. Gr[3] s 130, 2). Urn. **andi* > smn. **ænd* > *æn(n)* fvn. *en*, fsv. *æn* rsv. **in**, rda. **in, an, ian, iąn**. Ordet står på grund af sin funktion som kopulativ och adversativ konjunktion så godt som uteslutande i svagton (oton). Till följd häraf assimilerades *-nd*>*-nn* och *nn* förkortades. Denna utveckling, i och för sig sannolik, kan jag ej styrka med exempel på samma öfvergång hos andra ord, men en god parallell ega vi i utvecklingen af *mb*>*-m(m)* i svagtonig ställning hos *umb* 'omkring, om' prep. o. adv.: fvn. (skaldespr.) *umb*, se F. Jónsson, Skjaldespr. s. 122, Larsson, Ordförr. s. 337, där den är normalform.; rsv. **umb* afses med

Rökstenens **ub**, ty om här, som allmänt antas, afsetts *of*, skulle man på grund af Rök-inskriftens ortografi ha väntat skrifningen **uf*, jfr. **tualf**. Grundformen är **umbi:* fsa. *umb(i)*, ags. *ymbe*, fht. *umbi*. Redan på 900-talet träffas i rda. formen *um* prep. på Hedebystenen Wimmer Da. Ru. I nr. 11; denna form träffas också (mera sällan) i de äldsta fisl. handskrifterna, se Larsson l. c., jfr. ock Noreen Aisl. Gr[3] § 268 a. 1. — Det samn. **ænd* kan också tänkas ha förlorat sitt *-d* i trekonsonantism, nämligen i proklitisk ställning framför ord, som börja på konsonant. — Genom att sålunda direkt identifiera fvn. *en(n)* med västgerm. *andi, endi* förlorar den t. ex. af Torp i Ficks Wb[3] uppställda grundformen *anþi (~ andi)* sitt hufvudstöd.

in är af ortografiskt intresse därför, att vi här finna en tidig teckning af *æ* < *a* med i. Det svagtoniga fvn. *en* 'men' bibehåller alltid teckningen *e-* och låter ej *e* > *i* i den klassiska isländskan, som äljest är vanligt i svagtoniga stafvelser. Denna omständighet jämte den att konjunktionens normala skrifning i fsv. är *æn* gör, att vi för Rökinskriftens språk kunna antaga en (lexikalisk) grundform *æn*. Vi finna sålunda, när detta *æn* återges med **in** en fullt analog pendent till att *Vémóþ, Væmóþ* af ristaren återges med **uamuþ**.

uarin uppfattar jag nu = fvn. *Varinn* mansnamn under förhistorisk tid, fty. *Warin, Werin*, ags lat. *Warinus*, jfr. ofvan s. 32.

faþi 'skref, ristade' menar Bugge, Rök III, 146, och efter honom Brate, Ög. ru. s. 233, icke böra tagas i bokstaflig mening. I stället har det betydelsen 'lät skrifva, lät rista'. Den, som enligt Bugge verkligen utförde ristningen, var en *Biari*, hvilkens namn och yrke han läser fram ur lönrunorna på toppytan och öfverst på baksidan. Bugge (och Brate) åberopar som en parallel att på runstenen L 799 (vid Södertälje) läses **hulmfastr × roþilfr × þau × ristu × runa, ... ikifast × suni ×** etc. och till slut **× in ubir × risti**, hvilket Bugge tolkar: »Holmfast och Rodelf ristade runorna , , , , . . . men Öper ristade.» Denna parallel är emellertid till sitt värde som sådan ganska tvifvelaktig. Inskriften är (eller rättare var — ty blocket är nu uttaget och uppsatt i Södertälje stadspark) huggen i fast berg och dess enastående lydelse kan mycket väl vara tillkommen på det sätt, att Öpir af tanklöshet förut ämnat använda den vanliga formuleringen: »**h** och **r** reste stenen etc.» men när han väl anbrakt ordet **ristu** upptäcker oriktigheten i denna formulering och insätter i stället för **stain runa** utan att kunna rätta det föregående **ristu** 'reste' till **litu rista**, se v. Friesen NoB 2 s. 5 f.

Granska vi också de inskrifter, där **faþi** förekommer, skola vi finna, att **faþi** öfverallt, där betydelsen säkert kan konstateras, afser den som själf utför ristningen. Så på Forsa-ringen, Gursten (se v. Friesen a. a. s. 7), Malsta, Tuna, Sigtuna-asken i Sverige, Helnäs, Flemlöse i Danmark och Valby i Norge. Så ock på de urnordiska inskrifterna från Einang och Vetteland i Norge.

Det saknas sålunda motstycken till att **faþi** skulle betyda 'lät rista'. Då därtill kommer att Bugges läsning af baksidans lönrunor som **runimąþR**, som ofvan visats, säkert är oriktig, kunna vi tryggt anta, att Varin är den, som själf utfört Rökstenens ristning. Han är sålunda vår förste kände store runmästare.

II. VARINS ÄGGELSE. FLOCK 1.

sakum uppfattar jag med Bugge, Rök III, 12, som första person singularis. Jfr. också Noreen Aisl. Gr.[3] s. 521 a. 2. Det är ristaren, som talar i första personen, användande en verbalform, som sammanfaller med 1 person pluralis, på samma sätt, som Egill gör vid Bards gästabud (Egilssaga, Jónssons uppl. s. 134, jfr. F. Jónsson Den Norsk-islandske Skjaldedigtning B I s. 43:

rístum rún á horni,
rióðum spiǫll í dreyra,
þau velk orð til eyrna,
óðs dýrs viðar róta.

D. ä. Horn jag runoristar,
rödar i blod jag ord dem,
väl och klokt jag väljer
för tjurhösträdets rötter.
(= hornets mynning).

mukmini eller **ukmini**? I afd. 8 (baksidans hufvudparti med svensk-norska runor) sista raden (i) — den dessvärre illa skadade — läses med säkerhet runorna **nukm** och omedelbart därefter med sannolikhet **ini**. Så Bugge Rök III 83 f., så också efter gemensam granskning Brate, Magnus Olsen och jag. Därefter följa — säkert eller sannolikt — runorna **miʀalu**. Bugge tyder stället med *núk minni með ǫllu (segi)* etc. *Núk* alltså = *Nú ek; ek* ansluter sig enl. Bugge enklitiskt till *nú,* jfr. Vafþr. 55 *nú ek við Óðin*

deildak mina orðspeki. Det är dock att märka, att vi på sistnämnda ställe ha att göra med vers och på den grund också en friare ordföljd, men hvarken Bugge eller Brate ha antagit och så vidt jag förstår finns ingen anledning att antaga, att vers föreligger på detta ställe i Rökinskriften. Men om vi alltså här ha prosa, kan icke subjektet *(ek)* omedelbart följa på det satsen inledande tidsadverbet *nú.* Bugges uppfattning kan följaktligen icke på denna punkt vara riktig. Runföljden **nukmini** kan svårligen af en tillfällighet så fullständigt kongruera med det gång på gång återkommande **sakumukmini.** Slutsatsen kan icke bli mer än en: det ord som afses i båda fallen skrifves med runor **ukmini.** Så i hufvudsak Lindroth, S N F IV, 8 s. 4 f. Pippings afvikande mening är svagt grundad.

Hvad afser nu denna skrifning för ett ord? En viktig fingervisning ha vi enligt min mening i skrifningen **OGMEnI** i partiet med äldre runor. Det är visserligen sant, att **E** här — med det bruk ristaren gör af de äldre runorna — skulle kunna beteckna *i*-ljudet likaväl som **O**-runan brukas för ljudet *u.* Men man måste fråga sig: om ristaren har velat återge ordet *minni,* hvarför har han icke då betecknat rotvokalen med den runa, som han äljest använder för *i* utan brukat detta endast för ändelsevokalen, men valt ett annat tecken för rotvokalen? Det otvungna svaret på denna fråga är, att ristaren ville återge ett ord, som hade en vokal i roten och en annan i ändelsen. Men detta ord kan ej vara *minni* som de flesta forskare antaga. Om vi inte här ha att göra med en ortografisk nyck, har ordets rotstafvelse innehållit en öppnare vokal än ändelsen d. v. s. *e* eller *æ.* Jfr. Lindroth S N F II 8 s. 2. Skrifningen **ukmini** afser sålunda hvad den senare leden angår sannolikt ett *-mœnni, -mœnne* eller *-menni* och som helhet det af Bugge Rök III s. 14 noten framkastade men afböjda samt af Lindroth a. a. s. 3 förfäktade fvn *ungmenni.*, fsv **ungmœnni;* för bruket af runan **i** för *æ (e)* jfr. ofvan **in**<**œnd.*

Det fvn. *ungmenni* betyder oftast 'ung människa', men kan också någon gång ha kollektiv innebörd 'unga människor'. Sammanhanget får avgöra, hvilketdera som här är det rätta. Jfr. för bildningen fvn. *illmenni* 'dålig människa', *lítilmenni* 'obetydlig, anspråkslös person', *góðmenni* 'god människa' samtliga med individuel, det sist nämnda också med kollektiv betydelse 'goda människor'.

tualraubr är Bugges läsning äfven i Rök III, 19, där han emellertid meddelar, att den sista runans läsning är osäker, men att den kan vara **r.** Det som **r** lästa tecknet står sist i framsidans fjärde rad från vänster räknadt.

Stenens toppyta skär framsidan så, att denna uppåt begränsas af en från höger åt vänster, i 30° vinkel mot horisontalplanet uppstigande rak linie. Vid slutet af hvarje vertikal inskriftsrad bildas till följd häraf en trekantig yta, som är bredast uppåt (åt vänster) och smalnar nedåt. Om en runa skall anbringas ytterst vid någon af dessa raders slut, kommer hon följaktligen att inta en ställning vid radens öfre kant på samma sätt och af samma grund, som på Rök-stenens baksida vid andra vertikala radens slut (från vänster räknadt) runan **u** kommer att stå vid inskriftradens nedre kant och endast har half höjd mot andra runor i raden. Bugge menar att **ualraubr** är en afsiktlig skrifning för **ualraubaʀ**, en förkortning, framtvingad af ristarens önskan att inom raden afsluta skrifningen af substantivet. Skrifningen är analog med den i latinska handskrifter brukliga förkortningen af *ar,* åstadkommen på det sätt, att man i radens öfverkant sätter ett *r.* Att ristaren valt **r**-runa för väntad ʀ-runa, beror därpå, att en ʀ-runa anbrakt här, icke skulle kunnat skiljas från en **s**-runa. Bugge — och med honom väl alla Rökstenstolkare — menar att **tualraubr** skall förstås som **tua**‹ʀ**ua**›**lraub(a)**ʀ, där vi enligt honom ha i första parentesen en afsiktlig förkortning analog med rsv. **alit** = **ali lit**, **hąnt** = **hąns ąnt** o. s. v. samt på Rökstenen **ubsakaʀ** = **ubsa sakaʀ**. Mot Bugges uppfattning i dess helhet och särskildt mot hans tolkning af **raubr** som **raubaʀ** resa sig en rad betänkligheter:

1) Det står vid radens slut icke **r** utan en hufvudstaf, från hvars öfre ända utgår en kort bågböjd linie, som lika väl kan kompletteras till ett **u** som till ett **r**.

2) Att detta stympade tecken står i radens öfverkant är betingadt af utrymmesskäl (se strax ofvan), och det kan ej visas att runans placering är afsiktligt vald för att ange, att en föregående runa är utelämnad, detta desto mindre som

3) en sådan förkortning är fullkomligt utan motstycke i runskriften. Den kunde väl vara tänkbar i en tid, då kunskapen om och användningen af den latinska skriften var allmänt upptagen, men högst osannolik under den äldre vikingatiden, då det latinska alfabetet var okändt i Norden. Hvad särskildt förkortningen **tual**° för **tuaʀual**° angår, så äga vi därtill intet motstycke på Rökstenen, ty (som jag nedan skall visa) **ubsakaʀ** skall läsas **umb sakaʀ**. Men väl skulle man med Noreen kunna antaga en haplografisk felristning, i det ristaren oafsiktligt hoppat från det första **a** till det andra och därmed tappat bort de mellan dem stående ʀ och **u**.

Då det gäller att finna hvad ristaren här afsett att meddela, kunna vi till en början med trygghet — i öfverensstämmelse med väl alla föregående forskare — utgå från, att en form af det i föregående rad stående ordet *valrauf* här föreligger. Men hvilken? Läsa vi den sista runan i raden som u, jfr. strax ofvan, få vi den välbekanta dativformen **ualraubu**. Men hvad är t? Här måste ett fel eller en förkortning föreligga. Det närmast föregående ordet är **numnaR**. Dess näst sista runa är **a** och den möjligheten föreligger, att ursprungligen ristats **numnatualraubu** med haplografiskt öfverhoppande af R, som därpå införts. De afsedda orden skulle alltså vara **at ualraubu**. Härmed må emellertid vara hur som helst, säkert är, att den enda otvungna uppfattningen af det efter °**raub** stående skadade tecknet är att läsa det som *u̯*, och den enklaste kompletteringen af det mellan **numnaR** och **ualraubu̯** stående **t**, som ej tillsammans med föregående eller efterföljande tecken ger något kändt och i sammanhanget användbart nordiskt ord och därför måste vara en spillra af ett defekt ord, vinnes genom att framför t inskjuta ett ‹**a**›.

Orden *nema at valraufu* 'taga som byte' äro en fras, som har sin fullständiga motsvarighet i det likbetydande fvn. *taka at herfangi,* Fornmannasögur VII, 8[25] och Grágás II, 158. Prepositionen *at* har samma funktion också i fsv. t. ex. *sætia at pante* 'sätta i pant, som pant', *taka at væþium* 'taga som pant'; *giva at siala gæf sinne* o. s. v.

ąumisumąnum 'från (eg. på) man efter annan', jfr. Bugge Rök III, 21.

De två bytena (**ualraubaR** med konkret betydelse, Bugge Rök III, 16) böra — det är den naturligaste tolkningen af inskriftens ord sådana de stå där — uppenbarligen ha varit två kostbara klenodier, vapen eller delar af rustningen, som samtidigt burits af en och samma kämpe, och som tolf gånger växlat egare på så sätt, att de i strid tagits af segrare från besegrad tolf gånger under tidernas lopp — en påtaglig bild af den tidiga vikingatidens vilda stridslif — och segerlyckans obeständighet. Var kanske den döde Vämod en af dessa segerlyckans gynnade, som en gång blef den segerstolte vinnaren af de båda omstridda spolia, men som i sin tur fick röna hennes ogunst? Inskriften säger därom intet. Det är också lika tänkbart, att ristaren med den förevarande satsen i något sitt syfte allmänt hänvisar till en i historia eller sägen skildrad händelse, som för samtiden stod som ett drastiskt vittnesbörd om stridsgudens nyckfullhet.

Bugge, Rök III, s. 22, menar att inskriften anger, antingen att en och samma man eller att olika män utföra det stordådet att tolf gånger eröfra

de båda stridsbyten, hvarom här är fråga, att sålunda inskriftens uttryckssätt lämnar det öppet, hvilketdera alternativet den afser. Gent emot Bugge måste jag understryka till en början, att det uttryckligen säges, att det är två bestämda föremål, som samtidigt eröfras från en och samma innehafvare. Detta uttryck kan — dessvärre — förstås på två sätt. Antingen är det här fråga om två egodelar, som generellt tillkomma hvarje kämpe i hans egenskap af beatus possidens, såsom lif och segerlycka, eller mer konkret tvenne fysiska attribut, som dokumentera honom som obesegrad, t. ex. hand och hufvud, och hvilkas förlust — de kunna då betecknas som **ualraubaR** — är symbolen för hans nederlag. Är det sådana **ualraubaR** som åsyftas, då kan visserligen en och samma kämpe vinna dem tolf gånger från den ena besegrade motståndaren efter den andra. Eller ock är **ualraubaR** här att fatta i egentlig och vanligast förekommande mening; då gäller det här två till kämpens klädsel, försvars- eller anfallsvapen hörande praktföremål som hjälm och brynja, sköld och svärd o. s. v. Är detta förhållandet, då kan icke en och samma man eröfra dem tolf gånger från olika män, utan då afses två kostbarheter, som gått från besegrad till segrare, från man till man i tolf omgångar. Den sistnämnda uppfattningen synes mig vara den utan jämförelse både sakligt sedt mest naturliga och med hänsyn till själfva uttryckssättet närmast liggande.

Alltså: Jag säger den unge mannen detta, hvilka de två stridsbytena (dyrbara föremålen) voro, som samtidigt vunnos som byte tolf gånger från man efter man (det vill också säga: af man efter man).

Har Vämod egt och förlorat dessa klenodier? Detta är sannolikt på grund af själfva det inre sammanhanget. I inskriftens början — själfva dedikationsformeln — omtalar fadern, att han förlorat sin son; i det närmast följande stycket inskärper han hos en ung man — förmodligen den afsedde hämnaren — att tvenne i strid vunna klenodier — tvenne spolia — i och med sonens fall gått förlorade för släkten och nu innehades af sonens segerrika motståndare.

II. FLOCK 2.

iurniualtum fattar jag nu med Bugge Rök III 27 som **fur niu altum** = fvn. *fyr(ir) niu ǫldum* 'för nio släktled sedan'. Uttrycket står sannolikt — som Taranger utvecklar hos Bugge l. c. — här med en allmännare innebörd 'för många Herrans år sedan, i den grå forntiden'.

ąnurþifiaru särlägges numera allmänt i **ąn urþi fiaru** eller **ąn urþi i fiaru**, hvilka uttryck i fvn. språkform skulle lyda respektive *á yrði fiǫr* och *hann yrði i fiǫr*, se Bugge, Rök III, 31 och Brate Östergötlands runstenar sid. 234. Frasen *verða i fiǫr* eller *verða á fiǫr* skulle betyda 'komma i lifvet, till världen'. Den är emellertid i båda formuleringarna — både konstruerad med prepp. *á* och *í* — för öfrigt fullkomligt okänd, och intet bevis finnes sålunda hvarken för runföljdens uppdelning eller för öfversättningens riktighet. *Verða á* förekommer dels brukadt i egentlig mening 'komma till ett ställe' t. ex. *hann gaf klǽði sín fatlausum mǫnnum er á gǫtu hans urðu, verða á veg ehs* 'komma i någons väg'; dels brukas *verða á* öfverflyttadt och absolut med betydelsen 'inträffa', i synnerhet om en svårighet. **fiaru** fattar jag dels med hänsyn till den ursprungliga, oöfverflyttade betydelsen hos *verða á*, dels med hänsyn till det i den följande strofen korresponderande **strąntu** som oblikformen af fvn. *fiara* (urn. **feru̯ō*) f. 'strandbrädd', eg. den remsa af stranden, som vid högvatten öfversvämmas af sjön. Ordet förekommer nu väsentligen i norskan, men att det en gång brukats äfven i svenskan framgår af nsv. diall. *fjäru, fjeru* (Västerbotten) 'strand vid älfvar och sjöar', *fjöru* (Dalarna, Mora) 'id'. Indirekt vittnar också därom det fsv. *Førikarlaby* 'Forkarby' och *Førisheng* 'Fyrisäng', i hvilka namn ingår ett *føri* = fvn. (skald.) *fyrui* 'öfversvämning', 'öfversvämmad strandslätt', som är ett verbalsubstantiv till fvn. *fyrua* 'öfversvämma': urn. **feru̯ō* s. f.

Uppfatta vi **fiaru** som oblikform af detta urn. **feru̯ōn* f., kunna vi också tillägga **ąn urþi** en betydelse, som verkligen är styrkt, nämligen 'kom (upp) på'. Att **ąn** kan återge prep. *á* åtminstone då den står betonad framgår af uttrycket **uituąki ąn**, där denna uppfattning af **ąn** är den enda möjliga. Att det som här är skildt från sitt hufvudord är en vanlig företeelse.

Af sammanhanget synes framgå, att det här är fråga om en fientlig landstigning, men som beteckning för en sådan brukas i de fornsvenska lagarna ett uttryck, som just afser samma realitet, nämligen ett öfverskridande af den tidvis af sjön (hafvet) öfversvämmade strandremsan. VGL's uttryck *bæra skiold ivir þangbrækku* och Ögl's *bæra skiold ivir þang ok þanbriku* 'göra fientligt infall i landet' anser jag nämligen naturligast tolkadt af Stiernhielm och Kock, som anta, att *þangbrækka* är detsamma som 'tångbacke, den remsa af stranden, där tången ligger uppkastad', se närmare Westman, Arkiv 19, s. 301 ff.

miʀhraiþkutum. Hreidgoter var en under folkvandringstiden på

goternas äldsta boningsplatser i Samland öster om Weichselns mynning mellan Kurisches och Frisches Haff kvarboende del af stammen, se exkursen I nedan.

Tyvärr kan **miR hraiþkutum** = fvn. *með Hreiðgotum* (se Bugge, Rök III, 29) tolkas på två olika sätt. Det kan med Bugge anf. arb. förstås som 'bland hreidgoterna'. Det fientliga infallet skulle i så fall ha skett i deras land, hos, bland dem. Men det ligger kanske ännu närmare till hands att öfversätta **miR** med 'i följe med, tillsammans med, i spetsen för' hreidgoter. Höfdingen som gjorde anfallet skulle i så fall ha varit en hreidgotafurste, som gjorde ett härnadståg till ett främmande land, kanske just till Östergötland. För denna uppfattning synes den omständigheten tala, att den följande satsen **auk tu miR ąn ub sakaR**, där **miR** tydligen står elliptiskt för det fullständigare **miR hr.**, med en sådan tolkning får en expressivare och betydelsefullare innebörd: »och stupade tillsammans med, i likhet med dem», »och stupade, han så väl som de».

ubsakaR: Bugge, Rök III, 34, förstår **ub** som fvn. *of*, nht. *ob* och menar att *þ* bibehållits trots det följande tonlösa *s*, i hvilken ställning man skulle väntat öfvergången *þ* > *f* och följaktligen skrifningen **uf**. Hela runföljden, menar Bugge, återger ett uttryck som fvn. skulle lydt: *of ofsa sakir* 'för sitt öfvermods skull'. Mot denna uppfattning synas mig följande förhållanden tala:

1) Som Bugge anmärker, borde man ha väntat, att det mot fvn. *of* svarande ordet på Rökstenen skulle ha skrifvits **uf**, ty slutljudande *þ* blir *f* t. ex. *tualf* = got. *tvalif* g. *tvalibē*. Likaså borde inljudande *þ* före tonlös konsonent bli *f*, och därför borde man ha funnit formen **ufsa**, ej **ubsá**.

2) en enkelskrifning af två olika bokstäfver, som följa på hvarandra, förekommer ej äljest på Rökstenen: läsningen **tualraubaR** som = fvn. *tvœr valraufar* är oriktig, se ofvan s. 36.

ub, menar jag sålunda, står för **umb** med utelemnadt *m* före *b;* den med vår inskrift nära befryndade Kälfvestens-stenen har **kubl** = **kumbl**. Fvn. *um sakar* betyder 'för den skuld, på den grund'. Möjligt är att **sakaR** här står i en ursprungligare betydelse, jfr. ags. *sacu* 'strid'. Pluralen talar kanske emot denna tanke. I hvarje fall åsyftas med **u[m]b sakaR** det anfall Tjudrik gjort.

miR ąn äro två absolut brukade prepositioner, som på stället ha adverbial funktion: 'med dem därpå (= på stranden)'. **miR** och **ąn** äro sålunda elliptiska repliker af de i den koordinerade satsen stående fullständiga uttrycken **ąn—fiaru** och **miR hraiþkutum.**

raiþ har tolkats på två sätt: 1) = fvn. *reið*, 2) = fvn. *réð*. I Rök III s. 151 lemnar Bugge öppet hvilkendera tolkningen som är den rätta. Så också Brate ib. s. 301.

Bugge framhåller att, om **raiþ** = fvn. *reið* 'red', då bör **strąntu**, som styres af **raiþ**, vara ack., ty fvn. *ríða* liksom fsv. *riþa* styr vägen i ackusativ t. ex. *ríða móður brautir* Vaf. 47, fsv. *ridhom . . . wara erikzgatu*. Kan alltså **strąntu** vara ackusativ? Bugge finner det betänkligt och stridande mot Rök-inskriftens hela språkform att antaga, att vi här skulle ha grundformen med osynkoperadt *u* till det litterära fvn. *strǫnd* ack. sg. f. Efter lång rotstafvelse bör — menar Bugge — *u* redan på Rök-inskriftens tid vara synkoperadt, fastän det kvarstår efter kort rotstafvelse t. ex. **sunu**. Emellertid kan man icke vara så viss på, att *-u* efter lång rotstafvelse bortfallit, då Leiden-runraden (trol. från tiden 825—850 och sålunda ungefär samtidig med Rökinskriften) ännu har **raiþu** = fvn. *reið* f. och **sulu** = fvn. *sól*. Nu är det emellertid enligt min mening mycket tvifvelaktigt, om någonsin en urn. ack. sg. på *-u* funnits hos *ō*-stammarna. Den ursprungliga ändelsen var urn. nasaleradt *ō*, hvilket bevaradt borde ha gifvit fvn. *-a* och äfven på Rökstenen **-a**, en ändelse, som finns kvar hos det starkt böjda adjektivet. När vi i litterär tid träffa en ändelselös form fvn. *sól, rún*, så beror detta på inflytande från de fem. *i*-stammarna, som efter i-synkopen lånat sin ack. till *ō*-stammarna, liksom *ō*-stammarna lånat sin nom. sg. till *i*-stammarna, så att *i*- och *ō*-stams-femininerna sedan vikingatiden fått en i stort sedt gemensam singularböjning, hvilkens normaltyp är tillkommen genom kompromiss mellan båda deklinationerna. Den litterära ack. sg. hos *ō*-stammarna utgår sålunda från *i*-stammarna och har aldrig haft något *-u* i ändelsen. När den litterära formen hos ord med *a* i roten är *strǫnd* med *u*-omljud, beror detta på en utjämning nom. *bón*: ack. *bón (bøn : bøn)* = nom. *strǫnd*: ack. *x; x = strǫnd*. Men denna utjämning kan ej ha försiggått, förrän ett flertal fem. *i*-stammar fått samma form i nom. och ack., och detta kan ej ha inträffat förr än efter *i*-synkopen i *i*-stammarnas ack. och *u*-synkopen i *ō*-stammarnas nom.

Ännu en möjlighet för att i urnordisk tid existerat en ack. sg. **strandu* bör tagas under ompröfning. Formen skulle nämligen kunna tänkas vara uppkommen genom inflytande från de fem. enstafviga konsonantstammarna, där t. ex. fvn. *nótt* = got. *nahts* urn. bör i ack. ha lydt **nahtu*. Men vid

tiden före och omedelbart efter synkopen af obetonade ändelsevokaler var skiljaktigheterna mellan *ō*-stammarnas och de enstafviga fem. konsonant-stammarnas böjning framför allt i sing., men äfven i pl., så stora, att det är blott föga sannolikhet för, att *ō*-stammarna skulle genom inflytelse från konsonant-stammarna ha mottagit en ack. på *-u*.

strąntu kan sålunda icke gärna vara ack. Återstår alltså, att det är dat. F. Jónsson har föreslagit, att dativ här fungerar som lokativ. **raiþ** skulle alltså kunna tilläggas betydelsen 'red', och uttrycket i sin helhet skulle betyda 'red fram öfver Hreidhafvets strand'. De paralleller, som man framdragit till ett sådant lokativiskt bruk af dativen, äro dock i och för sig osäkra, och i hvarje fall har man intet exempel på att verbet *ríða* konstrueras på detta sätt. Bugge är på den grund mest benägen för att uppfatta **raiþ** som preteritum af verbet *ráða* 'råda, härska öfver': fvn. *réð*. Han finner dessutom, om man antar denna betydelse hos **raiþ**, en slående parallell till Rökstenens strof i Ynglingatal 31. I skrifningen **raiþ** vågar han emellertid icke se ett återgifvande af ett uttal *rē̄þ* = fvn. *réð* (:det borde ha tecknats **riþ** eller **riaþ**), utan **raiþ** återger den sidoform till *rē̄þ*, som föreligger i fvn. *reið* 'rådde, härskade'. Nu har Hesselman på bärande grunder bestridt, att i fvn. och fsv. några pret. former *leit, greit, reiþ* verkligen finnas annat än som skrifningar, se Ark 27, 357. Och i själfva verket finnes en fullgod analogi redan under äldre vikingatid till skrifningen **raiþ** = fvn. *réð*: den jutska Gunderupsstenen I (900—925) **þaikn** = fvn. *þegn*, hvilket äljest på danska runstenar skrifves **þiakn, þikn** o. s. v., Wimmer Da. Ru. II nr. 2; möjligen också på den själländska Tryggevældestenen (900—925) **nairbis** egennamn, jfr. fht. *Nerbo*, Wimmer a. a. III, nr. 9; vidare den skånska Torsjöstenens (985—1000) **þainsi** = fvn. *þenna*, Wimmer a. a. IV, nr. 17, samt den samtida skånska Nöbbelöfsstenens **þainsi**, Wimmer a. a. IV nr. 18.

Från midten af 1000-talet kan nämnas den låländska Tirstedstenens **uaiʀa** för **uaira** = fvn. g. pl. *vera* 'mäns', Wimmer a. a. III 18. I de anförda orden användes **ai** som tecken för samn. *e̯*. Något aflägsnare, men dock för den föreliggande frågan betydelsefull är skrifningen **ai** för samn. *æ̯*: T. ex. **aift** Da. Ru. II 3, **aiftir, aiftiʀ** Da. Ru. II, 57, IV 19, 21, 44; V, 6, **ailti** (= fvn. *elti*) Da. Ru. III 8 och 9 (början af 900-t). I rsv. finna vi liknande skrifningar af *e, æ* med **ai**: Högbystenen Ög. **aitaþis** ~ **iataþis** '›ändades›, dog' (ca. 1000), Brate Östergötlands run-

stenar s. 81; aiftiR ib. s. 45, aiftR ib. s. 44, (?) saibiurn 'Säbjörn' ib. s. 33, haili ib. s. 45 = fsv. *hœlli*.

Likaså på norska stenar (i Norge och på Man) t. ex. Tu-stenen hailki = fvn. *Helgi* (samma namn skrifves på den närstående Klepp-stenen halka), kaitil = fvn. *Ketill;* se M. Olsen, Bergens Museums Aarbog 1909, nr. 11 s. 5.

Skrifningen af *e, æ* med ai bör förstås på samma sätt som skrifningen med ia, som oftare förekommer för samma ljud. Något särskildt tecken för *e, æ* fanns ej i den 16-typiga runraden. Man använde i stället antingen runan i eller runan a. Man kunde också för att förekomma missförstånd eller för att mera direkt leda den läsandes tanke på det ljud som åsyftades bilda en digraf af båda de nämnda runorna för att återge ljuden *e* och *æ*. Alltså skref man (oftare) ia eller (mer sällan) ai. I båda fallen kunde äfven på detta sätt missförstånd uppstå: förväxling med respektive diftongerna *ia* och *æi*. Någon fast konsekvens i skrifningen af ljuden *e* och *æ* vanns ej heller under den 16-typiga runradens skede. Först de stungna runorna skänkte en sådan.

Som resultat af de närmast föregående undersökningarna kan summeras: strąntu är dativform = fvn. *strǫndu*; att denna dativ här skulle fungera som lokativ är föga troligt, då ett dylikt bruk knappast är säkert styrkt, men om strąntu sålunda är dativform i vanlig dativfunktion, måste det regerande verbet raiþ vara en form af verbet *ráða*, ej af verbet *ríða*; då en form *reið* af *raða* ej är bestyrkt, bör raiþ vara = fvn. *réð* 'rådde' och ai följaktligen vara en digrafisk beteckning för ljudet $\bar{e}$, hvartill paralleller ofvan anförts.

Om vi uppfatta raiþ som *réð*, vinna vi också ur betydelsesynpunkt ett mer tillfredsställande resultat: »Tjudrek var en gång en mäktig härskare öfver Reidhafvets strand; nu är han besegrad, dödad och grafsatt.» Denna tolkning synes mig afgjordt böra föredragas framför: »Tjudrek red en gång fram öfver Reidhafvets strand, nu är han besegrad etc.»

þiaurikR uppfattade Bugge Rök I, 40 som appellativum = fvn. *þióðkonungr* 'kung öfver ett helt folk' och menade, att med detta ord afsågs uamuþ. I Rök II, 18 ändrar han sin mening därhän, att han anser ordet vara nomen proprium fvn. *Þióðrekr*, got. *Þiudareiks*, ty. *Dietrich* och afse Theoderik den store, östgoternas härskare. Hans grunder för denna åsiktsändring voro i hufvudsak följande: hraiþkutum är samma namn som ags. *Hréþgotum*, hvilket betecknar Sydeuropas goter, det folk, öfver hvilket

Ermanarik och senare Teoderik härskade; i den ags. dikten Deors klagan uppges östgoternas konung *Þéodric* under sin trettioåriga landsflykt ha innehaft *mæringa burh* liksom Rökstenens **þiaurikR** anges som **skati marika**, 'den yppersta bland märingar'; en bekräftelse på riktigheten af sina kombinationer ser Bugge däri, att Theoderik utrustade en stark flotta för att skydda sitt rikes kuster, något som på Rökstenen uttryckes så, att **þiaurikR** är en sjökrigarnes ordnare, som rider fram öfver Hreidhafvets strand: Hreidhafvet är det haf som sköljer Hreidgotalands — d. v. s. Östgotarikets — kuster. Bugges åsikt, som vidhålles och ytterligare motiveras i Rök III, 29 ff. och 40 ff., torde numera i hufvudsak ha vunnit allmän tillslutning från fackmännens sida, se Brate Östergötlands runst. s. 236 ff. De talrika utbyggnader på Bugges grunduppfattning, som föreslagits, har jag ingen anledning att gå närmare in på, således icke heller på den, som kanske mer än andra vunnit anslutning (bl. a. af Bugge själf, jfr nedan s. 47), nämligen att med orden **sitiR nu karuR** etc. åsyftas Theodorik den stores ryttarstaty i Aachen. Denna märkliga mening antyddes förmodligen för första gången af Heinzel 1889 i hans lärda afhandling, Über die östgotische Heldensage s. 16, och framställdes med utförlig motivering af Schück, Bidrag till tolkning af Rökinskriften 1908 s. 11 ff. Jag behöfver icke här i detalj bemöta dessa sekundärförslag, därför att de naturligtvis falla, om Bugges grunduppfattning att **hraiþkutum** åsyftar goterna och **þiaurikR** Theodorik den store skulle befinnas sakna nödigt underlag.

Hvad först hreidgot-problemet angår, har jag nedan i Exkurs I sökt visa, att den under senare decennier allmänt hyllade uppfattningen, att hreidgoter betecknar östgoterna i Sydeuropa och specielt i Italien, är oriktig. Hreidgoter äro ett folkvandringstidens Östersjöfolk, en rest af goter i deras äldsta hem på kontinenten, i Samland vid Weichselmynningen. Men om så är, så kan redan på den grund **þiaurikR** svårligen vara Theodorik den store, ty om Rökstenens hjälte heter det, att han härskade öfver Hreidhafvets d. v. s. södra Östersjöns strand. Att Theodorik den store skulle ha gjort detta finnes ingenstädes uppgifvet i den germanska hjältesagan. Väl finnes i Þiðriks saga en uppgift, att Theodorik besökt Holstein och Sachsen för att hämnas sin bror, men hans välde sträckte sig icke enligt sagan dit.

Men sviktar sålunda det stöd för Bugges mening, som väl må anses som dess hufvudsakliga grund, är icke mycket att bygga på hans argument nr. 2, det, som han hämtat från den i mycket dunkla och förvirrade

dikten Deors klagan: kombinationen af Rökstenens marika *(= mæringa)* med det ags. *mæringa burh. mæringr* förekommer redan på 900-talet hos Einarr Skálaglamm med en allmän appellativisk betydelse, som vanligen återges med 'berömd, bemärkt man', se F. Jónsson No.-isl. skjald. B 1, s. 117: så ock senare hos Hallvarðr Háreksblesi, Knutsdr. 7, F. Jónsson ib. s. 294; ordet finns äfven annorstädes. Onekligen är det tryggast att anta samma betydelse i 800-tals versen på Rökstenen.

Härtill kommer ett viktigt sagohistoriskt skäl, som talar mot Bugges hypotes att Theodorik är identisk med þiaurikR: det finns inga säkra bevis för, att Theodorik verkligen är känd i den nordiska hjältesagan, förr än han dit införes genom den sent från Tyskland upptagna Þiðrikssaga konungs af Bern. Visserligen nämnes i Guðrúnarkv. II prosainledningen (Bugges uppl. s. 265) en *Þióðrekr konungr*, som var vid Atles hof och för hvilken Atles gemål Guðrún klagar sin sorg, och samme *Þióðrekr* uppträder också i Guðrúnarkv. III (Bugges uppl. s. 274). Här förekommer hans namn icke blott i prosainledningen utan också 2 gånger i själfva kvädet. Hvad först Þióðrekr's förekomst i Gudrúnarkv. II angår, så finns han där endast i inledningen (prosa), och här är namnet hämtadt antingen från Þiðreks saga (så F. Jónsson, Lit.-historia I, 294) eller från Gudrúnarkv. III (så t. ex. Mogk, Pauls Gr.[2] II: 1 s. 642 och Sijmons, Die Lieder der Edda s. 393 och CCLXXII noten).

Gudrúnarkv. II har således intet att säga oss om *Þióðrekr*-sagans förekomst i Norden. Återstår sålunda Guðrúnarkv. III's vittnesbörd. Men här inträffar det märkliga, att samme man — Guðrúns förtrogne — som två gånger i kvädets poetiska del kallas *Þióðrekr*, den tredje gången får namnet *Þióðmarr*. F. Jónsson anf. arb. anser, att det sistnämnda är det rätta och ursprungliga: i stället för den äljest okände *Þióðmarr* har samlaren af Eddasångerna insatt det välbekanta namnet *Þióðrekr*, som han kände från Þiðriks saga. En motsatt väg går däremot Bugge i sin Edda-upplaga s. 274, i det han efter Rasks föredöme ändrar *Þióðmar* till *Þióðrek*, men också tänker sig möjligheten att *Þióðmar* är fel för *Þióðmars son*. Sistnämnda förslag upptar Sijmons, Die Lieder der Edda s. 409 f, därvid han mycket energiskt afböjer F. Jónssons förslag, som han finner »alldeles otillåtligt». Äfven Detter-Heinzel i sin Edda-kommentar, Sæm. Ed. II 508, finna det otroligt, att redaktören af Guðr. II och Guðr. III skulle efter sagan ha insatt *Þióðrekr* i stället för *Þióðmarr*, som han fann i texten, trots det att det är ett historiskt faktum, att det var *Þióðmarr* och icke *Þióðrekr*, som var vid Atles hof.

Dessvärre har Sijmons' Edda-kommentar ännu icke utkommit, där man kan vänta en närmare motivering af hans stränga dom öfver F. Jónssons ändringsförslag. För min del har jag svårt att förstå hur namnet *Þióðmarr*, som här för enda gången möter i den fornvästnordiska litteraturen, kan ha kommit in i texten, om det ej fanns där ursprungligen. Det kan då ha funnits på två sätt: antingen såsom det står i codex Regius, *Þióðmarr*, eller i förbindelsen *Þióðmars sun*, hvilket senare Sijmons mycket riktigt antar. Anser man emellertid, att sistnämnda läsart — som i hvarje fall strider mot Regius — är den rätta, så är trots detta *Þióðreks* ursprunglighet i den nordiska hjältesagan icke bevisad genom hans förekomst i Guðrúnarkv. III. Flertalet litteraturhistorie- och sagoforskare torde nämligen vara ense därom, att Guðr.-kv. III är en jämförelsevis ung dikt, som beror på ett relativt sent (900-talet) inflytande från Nordtyskland och den utformning Theodoriksagan fått i dessa landsändar, se Sijmons anf. arb. s. CCLXXI ff. Men om så är kan Guðr.-kv. III lika litet tas till intäkt för Þióðreksmotivets existens i Norden på Rökstenens tid.

Särskildt betydelsefullt synes det mig vara att den ags. dikten Widsíþ, som innehåller en sådan mängd anspelningar på saga och sägn, på hjältar och välden vid Nordsjöns och Östersjöns stränder, ännu icke har någon som helst antydan om Didrik af Bern. Öfverhufvud kan som en viktig parallell till att Didriks-motivet saknas i äldre nordisk tid, framhållas, att det också i ags. diktning är ytterst sparsamt företrädt, se Binz PBB 20, 212 ff.

Vi ha sålunda ingenting, som visar, att Didrik-motivet varit kändt i Norden på 800-talet. Men har det icke det, då kan ej häller þiaurikR (Rök) afse Theodorik den store.

Men hvem var då denne þiaurikR? I det föregående (s. 39f) tror jag mig ha gjort sannolikt, att den närmast före vår fornyrdislagsstrof gående prosan skall förstås så, att den omtalar en höfding, som i spetsen för hreidgoter från sjösidan gjort ett fientligt infall i en bygd (sannolikt Östergötland, där minnet af tilldragelsen bibehållit sig) och som tillika med sitt folk nedgjordes, innan han hunnit tränga in i landet. Hvem denne höfding var få vi veta af strofen, som på Rökstenen citeras ur en hjältedikt, som på 800-talet var spridd i Östergötland och förhärligade minnet af östgötarnes seger öfver en fruktad motståndare. *Þióðrekr* är för öfrigt ett ingalunda i Norden okändt namn. Det bäres af tvenne isländska landnamsmän och ett par afkomlingar till dem; vidare af norrmannen *Theodricus* monachus och det ingår också i ett norskt gårdnamn fno. *Þiorikstaðir*, nu Kjorstad, se Lind

Norsk-isländska dopnamn sp. 1128 och Rygh Personnavne s. 249. En i S D III, 741 (1326) nämnd *Theodericus prepositus Nericie* är möjligen utlänning, jfr. fisl. *Þíðrekr prestr* Bisk. s. I 766, som sannolikt är tysk.

Rökstenens **þiaurikR** betecknas som härskare öfver Hreidhafvets kustbygd, d. v. s. Samland, och som en sjökämpars ordnare. Han var sålunda en vikingahöfding, som behärskade kustområdet mellan de båda viktiga floderna Weichsels och Niemens utlopp och som från denna bas oroade Östersjökusterna med sina anfall. Han har tydligen nått ett betydande rykte och injagat skräck hos de kringboende folken, då östgötarna i ett särskildt minneskväde, som generationer igenom lefvat på folkets läppar, hugfäst sin seger öfver honom.

sitiR nu karuR etc. Strofens andra visuhelming har tolkats på grundväsentligt olika sätt. I Rök I, 47 förstod Bugge dessa ord så, att de utsade att hjälten sitter till häst i sin grafhög med skölden i dess rem, rustad att rida till de dödas land. I Rök II, 22 (1888) framställer han för första gången den meningen, att det här är fråga om, icke en graflagd krigare, utan en ryttarstaty, och då han anser sig ha gjort sannolikt att **þiaurikR** är identisk med Theodorik den store, tror han sig äfven kunna utpeka denna ryttarstaty. Det skulle vara den berömda ryttarstaty af Marcus Aurelius i Rom, som ensam öfverlefde senantikens och den tidiga medeltidens stormar och som senare uppfattades af romarna som en bild af Konstantin den store och af germanerna som Theodorik. Heinzel Ostg. Heldensage s. 16 (Wiener Sitzungsber. Philos.-Hist. Classe 119 (1889) synes oberoende af Bugge kommit till samma slutsats som han, att Rökstenen måste tala om en staty af Theodorik, och han hänvisar särskildt på ryttarstatyn i Aachen, af hvilken Agnellus år 839 ger en skildring. Samma mening häfdas af Schück 1905 och accepteras af Bugge 1907 samt torde numera åtnjuta allmänt bifall hos fackmännen, se Brate, Österg. runst. s. 237 f. Ytterligare hänvisningar i denna fråga ofvan s. 44.

Är den mening jag ofvan häfdat riktig, att vi i strofen ha att se ett citat ur en östgötsk hjältedikt, där en af hufvudpersonerna var en hreidgotisk höfding, Thjodrik, »som fordomtima rådde öfver Reidhafvets strand», förfaller utan vidare tanken på, att här är fråga om en staty. Men äfven ett par andra omständigheter peka i samma riktning. Den omständigheten, att beskrifningen af den förmenta statyn på Rökstenen och den hos Agnellus inte riktigt stämma med hvarandra, gör mindre till saken. Förhållandet är emellertid, att enligt Rökstensstrofen Thjodrik sitter på sin gångare med skölden

fäst i dess rem (skialti ub fatlaþR). När skölden icke användes var den i en rem, ett band *(fetill)* fäst öfver krigarens hals och hängde i detta band ner på hans vänstra sida. Den kunde, om man önskade vänstra armen fri eller ville skydda sig för hugg eller skott bakifrån, skjutas hängande i bandet tillbaka på ryggen. Skulle skölden användas, löstes bandet upp och skölden fördes med vänstra handen, se Falk, Waffenkunde s. 142. Den krigare som skildras i Rökstensstrofen har af detta att döma för ögonblicket ingen användning för skölden, han befinner sig med andra ord icke i strid. Ty det sägs att skölden sitter i sitt gehäng omkring Thjodrik, jfr. också Bugge Rök III, 52. Däremot synes af Agnelli skildring af Aachen-statyn framgå, att Theodorik af konstnären framställts kämpande: »rex» — säger Agnellus — »scutum sinistro gerebat humero, dextero vero brachio erecto lanceam tenens». Detta kan svårligen tolkas annorlunda än så, att konungen med sin vänstra arm förde skölden, under det att han med sin utsträckta högra arm höll en lans; humerus betecknar öfverarmen och axeln under det att brachium betecknar underarmen eller armen i dess helhet. De olika uttrycken kunna vara valda med hänsyn därtill, att af den af skölden täckta vänstra armen för åskådaren endast en del af öfverarmen eller skuldran framträdde, under det att högra armen i hela sin längd framstod. Uttrycken kunna också motiveras af författarens önskan om variation. Den på utsträckt höger hand hållna lansen vittnar om stridsställning, och i strid var krigaren icke längre *umb fatlaþr*; sköldremmen var löst, och skölden hölls med vänstra handen.

Jag vill icke fästa någon större vikt vid denna motsättning mellan Agnellus och Rökstenen, då ett minnesfel eller ett missförstånd å ena eller andra sidan lätt kan ha föranledt den. Viktigare synes mig en annan omständighet vara. Man är väl numera allmänt ense om, att strofen innehåller svaret på den fråga, den omedelbart föregående prosan framställer. I denna talas om, att i forntiden en höfding fört afvog sköld mot ett land (Östergötland?) och att han för och vid detta anfall blef dödad med sina män. Parallellismen kräfver att strofen, som därpå citeras som ett svar på och en dokumentering af prosans antydning, skall liksom denna ge oss en bild af den åsyftade höfdingen i lif och i död. Därför finner jag Bugges äldsta tolkning, att det i strofens senare del är fråga om den döde Thjodrik af stilistiska liksom af sakliga grunder betydligt mycket rimligare än hans senare, som enligt mitt förmenande har fört vår uppfattning af det förevarande stället på afvägar. Den döde höfdingens grafsättning med häst

och rustning är en i forntidens Norden så väl och så ofta bestyrkt sed, att jag kan nöja mig med en hänvisning till O. Almgren, Nordiska studier s. 315 f., 337 och 339.

Jfr. beträffande värdet af de argument, som framdragits mot Bugges äldsta tolkning, hvad Brate anför i Eranos XV, 73.

Magnus Olsen har Rök III 242 hänvisat på den likhet, som råder mellan första halfstrofen på Rökstenen och en halfstrof af Ynglingatal, strof 35, F. Jónsson Norsk-isl. Skjaldekvad B. I, s. 13:

réð Áleifr
Upsa forðom
víðri grund
ok Vestmari.

Den ofvan företrädda uppfattningen af Rökstensstrofens senare helming medför, att äfven denna vinner en saklig och delvis också formell parallell i en visuhelming om samme Óláfr Geirstaðaálfr: Ynglingat. 36

liggr gunndiarfr
á Geirstǫðum
herkonungr
haugi ausinn.

II: FLOCK 4.

Jag har ofvan, s. 7 f., sökt visa att närmast efter fornyrdislagsstrofen, hvars senare del står på stenens högra smalsida, böra toppytans och öfre baksidans å korsade stafvar anbrakta lönrunor vara huggna. Det är väl då också all sannolikhet för, att det tankeinnehåll dessa lönrunor äro bärare af har sin plats här i följden af det ristaren velat uttrycka genom inskriften i dess helhet. Ofvan s. 18 har jag vidare sökt visa, att bland de läsningar af lönskriften, som föreslagits, Pippings har det obetingade företrädet, därför att den genomgående använder samma nyckel. Han har emellertid icke konsekvent fullföljt sin princip vid dechiffreringen af toppytans inskrift och gör det fortfarande icke, se ofvan s. 19. Göra vi detta, få vi läsningen: **sibiuiauari/ulniruþR.**

sibi är mansnamnet fsv. *Sibbe*, som enligt Lundgren-Brate är rätt vanligt; det träffas enligt denna källa i Uppland, på Åland, i Södermanland, Småland och Västergötland. En sidoform *Sæbbe* träffas i Dalarna. Sistnämnda form motsvarar det enstaka fvn. *Sebbi*, se Lind. *Sibbe* finns äfven

i fda. och är här liksom i Sverige ganska vanligt. Namnet är sålunda hufvudsakligen östnordiskt och möter redan tidigt: tidigast på Karlevistenen — dansk, från omkring år 1000, Wimmer, Da. Ru. I s. CXIV. I Sverige är namnet på 1000-talet väl och ofta styrkt genom runstenar från Uppland, Södermanland, Östergötland och Småland. Det finns sålunda ingen betänklighet mot att anta, att det föreligger redan på Rökstenen.

uiauari uppfattar jag som likvärdigt med ett fvn. **véveri. vē-* (eller möjligen redan *vǣ-*) tecknas i **uamuþ** med **a**; närmare till hands hade kanske legat att återge *ē-* (eller *ǣ-*) ljudet med **i**. I **uiauari** har man, med bruk af en på den äldre vikingatidens stenar äfvenledes öflig sed att teckna *e-*(*æ-*)ljudet, användt både **i** och **a**. Emellertid kan naturligtvis också läsas **véaveri* eller **víaveri*. Ett om också aflägset stöd för en dylik tolkning af **uiauari** är det fda. *kirkiæværiæ* 'kyrkvärd' Schlyter, SkL V 3:11 och 6, 32, mda. *kirkeværie,* nda. *kirkeværge,* om det återgår på ett **kirkiuværi* m. och senare leden icke, hvilket dock synes sannolikast, se Falk o. Torp, Etym. Ob. s. v., är = fvn. *veria* f. 'försvar' med betydelseförskjutning från nomen actionis till nomen agentis. Det i Vg. L. III, 92 hskt. G (från senare hälften af 1300-talet) förekommande *kyrkiu værgi* för det äljest i fsv. allenarådande *kyrkiu væriande* 'kyrkvärd' torde bero på inflytande från det angränsande danska området. Återgår fda. *kirkiæværiæ* på ett *kirkiuværi,* är det möjligt att detta är myntadt på ett hedniskt **vēa-væri* 'tämpel-vårdare', hvilket kunde föreligga här på Rökstenen. Jfr. Glavendrupsstenens **uia haiþuiarþan þiakn** ack., där Wimmer tolkar **uia þiakn** *(=* fvn. *véa þegn)* med 'de indviede hellige steders, helligdommenes vogter, skærmer', se Da. Ru. III, nr. 8, en tolkning, som dock icke är höjd öfver allt tvifvel.

Det förefaller mig — som jag redan nämnt — sannolikare att **uiauari** skall förstås som **véveri. -veri* är den afledning för innebyggarnamn, som är starkt produktiv i fvn. t. ex. *Hvinveriar* 'Hvinbor', *Víkveriar* 'innebyggare i Viken' o. s. v., men som också — i stark form — har en vidsträckt användning sedan gammal tid på kontinental-germansk botten t. ex. *Amsivarii, Baiovarii.* Den förekommer också i andra betydelsebefryndade appellativer t. ex. ags. *burgware*, fht. *burgâri* 'Bürger' och fvn. *skipveri* 'sjöman'. Nu bör det anmärkas, att denna afledning *-veri* icke anträffas på östnordisk botten, utom möjligen i det ofvan anförda fda. *kirkiæværiæ* med något afvikande betydelse. Dock finnes sannolikt ett undantag från denna regel, hvilket för uppfattningen af vårt **uiauari** synes vara i särskild grad betydelsefullt.

Rök ligger ett stycke söder om den stora sjön Tåkern. Vid denna sjös västra strand och nedanför Ombergs östra stup ligger *Väfversunda* gård och kyrka. De äldsta formerna af detta namn äro följande: *Wewersundom* SD I: 553 (1279, afskr.), *Wœuarsundom* a. a. II, 179 (1294). Dessutom kunna anföras från 1300-talets senare hälft *Vœversundom*, *Vœffversunda* SRP 650, 882, 2669, 2865. *Vœversundom* synes kunna ledas tillbaka till en ursprungligare form **Vēvœria-sundom*. *Vē*, fsv. *vǣ(-)* ingår i ortnamn i Skåne *(Vœ)*, Småland *(Vœ* SD IV 533 (1336), SRP 3088, *Vœshult* SRP 677, 751), Västergötland *(Vœby* SD IV 217, *Vœbofiærðhungh* SRP 3088), Dalsland *(Wœboa hæraþ)*. I personnamn träffa vi *vœ-* också i Östergötland, *Vœmunder*, se ofvan s. 30. Äljest är fördelningen af formerna *vœ-* och *vi-* såväl i person- som ortnamn öfver det fornsvenska området i regeln den, att formerna med *vœ(-)* höra hemma i Götaland med undantag af Östergötland, men formerna med *Vi(-)* i Östergötland och Svealand. Men ursprungligen synas formerna med *vœ-* jämväl ha tillhört Östergötland. Äldst ha *vē* och *vī* förekommit jämte hvarandra öfver hela området. Hvad så angår andra leden af *Vœver-*, så kan denna utgå från en samnordisk form *-væria*. Förhållandet är nämligen det, att trestafviga ord med hufvudton på första stafvelsen och biton på den andra i sammansatta ortnamn ljudlagsenligt förlora slutstafvelsens vokal, äfven sådan som i litterär tid kvarstår i det enkla ordet. Det heter sålunda äfven i de äldsta beläggen *Skiparsstad* SD II 699 (1300), *Skiparstathum* SRP 714 (1366) Sm. 'Skepperstad'; *Schippersleph* Sk. 'Skepparslöf' SD I 103 (afskr., 1178): samnord. **skipari(R)*.

Ett annat ord synes första leden i det sörmländska *Vefvelsund* (Vrena sn, Oppunda hd) vara, hvilket 1411 skrifves *Wœwelsundhe* SD ns. II 398 och på generalstabskartan *Väfvelsund*. Häri torde ingå det nsv. dialektala (Sdml.) *vevel, vävel* m. (jfr. *vevlä, vävlä* f.) 'rep att lägga om hölass', se Ericsson Bidr. till Södermanlands ä. kulturhist. V, 51; fsv. *vœvil* i *vœvildrœt*, Kock Sv. lm. XV 8:26. Rietz Ob. s. 834 anger, att i Vg. *(hö)vävlingen* är ett 24 famnar långt rep af svinhår. Troligen fick sundet sitt namn däraf att det hade samma bredd som en *vävel* var lång.

ulniruþR = *ól níróðr*, se Pipping SNF II, 1, 24 och III, 8, 1 f. samt Brates invändningar Ögtlds runinskr. s. 250. — Om *níróðr* bör anmärkas, att ordet är okändt i lsv. och msv. Likaså saknas öfverhufvud i ön. numeralia sammansatta med *-íróðr*, sådana som fvn. *siauróðr, áttróðr, níróðr*, 'sjuttio-, åttio-, nittioårig' eller 'innehållande 7, 8 eller 9 tiotal af något slag'. De

parallelt med bildningarna på *-róðr* gående på fvn. *-tøgr* för att uttrycka samma betydelse ha sin motsvarighet i fsv. *-tiugher* t. ex. *þrætiugher, fiæþertiugher* 'innehållande 30, resp. 40' = fvn. *þrítøgr, fertøgr.* I fvn. användes för tal under 70 endast *-tøgr*, alltså endast *tví-, þrí-, fer-, fim-, sex-tøgr;* å andra sidan finnas endast *tiróðr, tolfróðr* och *áttróðr.*

För betydelserna 'innehållande sjuttio (år), nittio (år)' förekomma dubbla bildningar *siautøgr, -róðr, nítøgr, -róðr.* Då, som vi sett, i fsv. endast *þrætiugher, fiæþertiugher* anträffas — för öfrigt endast i det ålderdomliga lagspråket —, kan det sålunda mycket väl bero på en blott tidfällighet, att bildningar på *-róðr* ej äro dokumenterade för fsv. Att i fsv. *níróðr* ej för öfrigt är kändt, kan sålunda icke användas som skäl mot Pippings läsning *níróðr* på Rökstenen.

II: FLOCK 5.

Efter toppytans och baksidans på korsställda armar anbrakta lönrunor följa — såsom ofvan s. 8 f. visats — de längst ned på baksidan och längst ut till vänster på samma sida stående båda raderna som hufvudsakligen äro ristade med äldre runor. Vi ha här — se ofvan s. 27 — att göra med en lönskrift, bakom hvilken döljer sig följande serie af sv.-no. runor:

sakumukminiþathuaʀikult

(i)kauaʀikultintkuąnaʀhusli

Den enligt min mening lyckligaste »yttre» tolkningen af dessa runor är framställd af Brate Rök III, s. 292 ff. Han menar att **huaʀikult(i)ka** betyder 'hvem af Ingvaldingarna', d. v. s. 'hvem af Ingvalds ättlingar'; att **uaʀikultint** är likvärdigt med *væri goldinn* d. v. s. 'blef återgäldad, blef ersatt' och att **kuąnaʀ husli** är = fvn. *kvánar húsli* d. v. s. 'genom hustruns offer'. Bugge, Rök III, s. 128, noten, är också mycket tilltalad af denna läsning, men han finner den endast delvis acceptabel. Enligt Brate följer efter de båda raderna ifråga inskriften på stenens vänstra smalsida, där han bl. a. utläser kvinnonamnet *þórunn*, hvilket Brate uppfattar som svar på frågan 'hvem af Ingvalds ättlingar som blef återgäldad'. Bugge menar, att som svar på maskulinformen **huaʀ**, som han anser böra förstås som fvn. *hverr*, borde väntas ett mans- och ej ett kvinnonamn. Denna Bugges invändning förfaller bl. a. på den grund, att — som jag ofvan s. 7 f. visat — vänstra smalsidans inskrift icke följer efter det här behandlade partiet. Äfven Bugges andra invändning, att *húsl* i nordiska språk endast

förekommer i den afvikande kristna betydelsen 'hostian i nattvarden', väger föga, då det från heden tid bevarade ordförrådet är så starkt begränsat som det är.

Bugges egen tolkning, som i väsentliga punkter bygger på Brates, utgår från en sammankoppling af **husli** med **ni**, som han läser ut ur chiffern i den nedersta af de tre horisontala rader, som stå under korschiffern på baksidan. Men denna uppfattning måste vara oriktig på den grund, att också Bugge missuppfattat inskriftens ordningsföljd, och jämväl på den grund, att både chifferns enhetliga art i de båda förevarande raderna och dispositionen af utrymmet mot slutet (öfversta delen) af vårt parti af inskriften efter all sannolikhet markera ett afslutadt helt.

Om de enskilda orden må följande tilläggas:

huaR uppfattar Bugge, Rök Ill, s. 37, 107, 126, som identiskt med fvn. *hverr*. Han menar att **huaR** uttalats **hu̯œRR* och uppkommit genom regressiv assimilation <**hu̯œrR* <**hu̯aria̯R*. Noreen, Aschw. Gr. s. 492, uppfattar däremot **huaR** = fsv. *hvā(r)*. Brate, ib. s. 301 noten, förklarar också, att han snarare anser **huaR** identiskt med fsv. *hvā(r)*, got. *hvas*. Mera sväfvande yttrar han sig i Östergötlands runinskr. s. 242 noten. Sistnämnda uppfattning anser jag dock vara den enda ur alla synpunkter oangripliga. **huaR** står här liksom i flock 2 självständigt (substantiviskt). I flock 6 förekommer också ett substantiviskt brukadt frågepronomen nämligen **uaim** = fvn. *hveim*, fsv. *hvēm*. Ty, såsom ofvan visats, är **uaim** icke attribut till **trąki**; **trąki** bildar en egen elliptisk sats, flock 7, hvilken står som svar på den fråga flock 6 innehåller. Men fvn. *hveim*, fsv. *hvēm* är dat. af fsv. *hvā, hvār*. När däremot ett frågepronomen på Rökstenen står attributivt brukas undantagslöst en form af det pron., som motsvarar fvn. *hverr*: flock 1 **huariaR ualraubaR**, flock 12 **huariR tuaiR tikiR**. Rökstenen har sålunda genomgående den normala fördelningen af de båda frågepronomina **huaR** och **huariR**: det förra brukas som substantiv, det senare som adjektiv. Den af Bugge antagna assimilationen af **hu̯œrR> *hu̯œRR* är äljest icke styrkt. I samnordisk tid har säkerligen det subst. frågepronominet lydt **huaR* = got. *hvas*. Samnordiskt **hu̯aR>* fvn. **hu̯œR*, hvilket tidigt *>*hver* som i svagton, där *rr* förkortades, sammanföll med *hverr*. Detta har haft till följd dels att samn. **hu̯aR* saknar direkt motsvarighet i fvn., där således nom. sg. af detta pronomen icke finnes, dels att det adjektiviska pron. fvn. *hverr* brukas som ersättning för det substantiviska **hver*. Fornsvenskan, som vanligen saknar *R*-omljud, har *hva(r)* kvar. Där ombildas

det för öfrigt i senare tid genom inflytande af det korresponderande demonstrativpron. *sā* till *hvā*, liksom omvändt i fsv. uppträder **saR**, *sar* genom inflytande från **hvaR** *hvar* 'hvem'.

ikultka skall troligen med anlitande af ramstrecken till andra raden läsas **ikult(i)ka**. Det bör dock härvid erinras om, att **i** i förevarande afdelning af inskriften har annan form, hvadan, om margstrecken skall läsas som **i**, **i**-runan här skulle återges med ett tecken af annan typ än den i denna rad äljest brukade. Emellertid äro de äldre runorna här brukade som ett sorts lönskrift, jfr. ofvan s. 27, och såsom sådan kan ju utläsningen af margstrecken som en runa på sätt och vis betraktas. Margstrecken skall möjligen tas i bruk på samma sätt dels i flock 6 **niR(i)R**, dels i flock 11 **nit(i)** och **uks(i)**. **ikult(i)ka** har Brate uppfattat som gen. pl. af ett patronymikum *IngoldingaR* 'afkomlingar af en Ingvald'. Gent emot denna ur menings-sammanhangets synpunkt tilltalande uppfattning reser sig emellertid en svårighet, som Brate icke synes ha observerat. Han menar att *IngoldingaR* förhåller sig till *IngvaldR* på samma sätt som ortnamnet *Ingwalsta*, SRP nr 1905 (år 1383), förhåller sig till *Ingolsta*, ib. nr. 2145 (år 1385), *Inguldztom*, *Ingulztom* etc. Det är här emellertid fråga icke om en identisk företeelse utan på sin höjd om två analoga. *Ingwalsta* är den äldre formen, som i msv. tid utvecklar sig till *Ingul-*, *Ingol-sta* genom synkope af det i obetonade mellanstafvelsen stående *a;* på analogt sätt blir lsv. *Foghlavik* > msv. *Foghelvik*, Noreen Aschw. Gr. § 339, 1. Därtill kommer, att den ursprungliga formen för *Ingvalder* är *Ingivaldr*, enarådande såväl i rsv. som i ä. lagsvensk tid, jfr. nedan Exkurs II. Rökstenens **ikult(i)ka** förutsätter ett nom. propr. **IngoldR*, **IguldR*, sidoform till *IngivaldR*, men det nämnda **IngoldR* hvarken styrkes eller förklaras af msv. *Ingolsta* etc., som utvecklat sig ur sidoformen *Ingivaldr*. Det kräfs sålunda en särskild undersökning för att utröna, huruvida på Rökstenens tillkomsttid ett **IngoldR*, *IguldR* verkligen kan tänkas ha existerat, se nedan Exkurs II. Af denna undersökning framgår att ett urn. **Ingu̯i(a)u̯aldu̯R* > samn. **IguldR*, under det att t. ex. sg. gen. gifvit samn. **Ingiu̯aldaR*. Ur sistnämnda och analoga former har det litterära *Ingivalder* framgått och undanträngt **IngoldR*, *IguldR*. Ett patronymikum bildadt med suffixet *-ingr* bör med Rökstenens normalskrift i pl. tecknas **ikultikaR** och i litterär fvn. lyda **IngyldingR*, jfr. fvn. *Ásbirningar*, *Móðylfingar* 'afkomlingar af resp. *Ásbiǫrn* och *Móðólfr*'. Det torde härmed vara ådagalagdt, att Brates i sak tilltalande förslag till tolkning af **ikult(i)ka** äfven formellt kan uppehållas.

En annan i någon mån afvikande tolkning är också tänkbar. Om lönrunan för þ i **þat** af ristaren räknats som ett tecken och om den faktiskt brukade typen i st. f. þ är motiverad af önskan att maskera þ, som är lika i de äldre runorna och de svensk-norska, och ej användts för att få en typ som kunde räknas som två tecken och sålunda utfyllde raden till 24 runor, om alltså þ skall förstås som en runa och om därtill ingen runa [ᚾ] stått framför þ, kommer raden att allenast innehålla 23 runor: en runa skulle sålunda vara af ristaren öfverhoppad. Om sådana fel i runinskrifter se generelt v. Friesen, Upplands runstenar s. 86 ff. Ett dylikt fel föreligger troligen i flock 1 ⟨a⟩**tualraubu**, se ofvan s. 37; likaså sannolikt i flock 14 **ra͡þulfs**, där ursprungligen är skrifvet **rþulfs**, hvarom nedan flock 14. Men om en runa saknas, hvar saknas hon och hvilken är hon? Tänkbart vore, att felet förelåge i just det ord, vi ha under behandling, och att detta i enlighet med ristarens afsikter skulle utfyllas till **iku⟨a⟩lt(i)ka** eller **iku⟨i⟩lt(i)ka**. Den förstnämnda formen skulle motsvara en litterär fvn. form **Ingveldinga* eller **Yngveldinga*, men den är mindre sannolik därför, att den fvn. och rsv. formen af *Ingvald* lyder *Ingivaldr* och ej **Yngvaldr*. Däremot är formen i **iku⟨i⟩lt(i)ka** möjlig att omsätta i en samn. form **Inguildinga*, d. v. s. ättlingar till *Yngvildr*, ett kvinnonamn, som möter i fvn. *Yngvildr* och väl också i det ä. nsv. *Ingell* = fsv. *Ing(h)ild*, se Lundgren & Brate, Sv. lm. X, 6, 132. Sakligt vore ett *Inguildinga* här väl passande i sammanhanget: »Jag erinrar den unge mannen om, huru en af Yngvilds ättlingar (söner) blef hämnad tack vare det offer en hustru (d. v. s. Yngvild) brakte (gudarna).» Yngvildingarna ha fått sitt kollektivnamn icke som vanligt efter en (stam)fader utan efter sin mor, därför att hon blef — mer än deras far — namnkunnig genom sitt behjärtade ingripande för att få tillbörlig hämnd utkräfd för en dödad son.

Den här antydda möjligheten anser jag dock böra, åtminstone tills vidare stå tillbaka för den af Brate föreslagna. Mitt skäl härtill är att det synes mig öfvervägande sannolikt, att tecknet för þ skall räknas som två runor. Dessutom är ju alltid en tolknings riktighet sannolikare, om den vunnits utan att man behöft antaga något fel i den faktiskt föreliggande texten.

uaRi är, som både Bugge och Brate antaga, = fvn. *wæri*, 3 sg. pret. konj. af *vera* 'vara'.

kultint = fvn. *goldinn*, se Brate Rök III, s. 294, och för ristningen af *-inn* med **-int**, Bugge och Brate ib. s. 68. En särskildt anmärkningsvärd parallell är den sörmländska Gåsinge-stenen, som ristar fvn. *Sveinn* **suit**, men

Svein suain, fvn. *sinn* sit och *hans* hats. Här är det uppenbarligen det (långa) dentala *n*, som återges med t i analogi med, att *nd* (med dentalt *n*) skrifs med t i t. ex. buta (Gåsinge och ofta), under det att däremot det alveolara *n* skrifs med n-runan. Jfr. den danska skrifningen af *nn* med *nd*. Det är dock icke alldeles säkert, att samma företeelse föreligger på Rökstenen. Dels är nämligen att märka, att Rökstenen har satint pret. konj. pl. = fsv. *sātin* = fvn. *sæti*, där *n* är kort; dels skrifs icke *nd, nt* på Rökstenen med t utan med nt: stąnta, strąntu, þritaunta, siulunti, uintur, kunmuntaR (samtliga fall). Skrifningarna kultint, satint kunna kanske däremot sättas i förbindelse med den ofvan s. 32 behandlade företeelsen att *nd* efter svagtonig vokal assimilerats till *nn* (och förkortats > *n*): *ænd* > *æn* 'och, men', skrifvet in. Om som troligt är denna assimilation tillhör den äldre vikingatiden, kan ristaren ha känt till och användt såväl skrifningen in som int för uttalet **æn(n)* och till följd häraf kunnat skrifva kultint för *goldinn*. Vare härmed hur som helst: ristningen satint, som svårligen kan förstås på annat sätt än som ofvan angifvits, gör tolkningen af kultint som *goldinn* fullt tillåtlig.

Hvad betyder nu *goldinn?* Två alternativ äro tänkbara. I Laxdöla s. 71 (205, 9) förekommer satsen: »ørit hefir komit fyrir víg Bolla, er Helgi var Harðbeins son fyrir goldinn» d. v. s. »för dråpet på Bolle har tillräcklig godtgörelse lemnats, när Helge blef brakt som försoningsgärd därför». Står *goldinn* på Rökstenen med denna betydelse, skola vi öfversätta: ». . . . . hvem bland Ingvalds ättlingar, som blef brakt som försoningsgärd (för ett dråp, som någon eller några af ätten vållat) tack vare det offer hustrun (till den dräpte — förmodligen) anställde (för att af makterna utverka hämnd)». Men det är också möjligt att inlägga i *goldinn* betydelsen 'hämnad'. I lagspråket förekomma uttryck som Gulaþingsl. 69: »skal hann gialda hinum svein sinn, er átte»; ibidem 179 »gialda (mann), sem dauðr sé», där *gialda* har betydelsen 'böta, ersätta, erlägga godtgörelse för' = *gialda aptr.* Alltså skulle vårt ställe kunna tolkas: ». . . . . hvem som blef ersatt, för hvem godtgörelse blef brakt eller måste lemnas tack vare hustruns offer (till makterna)»; det vill med andra ord säga: ». . . . hvem som blef hämnad . . . .» Hvilketdera alternativet som är det rätta, kunna vi icke afgöra, då vi icke känna den tilldragelse som afses. Men den sistnämnda tolkningen synes vara den som ligger närmast till hands, är mest otvungen och passar bäst i det större sammanhanget, d. v. s. sedd i belysningen af hvad de öfriga punkterna i inskriften ha att säga oss.

h u s l i dat. sg. af *húsl* med den gammalgermanska, hedniska betydelsen 'offer', jfr got. *hunslastaþs* 'offerställe, altare'.

II. FLOCKARNA 6—11.

Omedelbart efter den afdelning af inskriften, som är ristad med äldre runor, äro de tre horisontala raderna under korschiffern inhuggna. De intaga härmed säkerligen också i inskriften den ordning, i hvilken de böra läsas. Först kommer naturligen den öfversta raden. Den är i sin helhet affattad med det slags chiffer, där man ristar en runa, som i futharken går närmast före den man afser. Samma chiffer förekommer i den senare tredjedelen af rad 2. Ännu en annan sorts chiffer möter oss i senare delen af rad 3, som på öfversta delen af den ytterst till höger stående vertikala raden aflöses af samma sorts chiffer, som användes i raderna 1 och 2.

FLOCK 6.

Sista runan i raden har lästs på olika sätt. Faktiskt kan på stenen endast läsas en hufvudstaf och en kort, från hufvudstafvens topp utgående, snedt nedåt höger riktad bistaf. Denna sednare fortsättes nedåt af en något inåtbuktad, parallellt med hufvudstafven gående stafliknande fördjupning med ojämn botten, som ej företer spår af huggning. Brate anser, att bistafven en gång gått ända ned till basen och att dess nedre del sednare bortvittrat. Han menar följaktligen, att här bör läsas **u**. Magnus Olsen och jag anse, att bistafvens fortsättning är tillfällig och att här följaktligen bör läsas **l**. I sin mån talar för denna mening det förhållandet, att bistafven utgår från hufvudstafvens topp, hvilket är regel hos **l** men undantag hos **u**.

Dechiffrerad lyder denna punkt alltså:

s a k u m u k m i n i u a i m s i b u r i n i R (i) R

u a i m står för **h u a i m**. **h**- har afsiktligt utelämnats för att få 24 runor i raden.

n i R (i) R (eller med Brate **n i þ R**, se strax ofvan): här har *ð* efter *i* > *R*, jfr **m i R** 'med' ofvan. Eller också kan man tänka sig att **R** endast är en skrifning för det snarlika ljudet *ð*. Vidare bör observeras, att margstrecken till andra raden möjligen bör läsas som **i**, då vi få en form *niðiR* <urn. **niþiaR* och parallell med Rökstenens **s i t i R** i punkt 3; jfr v. Friesen. Till den nordiska språkhistorien I, s. 1 ff. II, s. 4 ff. Om — som jag håller

för sannolikt — margstrecken här skall läsas som **i**, räknas den dock icke in i radens teckental som är 24; jfr. flock 9: **knat(i)atun**.

Fvn. *borin(n) e-m* betyder i regeln 'född som son (dotter) åt ngn'. Denna betydelse har frasen alltid i Eddan och med säkerhet nedan i flock 13. Det är därför sannolikt att **uaim** här afser fadern. Härför talar också den omständigheten, att *niðr* i fvn. företrädesvis — som Fr.[2] framhåller — betyder släkting i rätt upp- eller nedstigande led.

Öfversättningen blir: »Jag säger den unge mannen, åt hvem det är som en frände (förmodligen här son) har födts».

Man lägge märke till det inre sammanhang, som råder mellan flockarna 4, 5 och 6. I flock 5 talas om en man som aflat; i flock 5 om en hustru, som genom offer (till gudarna) utverkat hämnd för en fallen man, rimligtvis så, att gudarna förunnade henne att föda en hämnare; i flock 6 f. slutligen talas om, hur en son föds för att hämnas en man. I de följande flockarna antydes närmare hvem denne enkom för hämnden födde frände var. Se närmare nedan.

FLOCK 7.

Denna punkt är elliptisk och utgöres af ett enda ord. Punkten bör trots sin korthet representera ett nytt viktigt led i tankesammanhanget.

Ordet är **trąki** = fvn. *drengi* 'åt en ung man, ung krigare'. Om denna ordets betydelse på de danska runstenarna se Wimmer, Da. Ru. IV 2 s. 7: »bruges som hædersnavn om den unge (ugifte) fribårne mand»)(*þegn*.

Ordet kan icke — som hittills allmänt skett — tagas tillsammans med flock 6 såsom substantivet till hvilket **uaim** attributivt ansluter sig. Ty dels är **uaim** substantiviskt, och Bugge känner det endast med adjektiviskt bruk, då det har betydelsen 'hvarje': i denna ställning t. ex. *manne hveim* torde det eg. vara parentetiskt inskjutet; dels och afgörande för punktindelningen är, att om **trąki** fattas som en särskild sats, blir det hittills gapande tomrummet mellan **ąnart** i flock 2 och **tualfta** i flock 12 på ett tillfredsställande sätt fylldt.

Ellipsen bör tydligen suppleras ur flock 6: **(niRiR is burin) trąki**. På grund af sistnämnda ords betydelse kan det icke gärna ange fadern. **trąki** är fastmer en dativus commodi i den meningen, att fränden är född till båtnad för den unge mannen (= **trąki**), således sannolikt för att hämnas

hans fall. Som vi nedan skola finna, åsyfta flockar 6—9 den från den nordiska mytologien välkända händelsen, att *Vále* föddes af Odin till hämnare af Balder.

FLOCK 8.

uilinisþat.

Dessa två gånger upprepade ord, i flock 8 och flock 10, måste uppenbarligen tolkas på samma sätt å båda ställena. Öfversättningen måste alltså passa såväl till flockarna 6 och 7 som till flock 9. Jag uppskjuter med hänsyn härtill tolkningen till dess jag genomgått flock 9.

FLOCK 9.

Lönskriften är: **rhfþrhis.** Och härpå följer på nästa rad med vanliga svensk-norska runor: **(i)atun.** Dechiffrerad lyder denna punkt sålunda: **knuąknat/(i)atun.**

Stället kan svårligen hvarken — som Bugge, Rök III s. 114 f, gör — läsas **knuąknatis(i)atun** eller med Magnus Olsen ib. **knuąknatisia-(ia)tun.** Den förra läsningen finner Bugge på följande sätt. Före **is** i chifferraden har man tidigare läst ett kolon-liknande skiljetecken. Detta tecken anser Bugge antyda, att de efter detsamma stående runorna **is** skola läsas dubbelt, nämligen dels som chiffer (alltså **at**), dels som de stå (alltså **is**). Men ett dylikt (kolonliknande) skiljetecken finnes äljest icke på stenen, och vid min undersökning den 14 och 15 augusti 1903 har jag om förevarande tecken antecknat: »finns icke; ett par tillfälliga, ytterst grunda, runda, naturliga fördjupningar i stenen». Vid vår gemensamma undersökning (Brates, Magnus Olsens och min) 1907 funno vi den nedre punkten sannolikt **icke** ristad, angående den öfre enades vi om, att den **kan** vara huggen: detta fann dock jag åtminstone mindre sannolikt. Jfr Rök III, s. 111 noten. Mot att ristaren här skulle ha afsett att anbringa ett skiljetecken talar den omständigheten, att afståndet mellan runorna **h** och **i** är detsamma, som normalt brukas mellan två runor; det är till och med något mindre än mellan **h** och den före detta närmast gående runan **r**. Om nämligen ristaren här afsett att sätta ett skiljetecken, hade man rätt att vänta, att afståndet mellan **h** och **i** skulle vara större än vanligt för att bereda rum för skiljetecknet i likhet med hvad som eljest **alltid** är fallet i vår inskrift.

Bugges hypotes om dubbelläsning af **is** hvilar sålunda på ett mycket osäkert underlag så tillvida, som det är högst tvifvelaktigt, om något skilje-

tecken är att läsa före **is**. Dessutom är hela idén mycket djärf och saknar så vidt jag känner helt och hållet motstycke. Mot Magnus Olsens läsning kan också framhållas, att en dubbelläsning sådan han antar af **ia i iatun**, som af denna min afhandling framgår, icke äljest förekommer på Rökstenen.

knuąknat(i)atun är rimligtvis = fvn. **knúa knátti iǫtun*. Jag uppfattar sålunda satsens innebörd på samma sätt som Bugge och Magnus Olsen. Subjekt för tanken är **niR(i)R** = *niðr* i flock 6, ehuru här på sedvanligt sätt utelämnadt. Verbet **knúa* är afledt af *knúi* m. 'knoge' = nsv. diall. *knoga* 'med knogarna flå huden af ett djur', nno. diall. (Aasen) *knua* 'trykke med Fingerknoerne, knuge, knubbe'. Bugge tolkar med stöd af dessa belägg **knuą** som 'trycka, klämma'. Det förtjänar framhållas, att på svenskt språkområde denna af Bugge supponerade betydelse verkligen finns: Vendell »Ob. öfver de östsv. diall.» har 'klämma, illa behandla'. Jfr också det med annan afledning af *knúa* bildade fvn. *knýia* 'slå, banka, drifva på'; mda. *kny* vb 'ansätta, rubba'; *kny* subst. 'nöd, betryck'. Öfversättningen blir sålunda: »han (fränden-hämnaren) förstod att (med knogarna, det vill säga: knuten hand) slå ned en jätte (eller: jätten).

Genom denna sats anger ristaren närmare hvilken tilldragelse han åsyftar. I flockarna 6 och 7 har han sagt oss, att en frände *är* född åt en ung kämpe, uppenbarligen — såsom jag ofvan af sammanhanget med flockarna 4 och 5 slutit, se s. 58 — för att utkräfva hämnd. I förevarande punkt 9 ger han oss genom ordet **iatun** närmare besked om, i hvilken milliö den märkliga händelse han hänsyftar på är att söka. Det är icke i människovärlden utan i den utommänskliga, bland jättar och gudar. Men om så är, följer identifikationen af sig själf: **trąki** i flock 7 är = *Baldri*. Den unge kämpen som fallit är Balder. Åt honom föder Odin en hämnare, *Vále* eller, enligt Saxo, *Bous*, som en natt gammal nedlägger den, som sändt det dödande skottet mot Balder, *Hǫðr*, Saxo *Hotherus* — Balders *handbani* som han heter i Hyndlulióð strof 30, se Sijmons »Die Lieder der Edda» s. 187. Men Balders egentlige baneman — hans *ráðbani* och icke blott detta utan enl. Snorres Gylfaginning jämväl så tillvida hans *handbani*, att han riktade den blinde Höds vapen, förr än det slungades mot Balder — Balders egentlige baneman var den onde jätten Loke. Och af honom utkräfdes en särskildt grym hämnd: han blef gripen och med sin sons tarmar bunden vid tre jordfasta stenar, och i hans ansikte fick en giftig orm drypa sitt kvalfulla etter. Nu är det visserligen tvifvelaktigt, om jätten Loke spelat någon sådan framträdande roll i Baldersmyten och -sagan förrän ganska

sent — på 1000-talet — och dessutom inom ett mycket begränsadt område — nämligen på Island, se Schück, »Studier i nordisk litteratur- och religionshistora» II s. 311 f. och Mogk, Hoops Reallexikon under Baldr. Om Baldersmytens hämndemotiv, se Grønbech »Lykkemand og niding» s. 110 ff. I den äldre myten är — så ännu i Eddan och hos skalderna — *Hǫðr* Balders ende mördare. Men äfven om det är Baldersmyten i denna form, som Rök-ristaren alluderar på, kan Balders motståndare, såsom på Rökstenen sker, betecknas som *iatun*. Att Hǫðr nämligen icke, som Snorre gör, ursprungligen räknats till asarna utan till asarnas motståndare, jättarna, därpå tyda åtskilliga förhållanden. Hos Saxo kämpar Hotherus mot asarna, och t. o. m. Gylfaginning synes förutsätta att Hǫðr ej hör till asarna, då här omtalas att vid Balders död Hǫðr var vapenlös och stod utanför den krets af asar som omgaf Balder och roade sig med att skjuta till måls på honom, se Kauffmann Balder s. 244 f.

Det är icke min afsikt att närmare ingå på Balders-myten eller söka utreda i hvilken form den kan ha varit känd för Rökstenens ristare. Det må här vara nog med att tillägga att Balders-sagan varit särskildt rotfäst i Sverige, se Schück »Illustr. svensk litteraturhistoria[2]» I s. 91 ff, Nerman »Studier över Svärges Hedna Litteratur» s. 69 ff. I själfva Östergötland är t. o. m. en kult påvisad af en af Balders-mytens speciella guddomligheter. Såsom Brate Ark. 29, 109 ff. ådagalagt innehåller den strax söder om Norrköping belägna gamla gården *Vrinnevi*, msv. *Vrindavi*, namnet på fvn. *Rindr*, modern till Balders hämnare, Vale eller Bous. Om denna *Rindr*, fsv. **Vrind*, fno. latiniseradt *Rinda* (Saxo), se närmare Oskar Lundberg »Namn och Bygd» 1913 s. 49 ff. Kanske förtjänar det i detta sammanhang påpekas att i Röks grannsocken Heda, ungefär en half mil fågelvägen s. v. om Röks kyrka ligger en by som nu heter *Jättingsta*. Byn skrefs under senare delen af 1300-talet *Iætungstadha* S R P nr 3006, 3008, 3009, men den ursprungliga namnformen är, såsom framgår af en runsten, nu inmurad i Heda kyrka, Brate Östergötl. runinskr. nr 132 och egen undersökning, **iatunstaþum**. Närmast till hands ligger kanske att här uppfatta *iatun* såsom ett vedernamn på en person. Men den möjligheten är måhända icke utesluten att till platsen en gång var knuten en mytisk lokalsägen om någon jätte, som så gifvit byn dess namn.

Är denna förklaring af innebörden af flockarna 6, 7 och 9 riktig, erhålla vi därmed också en förklaring på bruket af tempus præsens i flock 7. Hämnaren tänkes i sin egenskap af gud som alltjämt existerande.

FLOCK 10.

uilinisþat = flock 8. I båda fallen ristadt med rättframma runor. Samtliga hittills gjorda försök att tolka denna synnerligen vanskliga fras torde få anses vara mindre tillfredsställande. Bugge Rök I s. 76 och Rundgren Ark. II 177 uppfatta **uilin** som ett mansnamn *Vilenn*. Så efter dem Brate t. ex. Ögtlds runinskr. s. 243, som föreslår att i *Vilenn* se en deminutivbildning till namn som *Vil-baldr, Vil-biǫrg, Vil-mundr* etc. Det skulle med andra ord vara en kortnamns- (smeknamns-)bildning. Men en dylik bildning på *-inn* af personnamn är f. ö. okänd; liksom det supponerade namnet *Vilenn* är. Bugge blir icke heller i längden tillfreds med sitt förslag utan söker i **uilin** ett äljest kändt ord i de nord. språken. Han öfversätter Ark. XVI 321 f. den förevarande satsen med »Viljen I det?» Dessförinnan hade Burg Ark. XVI 135, likaledes otillfredsställd med mansnamnet *Vilenn* och i samma hufvudsyfte som Bugge, sökt tolka **uilin** som fvn. **villin* = got. *wilþeins:* fvn. *villa* 'föra vilse' och tillagt det betydelsen 'lönskrift'. I Bugges tolkning *vilin* $\dot{\bar{\imath}}s$ = fvn. *vilið ér* är det ur formell synpunkt särskildt $\bar{\imath}s$ = got. *eis* 'I' som väcker betänkligheter. Alla hittills kända former af ordet återgå på en urn. grundform $\dot{\bar{\imath}}R$. Men äfven sedd ur betydelsens synpunkt ger denna Bugges tolkning ett föga tillfredsställande resultat.

När man skall söka den i punkterna 8 och 10 återkommande frasens betydelse, torde man böra lägga särskild vikt just vid upprepningen. När det som här är fråga om en inskrift, som — såsom bland andra tecken räkningen antyder — kan förmodas åtminstone delvis ha en magisk innebörd, kommer man vid en dylik upprepning gärna att tänka på att däri kan dölja sig en formel. Formeln kan i detta fall icke gärna innehålla något namn — såsom vi ofvan sett — ty **uilin** kan icke identifieras med vare sig något kändt sådant eller med något, som kan på något så när sannolika grunder anses ha existerat. Ej heller väntar man af sakliga skäl här ett namn. Formeln bör rimligen förmodas innehålla äljest kända ord. Under dessa förutsättningar kan **uilinisþat** uppfattas på två olika sätt, alltefter som man låter **is** vara pronomen eller verb. Fatta vi **is** som tredje pers. personliga pronomen (jfr t. ex. Varpsundsstenens **is kuni ual knari stura** = fvn. *hann kunni vel knerri stýra),* måste **uili** förstås som verb och frasen bör närmast motsvara ett fvn. *vili enn hann þat* 'må han (d. v. s. *ungmenni)* vilja detta för andra gången', d. v. s. 'må han vilja att detta än en gång skall ske'.

Taga vi däremot **is** som = fvn. *es, er* 'est, är', blir **uilinisþat** = fvn. *vili enn er þat* eller möjligen *vilinn er þat.*

Sistnämnda fras betyder »detta är viljan, begäret, önskan», d. v. s. »detta är det som man (jag) vill, önskar». Ur sammanhangets synpunkt tyckes denna betydelse vara tillfredsställande. I flock 6 och 7 erinras om en tilldragelse därvid åt en fallen ung kämpe födes en (nära) frände och hämnare. Denna punkt står i ett parti af inskriften som är uppställdt efter bestämda talprinciper. Vi ha sålunda här att räkna med en besvärjelse, och af hänvisningen till en faktisk eller som faktisk ansedd händelse framgår att besvärjelsen är episk. Ristaren önskar sålunda att det, som en gång tilldragit sig, skall i det fall, där han vill med sin trolldomskonst ingripa, på nytt hända, och så bekräftar han detta med orden *vilinn er þat* 'detta är hvad jag vill'. Närmare tillämpadt på förevarande fall är situationen följande: Vämod är i förtid död. Han har stupat i strid mot segersälla fiender. Hans sörjande fader har att ombesörja hämnden i enlighet med hjärtats och hederns kraf. Af grunder som vi icke känna kan denne ej eller befarar sig icke kunna med egen hand nedlägga fienden. Han tar sin tillflykt till trolldom och söker genom mäktiga trollformler komma de skyldige till lifs. Och så formar han en besvärjelse hvars innebörd är denna: Balder föll för mördarhand. Hans fader Odin födde honom en broder, som skulle hämnas. (Så må nu en hämnare födas eller vara född åt Vämod). Och så bekräftar Varin sin besvärjelse med orden: »Detta är min vilja». Så fortsätter trollmannen: »Brodern slog Balders jätteborne baneman. (Så må nu en hämnare slå Vämods baneman hur mäktig genom fränder han än må vara). Detta är min vilja». Karaktäristiskt rent utaf för den episka besvärjelsen är att det led i tankegången som uttrycker besvärjelsens önskan att det relaterade händelseförloppet skall upprepa sig i det fall, som man vill magiskt påverka, utelämnas i själfva formeln. Se v. Friesen Fornvännen 1912 s. 16 ff. Emellertid kan naturligen denna del af tanken också komma till uttryck, se till exempel Linderholm Incantationes suecanæ nr 120 ff, och det är möjligt, att så också i förevarande besvärjelse är fallet.

Språkhistorikern gör säkerligen omedelbart till mitt förslag *vilinn er þat* den anmärkningen, att suffigerad bestämd artikel här uppträder oväntadt tidigt. Om vi nämligen granska de nordiska språkdokument, som nå så långt upp i tiderna som Rökstenen — jag menar de fvn. skaldevisorna — finna vi, att suffigerad bestämd artikel af den typ, som enligt ofvanstående förslag skulle föreligga i *vilinn,* icke med säkerhet påträffas förrän omkring

1100, se F. Jónsson Skjaldesprog s. 80. I danska runinskrifter finns intet exempel. Från svenska känner jag ett och annat t. ex. L. 47 (Uppland, Håbo hd, Ekala bro) **kuþhea‹l›biantini** (egen undersökning; Brate (hos Olson Yngvars saga víðfǫrla s. 53) felaktigt: **silini**). Inskriften är en Ingvars-sten, således från 1040-talet. Äfven det svenska lagspråket tyder bestämdt hän på, att artikeln af förevarande typ är sen och tidigast börjar framträda vid vikingatidens slut. Jfr t. ex. Noreen Die nord. Sprachen[3] s. 190.

Jag föredrar på denna grund den ofvan s. 63 först anförda tolkningen *vili enn er þat*, där *enn* fattas i sin vanliga betydelse = *í annat sinn* och som ett slags adverb-attribut närmast ansluter sig till *vili* — detta förslag att uppfatta den något egendomliga ordföljden gör mig fil. mag. Carl Larsson. Jag förstår *vili* som predikatsfyllnad och *þat* som subjekt i satsen. Alltså: »detta (= att detta skall ske) är hvad som (nu) åter önskas». Meningen blir i flock 8: »Liksom Odin — den store trollkarlen — af all sin håg sträfvade att föda en hämnare åt Balder (ristaren tänker på Odins många fruktlösa försök att nalkas den afsedde hämnarens möder) och tack vare detta också födde en sådan, så är det nu min fasta vilja, min ifriga åtrå, att en hämnare till Vämod må födas» eller snarare: »må vara född i denna min son (= *ungmenni*)». I flock 10 blir innebörden af orden *vili enn er þat:* »Liksom Balders hämnare förmådde nedlägga sin jätteborne motståndare, så är det i förevarande fall önskan att den unge mannen skall förmå att utkräfva hämnd af Vämods banemän».

Är denna uppfattning riktig, har i detta fall jämväl andra leden i besvärjelsens tankegång kommit till uttryck i formeln.

II: FLOCK 11.

nit(i)ubafuks(i) lämnar rum för olika tolkningsmöjligheter. Det är som ofvan s. 20 framhållits till en början ovisst, huruvida de båda (i), som i själfva verket utgöras af margstreckar, skola läsas med i texten. Hvad den första beträffar, (i) efter **nit**, så torde den böra läsas med på samma grund som margstrecken efter **niR** i flock 6, försåvidt första ordet i satsen är en form af ordet fvn. *nyt* f., 'nytta, gagn'.

A) Om ordet är nom. sg. af detta ord, skulle denna på Rökstenen kunna tänkas ha antingen formen **nitiu** = samn. **nytiu*, med efter lång rotstafvelse ännu kvarstående *u*, jfr ofvan under flock 3 s. 41, eller formen **niti** = samn. **nyti* med i nom. bortfallet *u* efter lång rotstafvelse men med *i* kvarstående, sonantiseradt ur *i̯*.

Vare härmed hur som helst: är första ordet en sg. nom. af *nyt* f. 'nytta, gagn', torde satsen i dess helhet motsvara ett fvn. *nyt upp af óxi* 'måtte gagn spira upp, växa fram härur', d. v. s. »måtte mina besvärjelser och trollrunor få verkan». Följande ord torde till användning eller form kräfva någon belysning:

vaxa upp: jfr Sijmons, Die Lieder der Edda s. 217: veitztu ef þu vex at þá vex mér ásmegen jafnhátt upp sem himenn. Möjligt är att *vaxa upp* här har en biklang från sin normala belydelse 'bli fullvuxen; växa sig kraftig, stor'.

óxi: pret. opt. för väntad pres. opt. i en önskesats, se Nygaard, Norrøn syntax § 190, t. ex. vil ek gefa þetta féit, ok mætti suá úfriðr þeirra lægiask; fá mér heldr iarlsdóttur nǫkkveria, ok fenga ek þar með fé mikit.

B) Satsen kan ock tänkas börja med dativformen af *nyt* f., alltså samn. **nytiu*. I så fall bör väl snarast *nyt* tilläggas den specialiserade betydelsen 'afkastning af kreatur, mjölk', och man bör väl i samband härmed läsa **u k s** = *óx*. Satsen kommer i så fall att lyda:

nyt (dat.) *upp af óx*, 'med mjölk föddes han upp och blef fullvuxen'. Jfr för ordställningen t. ex. Skirnism. 23: hǫfoð hǫggva monk þér halse af, och för prep. *af* 's betydelse jfr fsv. *liva af* (fvn. *lifa við*); och 'fraser som: han fødde - - mykyn mogha af faam brødhom oc litlom fiscom.

Dock måste det framhållas, att denna sistnämnda uppfattning icke är utan betänkligheter såväl af formell som reell art. Man skulle nämligen dels vänta en annan ordställning: *nyt af upp óx*, dels är det något tvifvelaktigt, om medlet med hvilket han uppföddes på Rökstenen skulle uttryckas med *af* med kasus. Och reelt sedt skulle man icke vänta att, sedan Balders hämnare och hans bragd i flock 9 närmare karaktäriserats och genom flock 10 sörjts för denna handlings upprepning i förevarande fall, ett nytt bidrag till hämnarens karakteristik skulle lemnas i flock 11. Jag skulle icke ha upptagit detta alternativ B, om icke Balders hämnare *Vále* redan efter ett dygn var vuxen och förmådde hämnas sin bror och sålunda var uppfödd, väl icke med *nyt*, men med *miólk*. Därtill kommer att enligt folkföreställningen vissa personer eller djur, som ha särskildt maktpåliggande värf sig ålagda, stundom böra vara uppfödda med mjölk och ej ha njutit annan näring.

Skulle detta senare alternativet — trots antydda betänkligheter — vara det riktiga, vill ristaren säga, att äfven härutinnan af honom iakttagits de försiktighetsåtgärder, som betrygga hämnarens framgångsrika genomförande af den uppgift han fått sig förelagd.

II: FLOCKARNA 12—15.

Baksidans innerdel.

Detta parti af inskriften är åter ristadt med vanliga rättframma sv.-no. runor. Det är säkerligen icke betydelselöst eller tillfälligt, att det på alla sidor, om vi medräkna stenens vänstra smalsida (d. v. s. den högra från baksidan sedt), är omgifvet med och inramadt af lönrunor, som åtminstone på baksidan äro utefter hvarje sida anbrakta i grupper, som innehålla 24 runor. Redan genom anordning och teckenval verkar sålunda detta baksidans midtparti som ett stycke verklighet, som man velat binda i magiska fjättrar, påverka med magiska krafter.

FLOCK 12.

Detta parti är ett af dem, om hvilkas yttre tolkning minst tvekan råder bland fackmännen. Jag kan här nöja mig med att hänvisa till Bugge, Rök III, s. 60 ff. Den ende som i väsentligare mån afviker från Bugges uppfattning af satsen är Pipping SNF II: 2 s. 1 ff., men Pipping förutsätter dubbelläsningar af runföljder som **sikunaʀ<naʀ>**, **uituą<uituą>kiąn**, och för riktigheten eller ens tillåtligheten af dylika dubbelläsningar finner jag på Rökstenen intet bevis. Pipping gör äfven i öfrigt en hel del djärfva antaganden, utan att han med deras hjälp vinner en tolkning, som är mer rimlig än Bugges.

Min öfversättning blir sålunda väsentligen densamma som Bugges (naturligen med bortseende från tolkningen af **sakumukmini**):

»Jag säger den unge mannen för det tolfte, hur stridsgudinnans häst skall (få se ɔ:) finna föda på stridsfältet, där två tiotal (sjö)konungar skola ligga fallna.»

Den enda viktigare afvikelsen från Bugges öfversättning i min tolkning är, att jag i pres. opt. **si** 'ser' finner ett presens med futural betydelse, icke som Bugge ett præsens historicum. Denna min uppfattning skall jag närmare redogöra för vid genomgången af de olika flockarnas inre sammanhang. Här må det vara nog att antyda, att i flockarna 12—15 anges med all den precision, som vid en mot bestämd person riktad magi är nödigt, dels besvärjelsens syfte (här vissa personers död på slagfältet) dels hvad dessa personer heta, deras vitæ genus, hvilka deras fäder äro, samt slutligen till yttermera visso, hvar de under viss uppgifven tid (4 år) uppehållit sig. Och denna precision i uppgifterna var nödig för att ge de öfvernaturliga krafter, som genom magien sattes i rörelse, en tillräckligt

vägledande adress, för att de med nödig säkerhet skulle träffa det afsedda målet. I flockarna 13—14 brukas tempus præteritum, emedan vid karaktäristiken af magiens föremål, utpekandet för makterna af dem, mot hvilka de mobiliseras, naturligen endast redan föreliggande fakta kunna anföras. I punkt 12 däremot, som anger det öde, som ristaren genom de i inskriften förevigade besvärjelserna vill bereda Vämods banemän, omtalas en händelse som ännu i ristande stund ligger i framtiden.

Det är kanske icke oafsiktligt som besvärjelsens syfte (Vämods banemäns död) just anges i den tolfte af de 16 punkter som ristaren uppdelar inskriftens hufvudparti uti: talet tolf är ju hälften af talet 24, som såsom ofvan framhållits, genomgående användes i de besvärjelser, som inrama baksidans midtparti.

kunukaR tuaiR tikiR, se strax nedan.

FLOCK 13.

þritaunta, se Exkurs III.

tuaiR tikiR kunukaR jfr strax ofvan **kunukaR tuaiR tikiR**. Man skulle här ha väntat icke **kunukaR** utan **kunuka**. I fvn. konstrueras *tigr* 'dekad' alltid med gen.; dock möter i det senare skaldespråket (1100-talet och nedåt) stundom konstruktioner som *þrim tøgum snekkium*, se Bugge, Rök, III 65, F. Jónsson, Skjaldespr. s. 87 f. och Lex. poet. s. 576. I **kunukaR tuaiR tikiR** kan för ristaren **kunukaR** ha framstått som subjekt och **tuaiR tikiR** som en appositionell bestämning. Denna uppfattning kan svårligen ha gjort sig gällande i konstruktionen **tuaiR tikiR kunukaR**. Men **kunukaR** kan väl i sistnämnda fall ha föranledts af det i strax föregående punkt stående **kunukaR**. Emellertid kan konstruktionen också vara en antydan om att uttrycket för '20' redan är på väg att i språket sammanflyta till en formell enhet, hvilken process är genomförd i de äldsta handskrifternas språk: fvn. *tottogo*, fsv. *tiughu;* redan hos Sighvat möter *tiogu* '20'. Fvn. *tottogo*, fsv. *tiughu* konstrueras alltid adjektiviskt liksom kardinaltalen på *-tán* och *-tián*.

satint, se ofvan s. 56, = fvn. *sæti;* i fl. 1 är **uaRintuaR** tvetydigt: det kan läsas **uaRint** eller **uaRin**, men **uaRinumnaR** kan endast läsas **uaRin**. Mot Kocks läsning **satin int**, Ark. 14, 247 f., se Bugge, Rök III 68 f. Om den ofvan s. 55 f. föreslagna tolkningen af *d*-skrifningen i **goldind** är riktig, förutsättes att **int** 'och' (= *ænd*) ännu funnits på Rökstenens tid vid sidan af den obetonade formen **in** (= *æn*[*n*]) 'och'.

sialaustiifiakurauinturaiifiakurumnabnum uppdelar Bugge, Rök III, 71 ff. i: sialaust i fiakura uintura. Han tvekar mellan att antaga, att sialaust är ack.-obj., styrdt af sitia (jfr. fvn. sitia *kvis, ígul, saúð*), och därvid anse i styra fiakura uintura och att antaga att i är postposition till sialaust.

För min del anser jag det rimligast, att tidsuttrycket är fiakura uintur, ack. (utan prep.) användes af tidsord, i synnerhet när ett kardinaltal är attributivt tillagdt, för att ange utsträckning i tiden (som svar på frågan *hur länge?*); detta både i fvn. och i fsv., se Nygaard Norrøn syntax s. 95 och Söv. Ordbok under *dagher, ar* m. fl.; uintur läste Bugge Rök I; Rök II föredrog han att läsa uinturai som uintura (a)i. Denna uppfattning söker Kock Ark. 14 s. 255 ff. att stödja, och den antas äfven af Noreen, Aschw. Gr. s. 493. Emellertid är en form uintura ur flera synpunkter betänklig. Bugge, Rök III s. 74, anmärker att -u i uintura på Rökstenen borde ha varit ljudlagsenligt synkoperadt, och när Bugge tillägger att uintura är i fråga om stamformen analogt med fiakura, så är detta ingen instans mot hans första invändning, att u borde vara synkoperadt, ty fiakura har kort rotstafvelse men uintura lång; det förra bör sålunda i Rökstenens språk ha *u* kvar, det senare bör sakna det. Kock söker ett stöd för formen uintura i isyllm. *vetjuri* sg. dat. och nsv. *vindurur* pl., men dessa former äro sena nybildningar till nom. sg. *vetjer* och en dylik nybildning till en nom. sing. **vintur* är i Rökstenens språk mycket litet sannolik. Därtill kommer att en nom. sg. **vintur(a)* eller en form som förutsätter denna för öfrigt är helt och hållet okänd i de nordiska språken. Den fvn. gen. sg. *vetrar* = fsv. *vintrar* förutsätter tvärtom ett urn. **wintruR* i sg. nom. alltså en *u*-stam = got. *wintrus*. Förmodligen är ordet liksom fvn. *fótr* = fsv. *foter* = got. *fotus* ursprungligen en enstafvig mask. konsonant-stam, som öfvergått till *u*-stamsböjning på grund af ack. sg. urg. **fotum*, **wintrum* och dat. pl. urg. **fotumiz*, **wintrumiz*, ack. pl. urg. **fotunz*, **wintrunz*. Denna öfvergång är i nord. språk genomförd i sing., i got. såväl i sing. som plur. Vid den tid, då östgerm. utskiljde sig från urn., har tydligen den urg. böjningen pl. nom. **wintriz*, pl. ack. **wintrunz* ännu rådt att döma af ordets konsonantstamsböjning i nordiskan pl. nom. *vetr* och *u*-stamsböjning i got.: pl. ack. *wintruns*. Det rimligaste är att Rökstenens uintur återspeglar det urg. och urn. **wintrunz* och sålunda står för uintru; det är enligt min mening sålunda en felskrifning för uintru föranledd af det omedelbart föregående attributiva fiakura och det strax följande fiakurum.

siulunti bör sålunda syntaktiskt skiljas från **fiakura uintur** och kan uppfattas på tre olika sätt. Det kan stå för 1) **siulunti**, 2) **siulunti i** eller 3) **siulunt i**. Det är allmänt antaget, att **siulunt** afser det danska Själland. Jag skall här icke ingå på detta namns förklaring utan hänvisar till hvad Bugge, Rök Ill s. 69, och Magnus Olsen, Stedsnavnestudier s. 61 f, i denna fråga anföra. Jag nöjer mig med att framhålla, att namnet tidigt varit föremål för folketymologiska omtydningar, hvarvid första leden anslutits till former af ordet *sjö:* fvn. *siór, siár, sær.* Sådana omtydningar ha varit naturliga hos mera aflägset boende stammar som norrmän och östgötar. I gamla skaldevisor är *Selund* (den äldst anträffade formen) dels fem., dels neutr. Är **siulunt** på Rökstenen fem., böra vi uppdela **siulunti** i **siulunt i**, är det åter neutr., böra vi läsa **siulunti i**. Läsningen **siulunti** torde ej vara utesluten, då verbet *sitia* i poesi någon enstaka gång förbindes med enbart dat. (med lokativfunktion), hvilket är ett uråldrigt ieur. konstruktionssätt; så Rigsþ. 47: *sat kvisti ein,* där somliga visserligen rätta till *sat á kvisti ein,* se Sijmons, »Die Lieder der Edda» s. 175 och där cit. lit.

satint siulunt(i) i torde kunna tolkas med 'residerade, härskade på Själland', jfr. Flatöb. I, 50: Æirekr sat j lorvik þar er menn segia at fyrr hafi setit Loðbrókar synir.

Nu är det emellertid ej uteslutet att **siulunti** skall tolkas på ett annat sätt än som hittills allmänneligen skett. Därför talar den språkliga svårigheten att förlika Rökstenens form med den äldsta i fvn. skaldekväden styrkta formen af Sjællands namn: *Selund.* Man skulle nämligen vänta att, om **siulunti** i första stafvelsen innehåller brytningsdiftong, såsom Bugge framhåller, Rök lll, 71, denna efter Rökstenens ortografi borde ha varit **ia**, ej **iu**. Det är äfven ovisst huruvida den föreliggande formen medger ett antagande att folketymologisk anslutning till *sióг* 'sjö, haf' redan här föreligger. Lättare är det kanske att förstå **siulunti** som sammanhörande med det ags. *Sillende* i kung Alfreds Orosius. Det landskap, som konung Alfred kallar *Sillende,* uppger han ligga nordväst om Elbes mynning och söder om Jutland, hvilket han kallar *Gotland,* för den, som norrifrån kommer seglande längs jutska halföns östkust. Enligt Steenstrup, Danmarks Sydgrænse s. 33, afser namnet det sidländta kustområdet längs Nordsjön norr om Eiders mynning. I Einhards annaler år 815 omtalas också, att på andra sidan Eider var beläget ett nordmännen (= danskarna) tillhörigt område vid namn *Sinlendi,* tydligen en annan form af samma namn. Betydelsefullt

i detta sammanhang är också att nämna, att ön *Sylt (Sild)* i diplom från 1180 och 1203 kallas insula *Seland, Siland,* under det att namnet tidigare och senare gemenligen skrifves *Sild,* Steenstrup l. c. Om formerna och etymon af det förevarande landskapsnamnet har E. Wadstein i »Namnet Danmark» s. 42 gjort en värdefull utredning. Han anser till en början, att den ursprungliga formen är *Sillende.* Einhards *sin-lendi* är enligt Wadstein en folketymologisk omtydning af ett lågty. *Sil(l)ende.* Första leden *Sil-* sammanhänger med ett folknamn som anföres af Ptolemaios: *sigulones,* hvilka enligt hans Geographia bo, från Elbe räknadt, ofvanför Saxarna i väster och på hans kartor äro placerade längs jutska halföns sydvästra kust. Wadstein anser, att sammanhanget mellan *sigulones* och *Sillende* bekräftar, att första leden i sistnämnda ord är lågtyska, frisiska och nordiska *sīl,* nynederländska *sijl* och högtyska *Siel* 'ett dike, särsk. i marsken, genom hvilket vattnet bortledes', äfven 'den med skjutlucka slutbara mynningen af ett sådant, sluss'. *Sil* utgår enligt Falk och Torp Et. ordb. från en grundform **sīhil-: sīhu̯-* 'sila, flyta sakta, drypa; sänka sig', hvartill *si̯ȝul-* står i Vernersk växling. Steenstrup afböjer förbindelsen af Sillende med detta *sil,* därför att på den tid det här gäller någon invallning af den sidländta kusten mot hafvet med därtill hörande sluss-system ännu icke förekom. Wadstein invänder med rätta, att *sil* icke blott har betydelsen 'sluss' utan också betydelsen af 'kanal, dike', liksom att de till roten hörande verben betyda 'sakta flyta, strömma', hvarför *sillende* bör kunna beteckna 'ett träskland med sakta flytande åar och kanaler, en förträfflig beteckning för landskapet i fråga. I själfva verket torde *sil* höra — språkhistoriskt sedt — ännu närmare samman med folknamnet *sigulones* än Wadstein antar. *Sil* hör, såsom väl alla etymologer och äfven Falk och Torp antaga, till roten *sihu̯-* och är afledd af denna med *-il*-suffix, som här närmast fungerar som redskaps-suffix. Men detta *il*-suffix lägges ursprungligen väl uteslutande till svagaste rotstadiet, se Kluge Stammbildungslehre[2] s. 46; Torp, Ordavleiding p. LII; alltså *si̯ȝu̯ila-* som i nord. språk ljudlagsenligt gaf **sivill* dat. *síle*; synkoperade stamformen bör ännu på Rökstenens tid ha lydt *siul-*. Äfven i ags., se Bülbring »Alteng. Elementarbuch» § 465 och 217, och i fsa., se Gallee-Lochner »Altsächsische Gram.» § 187 synes *sil* ha kunnat framgå ur *siu̯il-*. Från detta **si(ȝ)u̯ila* - kan också Ptolemaios' *sigulones* otvunget härledas.

Rökstenens **siulunt(i)** vill jag alternativt föreslå att kombinera med detta ags. *sillende.* Dock endast för första ledens vidkommande (*siul-*).

Den senare delen af namnet **-unt(i)** är i så fall identisk med det *-und*, som ingår i *Borgund, Selund, Eikund*, om hvilket jag hänvisar till Bugge, Rök III, s. 69. Det kan också möjligtvis vara uppkommet ur det *hund* 'större eller mindre distrikt, Hundschaft', eg. 'mängd, storhet', hvilket S. Tunberg behandlar i »Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning» s. 190 och 140 ff. För ett sammanfall af dessa båda bildningar talar det redan i skaldekvädena vacklande genus hos *Selund* f. och n. Att märka är att **siulunt** just är beläget i stråkvägen för de förbindelser mellan Rhenmynningen och Östersjön, som fört det västgermanska befryndade *hundari* hit upp till Norden från Rhendalen. Att döma af ags. *Sillende*, fty. *Sinlendi* har den primära formen för namnet i sin andra led *-lendi* 'land, distrikt', och *Sillende* skulle sålunda betyda 'landet med kanaler, diken, åar' eller 'Sigulonernas land'. I så fall är **siulunt** en nordisk (östgötsk) omtydning af det ursprungliga namnet efter *Selund, Borgund* etc. Men tänkbart är också att i det område, som i sin helhet kallades *Sillende*, funnits en ort, en by eller ö som bar namnet *Si(u)lund* och där de tjugo »konungarna» under fyra år hållit till.

at fiakurum nabnum 'med fyra namn'; om betydelsen af *at* se Bugge Rök III 75, som hänvisar till fvn. sagostil *hersir at nafni* 'till sin värdighet härse', fsv. *en iuþe ioachim at namne* Bur. 3. I själfva verket är icke med uttrycket sagdt, att alla de tjugo kungarna tillsammans endast buro fyra namn och att alltså samtliga medlemmar af hvarje särskild brödrakrets hette lika utan att de voro omtalade, kände under fyra namn, jfr. strax nedan, nämligen hvarje brödrakrets under det namn som bars af den äldste eller i gruppen mest framträdande.

burn(i)R fiakurum bruþrum: här står **burniR** med sin vanliga betydelse 'födde som söner åt, födde af' såsom framgår af den följande fl. 14. Ofvan i fl. 7 har uttrycket kanske en annan innebörd 'född till hämnare af'. I båda fallen föreligger dat. commodi med olika nyansering.

II. FLOCK 14.

ualkaR fim raþulfsuniR: om man uppfattar dessa ord — och de med dem parallella **hraiþulfaR fim rukulfsuniR** o. s. v. — efter bokstafven, är den närmast till hands liggande tolkningen den, att Radulf hade fem söner som alla hette Valke, Rogulf fem, som alla hette Hreidulf o. s. v. Så fattar i själfva verket också Bugge Rök III s. 87 ff inskriftens uppgifter och hänvisar till att åtminstone i den gammalgermanska hjältedikten två

(eller tre) bröder burit samma namn. Särskilt synes detta ha varit fallet när bröderna i fråga varit tvillingar. Äfven Axel Olrik Rök III 259 böjer sig för inskriftens faktiska stilisering i denna punkt och anser sålunda, att ristaren verkligen afser att ge läsaren denna uppgift, huru stridande den än är mot hvad som faktiskt förekommer i det lefvande lifvet. Men han söker att finna en rimlig förklaring till ristarens underliga tal. Han erinrar om det lat. *Castores* 'Castor och Pollux', *Cereres* 'Ceres och Proserpina'. Ett dylikt uttryckssätt har H. Möller Z. f. d. Wortf. IV 95 spårat äfven på västgermansk botten, men det är okändt i nordiska språk. Om, menar Olrik, en äldre tradition talat om *Valkar fim Ráðulfs synir* i den meningen att den afsåg därmed 'Valke och hans fyra bröder, söner till Radulf', har Rökstenens ristare måst uppfatta detta som om traditionen afsett att säga, att alla Radulfs söner hette Valke, och denna omständighet har föranledt honom att i föregående flock insätta orden **at fiakurum nabnum burn(i)R fiakurum bruþrum** 'med fyra namn, födda af (åt) fyra bröder'.

För min del kan jag icke ansluta mig till denna uppfattning. Jag har redan ofvan s. 10, då jag sökte utreda grunden till den egendomliga ordning i hvilken baksidans inskrift är huggen, antydt att vi på baksidans midtparti, som är inneslutet inom en mur af magiska runor, döljande episka besvärjelseformer, måste finna namnen på verkliga personer, på dem, som voro Vämods banemän och mot hvilka besvärjelserna äro riktade. Med denna uppfattning låter sig Olriks icke förlika, och jag skall här nedan mer ingående motivera densamma.

Olrik har den stora förtjänsten att först ha påvisat att hvad som sägs om de tjugo konungarna afser historisk verklighet. Det namnskick som här träder oss till mötes tillhör icke den episkt-heroiska sagovärlden. I denna voro inom släkten namnen allittererande. Namnskicket hos de tjugo konungarna är tvärtom det som karakteriserar vikingatiden. Dit hänvisar oss också mängden af »konungar». Det var nämligen under vikingatiden som stora flottor under ledning af talrika sjökonungar svärmade omkring på hafven och gjorde strandhugg. Deras anförare slogo sig ofta för längre eller kortare tid ned i främmande land och gjorde sig till herrar öfver dem. Men visserligen anser Olrik att den ursprungliga historiska kärnan på grund af muntlig tradition blifvit utsatt för stark stilisering och systematisering. De sistnämnda företeelserna yttra sig dels i uppgifterna om de fyra brödragrupperna om hvardera fem medlemmar med samma namn, dels i att dessa brödragrupper härstamma från fyra fäder som sinsemellan äro bröder, dels

slutligen däri att dessa sistnämnda gjorts till eponymer för norska folkstammar.

Bugge är det som uppställt den af Olrik sålunda upptagna läran om att de fyra fäderna Radulf, Rugulf, Harud och **airn** (Bugge läser **airnaR** för **birnaR**) äro eponymer för norska stammar, Rök III 87 ff. Flatöboken I s. 22 nämner en *Rugálfr*, som ärfde *Rogaland*, och denne Rugalf hade en broder *Hǫrðr* (äldre **HaruðaR)*, som ärfde *Hǫrðaland*. Enligt Bugge äro Rökstenens Rugulf och Harud identiska med Flatöbokens Rugalf och Hord, som uppenbarligen äro fingerade urtidshärskare öfver Rogaland och Hordaland och ha namn som äro framkonstruerade ur respektive lands eller stammars. Rökstenens Rugulf och Harud äro följaktligen icke verkliga utan diktade personer, som förmenas ha gifvit de norska stammarna *rygir* och *hǫrðar* deras namn. På samma sätt, menar Bugge, står **airn** som heinernas *(heinir <*heiðnir* 'folket på Hedemarken') stamfäder och namngifvare. **airn** skall nämligen vara en egendomlig singularform till *heinir* med det ursprungliga *ð* före *n* utveckladt till *r* och *h* bortfallet som i *Eðsivaþing* vid sidan af *Hœiðsǽvisþing*. Den fjärde af fäderna, Radulf, bör också han vara en diktad person och stå i samband med forntidens norrmän, men Bugge kan icke bringa honom i förbindelse med någon af de norska stammarna. Radulf är fastmer enligt Bugge, såsom första leden i hans namn anger, en man som råder, härskar öfver sina bröder, d. v. s. är en öfverkonung öfver *rygir, hǫrðar* och *heinir*. Dessa stammar äro enligt Bugge på Rökstenen sammanställda alldeles som i Torbjörn Hornklofes bekanta kväde till Harald Hårfagre (strof 14 i F. Jónsson Norsk-islandske Skjaldekvad B. I s. 26).

Riktigheten af denna djärfva men i vissa afseenden tilltalande kombination står och faller med tolkningen af **airnaR** som *heinir:* **airnaR** är så att säga nyckelstenen i hela konstruktionen. Nu är det emellertid mycket ovisst, huruvida man bör på stenen läsa **airnaR**: runan **a** är nedtill skadad, och för min del anser jag efter ett flertal undersökningar att man snarare bör läsa **birnaR̄**. Därtill kommer att, äfven om man läser **airnaR**, det är mycket tvifvelaktigt huruvida denna form kan ställas i förbindelse med formen *heinir*. **r** för väntadt **þ** är påfallande: den af Bugge anförda parallellen, fno. skrifningarna *heiðrnu, heiðrni* för *heiðnu, heiðni* af *heiðinn* adj. 'hednisk' är till en början endast delvis en sådan, då vi här finna väl *ðr* för urspr. *ð* men ej *r* enbart (se Noreen Aisl. Gr.[3] s. 156); för den äldre fornsvenskan är en utveckling af *ð>r* framför kons. känd som en sporadisk

företeelse, Noreen Aschw. Gr. § 257 a. 5, men denna är sen och förekommer endast i litterär tid, alltså efter det samn. *r* och ʀ sammanfallit i *r*. I runsvensk tid och på själfva Rökstenen träffa vi skrifningar af ʀ (men ej *r*) för äldre *ð* t. ex. **miR** för **með(ʀ)*, **niR**(**i**)**R** för *niþiʀ*. Om därför *ð* i ett ursprungligt **hœiðnaʀ* öfvergått till ett *r*-ljud, borde det på Rökstenen ha skrivits (**h**)**aiRnaR**, icke **airnaR**. Vidare är saknaden af *h* i uddljudet på namnet för en eponym för heinerna synnerligen påfallande: *Eiðsivaþing* för *Hœiðsœvisþing* beror uppenbarligen på en folketymologisk omtydning efter *eið* eller *eiðr*, men namnet på en eponym för heinerna måste naturligen alltid sammanhållas för språkkänslan med folkstammens namn, *heinir*, och kan sålunda icke förlora sitt *h* i andra dialekter än där *h*- generellt faller, och dit hör hvarken fornnorska eller fornöstgötska. Genetiven **airnaR** är slutligen äfven den misstänkt. Väl är — som Bugge framhåller — i litterär tid *heinir* en *i*-stam (jfr *staðr* gen. *staðar*), men ordet är efter all sannolikhet en ursprunglig *a*-stam (jfr Ptolemaios' *χαίδεινοι*) och har först sent anslutit sig till *i*-stamböjningen liksom *vermir*, äldre *vermar*. Man skulle därför vänta att gen. hade ändats på *-s*. När f. ö. de andra förmenta eponymerna bära namn, som äro eller åtminstone med hänsyn till de principer efter hvilka de äro bildade kunde vara verkliga personnamn: *Rugulfr (Rugálfr)*, *Hǫrðr (Ráðulfr)* kunde man vänta att heinernas, inbyggarnes på *Heiðimǫrk*, stamheros fått heta *Heiðrekr*, **Heiðulfr* eller rent af **Heiðinn* (jfr *Heðinn*) eg. 'Hedemarksbon'.

Enligt min mening har A. Olrik sålunda på icke bärkraftiga grunder anslutit sig till Bugges eponymhypotes och därigenom i viss mån försvagat sin egen viktiga iakttagelse att det är verkliga personer och en verklig historisk tilldragelse som döljer sig bakom de tjugo »konungarne» med fyra namn, som i fyra år uppehöllo sig på Själland eller i Slesvig. Ty att dessa, som, såsom namnen visa, måste ha lefvat efter folkvandringstiden, skulle ha tänkts eller framställts som söner till fyra urtidens stamheroer är ju skäligen osannolikt.

Granska vi nu namnen på de fyra fäderna till de tjugo »konungarna» **raþulfs**, **rukulfs**, **haruþs** och **birnaR**, vill jag till en början framhålla att läsningen **birnaR**, för hvilket Bugge läser **airnaR**, är epigrafiskt sedt minst lika möjlig som denna senare. Den är dessutom rent af påbjuden af den omständigheten att *ai* icke i nordiska språk kan uppträda före *r*, ty urn. *ai* blir i denna ställning *ā*, och vidare däraf att **airnaR** icke synes kunna återspegla någon känd eller rimlig gammalgermansk namnform. Läsa

vi däremot birnaR, erhålla vi omedelbart en möjlig skrifning för det samn. *biarnaR*, gen. af *biǫrn*. Nu skulle vi visserligen på Rökstenen snarast vänta biarnaR, jfr skialti. Men *a*-runan kan alltför väl vara af misstag utelämnad, jfr fl. 1 numnaR⟨a⟩tualraubu och denna flock raþulfs, där ristningen aþ naturligast förklaras som korrektur för ett ursprungligen genom misstag ristadt rþ. Alltså ej af hänsyn till talförhållandet. Om felristningar i runinskrifter och deras stora frekvens se mitt arbete Upplands runstenar Uppsala 1913 s. 86. F. ö. behöfver icke birnaR uppfattas som felristning för biárnaR. Det förekommer nämligen icke så sällan i runinskrifter att brytningsdiftongen ia skrifs med en runa: i, a eller e t. ex. L 292 selfąn = *sialfan* (egen undersökning), L 194 silfan id., L. 790 snelan (egen unders.), L 992 snaliR = *sniallir*. birnaR kan slutligen också afse ett uttal *bernaR*. Vi skola nedan finna att namnen ualki och kunmuntR hänvisa till det västgermanska namnskicket; birnaR skulle följaktligen kunna afse att återge det namn, som föreligger i det fty. *Berinus, Beren, Bern, Pern,* ags. *Beorn;* det ingår också som första och andra led i en mängd namn, se Förstemann[2] I 258 ff.

Af namnen på de tjugo »konungarnas» fäder äro *RaþulfR*, *HaruþR* och *Biǫrn* i forntiden välbestyrkta nordiska mansnamn: Radulf träffas i fda, fsv. och fno. (se Lind No.-isl. dopn. sp. 836). Det är också kändt från ags. och fty.; Harud är samma namn som det fvn. *Hǫrðr*, som förekommer ända från landnamstiden på Island, och samma namn är väl snarast det fda. *Harth* och det fsv. *Hardh;* Harud är också ett vanligt namn på kontinenten sedan gammal tid, se Förstemann[2] I sp. 785. Biorn slutligen är ett af de vanligaste mansnamnen i hela det forntida Norden. Hvad det fjärde namnet *RugulfR* angår, så träffas detta visserligen icke som dopnamn i Norden, men det är mycket möjligt, att det förutsättes af det fda. kortnamnet *Rughi* = fht. *Rugo*, och det har i sin bildning intet, som afviker från hvad som i verkliga personnamn är brukligt. Det förekommer i själfva verket utanför det skandinaviska området nämligen på västgermansk botten: *Rugolf*, se Förstemann[2] I sp. 1283.

I de fyra fädernas namn finnes sålunda intet fantastiskt moment. De äro bestyrkta som eller kunna mycket väl ha varit vanliga nordiska mansnamn. Och intet i namnskicket hindrar sålunda, att dessa namn kunna ha burits af verkliga historiska män.

Jag går nu öfver till att granska namnen på deras söner. Dessa äro

ualkaR fim (raþulfsuniR)
hraiþulfaR fim (rukulfsuniR)
hąislaR fim (haruþssuniR)
kunmuntaR fim (birnaR suniR)

ualkaR förutsätter en singularform ualki. Ett mansnamn *Valke* har man velat återfinna dels i fsv., dels i fno. Ett fsv. **Valke* anser man — om ock med tvekan — förutsättas af *Walkaboheradh*, nu Valkebo hd i Östergötland S D ns. I 545 (1406) Lundgren-Brate Personnamn från medeltiden s. 293, Noreen Sveriges Ortnamn s. 15. Den äldsta formen är *Walkøbo* hd SRP nr. 174 (1354). Nära 30 år senare finna vi *Walkebo* ib. nr. 1657 (1381). Först 1384 uppträder *Valkabo hæradhe* ib. nr. 1991, men den är ännu icke ensamrådande, ty vid dess sida förekommer också *Valkarbo, Valkirbo* ib. nr. 2161 (1385) och nr. 2998 (1399). Från år 1400 är *Walkabo* normalformen. *-r* i *Valkir-, Valkar-bo* är en omvänd skrifning, förorsakad af det i fög. i hög grad vacklande bruket af *-r* eller bortfall i slutljud och den häraf betingade växlingen *-ir: -e*. Skrifningen *Valka-* är sålunda 30—50 år yngre än *Valkø-, Valke-* och förklaras af en i det msv. skriftspråket med tiden allt starkare tendens att ersätta svagtonigt *-æ, -e*, som ofta dialektalt utvecklat sig ur *a*, med det i de flesta sv. mål uppträdande *-a*. *Valkø-, Valke-* bör i häradsnamnet i fråga innehålla en terrängbeteckning emedan det *-bo* som ingår i andra leden uppenbarligen är utveckladt ur det *bōe* som ingår i *aboe, naboe, landboe* 'åbo, granne, arrendator' och som vi också återfinna i det likaledes östgötska härads-namnen *Akerbo* söder om Roxen och *Brabo* vid Bråviken. Den enda återstående möjligheten, nämligen att tolka *bo* som subst. n. 'boställe', uteslutes däraf, att *bo* i denna betydelse väl uppträder i Västergötland t. ex. fsv. *Vazbo*, men ej i Östergötland. *-boe* ingår i en mängd häradsnamn, se Noreen Sveriges ortnamn s. 15, och brukas äfven i socken- och bygdenamn i Östergötland som *Biælbo, Har(gh)bo*, nu Östra Harg. *Valkø-, Valke-* är kanske identiskt med det *Valkø*, som är namn på en gård i Nydala i mellersta Småland, hvilken ligger på en af sumpmarker omgifven kulle strax norr om sjön Rusken. *Valkø* innehåller väl samma *Valk-* som ingår i *Valkås* Erska sn. Älfsv. län: »möjligen 'knöl', gården ligger på en höjd» SOÄ III 13. Ortnamnskommitténs förmodan styrkes däraf att *valk* i nno. jämte 'liten puta, uppstoppning i kläder' också betyder 'bank af sand eller mudder i eller vid ett vatten' Aasen. Förmodligen hänsyftar *Valkø- Valkebo* på

'dem som bo vid tingsplatsen'. Märkligt är nu att tingsstället i Valkebo år 1406 kallas *Skindynohagh*, d. v. s. 'den inhägnade platsen på eller vid Skinndynan', Styffe Skand. under unionst.[3] 252. Kanske är *Skinndyno-* och *Valkø-* olika beteckningar för samma plats. Nsv. *valk* m. 'stoppning i eller på klädesplagg; förhårdnad upphöjning i huden, särskilt i händerna' synes vara ett inhemskt ord: det har äfven burskap i dialekterna, där det dels har samma betydelser som i skriftspråket, dels betecknar 'knut, knöl i barken på träd', se Rietz Diallex. Ericsson anför i sin sörmländska ordbok också ett *valker* 'tjock, knubbig karl'. *Valk* torde ingå jämväl i det uppländska bynamnet *Valkeby* Husby-Långhundra sn: byn ligger i kanten af slättbygden på en liten gneiskulle; så ock i det västgötska *Valkeberg*, by i Fredsbergs sn Vadsbo hd.

Som vi finna äro stöden för ett fsv. mansnamn *Valke* synnerligen svaga. Men detsamma är också förhållandet med det för fno. af Rygh Personnavne i norske Stedsnavne s. 276 uppställda mask. *Valki*, fem. *Valka*. Rygh menar, att dessa rimligen kunna antas ha varit kortnamn af *Valgarðr* och *Valgerðr*, liksom *Valka* »ännu» brukas på Island för *Valgerðr*, samt att *Valki* eller *Valka* möjligtvis ingår i ortnamnen fno. *Valkaberg* vid Oslo, nu *Aakeberg*, se också No. G. II 122, nno. *Aakeberg* (äldre *Vakaberg)* No. G. I 67 samt *Valchegiorde*. Härtill bör anmärkas att nisl. *Valka* säkerligen är en sen nybildning, då namnet saknas i äldre språk, se Lind No.-isl. dopn. sp. 1070; jfr. Cleasby-Vigfusson p. XXXIV. Kortnamnen på *-ki*, *-ka* börja visserligen visa sig i Norden redan under medeltiden, äldst *Sveinki Steinarsson*, en rik och mäktig man i Viken vid Götaälf i slutet af 1000-talet, se t. ex. Morkinsk. 136 ff. Men allt tyder på att denna bildning ej är inhemsk i Norden utan senare dit införd. De af Cleasby-Vigfusson l. c. upptagna *Valka* för *Valgerðr*, *Ranka* för *Ragnheiðr* och *Ragnhildr*, *Jóka* för *Jóhanna*, *Brynki* för *Brynjólfr*, *Steinki* för *Steingrímr*, *Rúnki* för *Runólfr*, *Sveinki* för *Sveinn* äro alla först nyisl. och saknas i fisl. Det sistnämnda möter såsom nyss sagts i fno. i slutet af 1000-talet, men det bäres af en man, som är bosatt vid Götaälfs mynning. Denna trakt var af gammalt ett handelscentrum där därför utländskt inflytande kan misstänkas. Den förste säkert daterbare man, som efter honom bär namnet, tillhör början af 1300-talet. För Danmark anger O. Nielsen Oldd. Personn. s. 89 en myntlegend från 1000-talet *soanek*, som han identifierar med *Swenki*, hvilket eljest träffas först i slutet af 1200-talet. I Sverige förekommer *Swænke* först i slutet af 1200-t. Redan Stark, Kosenamen der Germ., s. 99 framhåller, att det företrädesvis är saxare och friser som

använda kortnamnen med suff. *k*, samt s. 100 not. 1, att det nord. *Sveinki* beror på lågtyskt inflytande. Under medeltidens lopp bli dessa bildningar på mask. *-ki*, fem. *-ka* icke så sällsynta i Norden: fsv. *Brœnnike, Gudhke, Heike (Hœke)* = *Henrik, Ladhke, Lydhke,* (fgutn.) *Ormica* m., *Swenika;* fda. *Alkœ, Aniki, Annike, Beneke, Døbik, Guthki (Gydich, Gøckœ), Hunki, Swenike* fem., *Synki* (nda. *Sønneke);* fvn. *Bryniki, Friðki, Hinki.* Säkerligen är det genom inflytande från mlt. som den nyisl. bildningstypen uppstått.

Vi ha sålunda genom denna digression funnit, dels att bevisen för att ett mansnamn *Valki* skulle under forntiden ha användts i Norden äro mycket svaga, dels att om namnet verkligen skulle ligga till grund för något af de ortnamn, där man velat finna det, dess förekomst kan bero på nordtyskt inflytande. I flt. träffas *Waliko* och i frisiskan är namnet både i äldre och yngre tid ganska vanligt: äldre fris. *Walcko, Walko, Walka,* nyfris. *Walke,* se Winkler Friesche Naamlijst s. 423. Från det nordtyska området är det inkommet i Sleswig på 1400-talet: *Walke Sibbenson* i Hastede 1462, SRD VII 474.

***ualki** på Rökstenen är sålunda sannolikt icke namn på en nordisk man, utan på en nordtysk. Har det nordtyska namnet haft formen *Waliko* eller *Walika* med mellanvokal, bör denna vid omsättningen till nordiskt språk ha synkoperats. Men namnet kan också redan på tysk botten ha uppträdt med formen *Walko, Walka,* jfr Stark, Kosen. s. 67. Faderns namn *Radulf* motsäger på intet sätt denna slutsats: *Radolf, Radwolf* är ett på nordtyskt område mycket vanligt namn, se Förstemann[2] I, sp. 1219 och Winkler anf. arb. s. 297. Vi skola också nedan finna att namnet *Kynmund* bekräftar den uppfattning jag gjort gällande om namnet ***ualki**.

hraiþulfaR förutsätter en nom. sg. ***hraiþulfR**. Namnet är, säger Lind anf. a. sp. 574, icke på fvn. botten funnet i äldre tider men ganska vanligt i Norge efter 1300. Äldst i början af 1200-talet. I fvn. skrifves alltid såväl i isl. som fno. texter *Reiðúlfr* etc. utan uddljudande *H-*, hvilket naturligtvis beror på att namnet endast bäres af norrmän: i fno. var ju *h-* före *r, l, n* bortfallet redan i förlitterär tid. I fsv. förekommer på runstenar **hriþulfs** L. 1062 (Järfsö, Hälsingland) och **riþulf** L. 1165, Brate Östergötlands runinskr. nr. 207 (Östergötland), hvilka väl återgå på **Hrœiðulfʀ* och ej på *Hríðulfʀ*. F. ö. är *Redhulf* endast kändt från Bohuslän, se Lundgren-Brate Personn. s. 203 och hör sålunda icke till det svenska namnförrådet. För fda. finns icke någon namnform, som motsvarar det samn. **Hrœiðulfʀ,* anförd vare sig af O. Nielsen eller i registret till SRD. I nvg.

finns ett mansnamn *Rēl* som återgår på fsv. *Repulf* ATfSv. II 176 och som också föreligger i släktnamnet *Relfsson*.

Utom Norden träffas i forntiden (700—900-talen) *Hrœitolf*, *Raidulf*, *Raidolf* på mellantyskt och högtyskt område, se Förstemann [2] I sp. 876 f. Från nordtyskt känner jag namnet icke, då det ä. fris. *Redulf*, *Redolf*, *Rethelf*, *Redlof* etc., Winkler Friesche Naamlijst s. 300, förmodligen med Borchling Quickborn 1918 s. 4 bör betraktas som en omljudd sidoform till *Rodolf*.

Bröderna *Hrœiðulfʀ's* far, *Rugulfʀ*, har ett namn som är okändt i Norden (jfr dock det ofvan s. 75 behandlade fvn. *Rugálfr)* men som finns i västgermanskan: *Rugolf* 800-t., se Förstemann I [2] sp. 1283.

hąislaʀ förutsätter en singularform ***hąisl**. Angående namnets bildning hänvisar jag till Bugge Rök III 78 f. Namnet är f. ö. i nordiska språk alldeles okändt. Bugge hänvisar till Möjebro-stenens **hahaisla**, i hvilket man tidigare sett ett egennamn. Numera torde man emellertid vara mest benägen att läsa **haha is slaginaʀ** och i **slaginaʀ** se participet af verbet *slahan* 'slå', se v. Friesen Upplands runstenar Uppsala 1913 s. 4, Brate Ark. 31, 227 ff., Magnus Olsen Ark. 33 s. 276 ff, Elias Wessén Språkvetenskapl. sällsk. förh. 1913—15 s. 93. Den närmast öfverensstämmande namnform jag känner är det fht. *Hahkis* Förstemann [2] sp. 721. **hąislaʀ**-nas far, **haruþʀ**, hvars namn behandlats ofvan s. 75, förekommer också det på västgermansk botten: *Haruth*, se Förstemann I [2] sp. 785; namnet bäres t. ex. af en biskop i Verden 808—830.

kunmuntaʀ förutsätter en singular ***kunmuntʀ**. Som Bugge Rök III 81 framhåller, kan ***kunmuntʀ** utläsas **Gunnmundʀ* eller **Kunmundʀ*. **Gunnmundʀ* skulle motsvara det i vandal. förekommande *Gunthamund*. Namnets första led är sålunda det germ. **Gunþi-*, fvn. *gunnr* 'kamp, strid'. *Gunnmundr* möter först mycket sent i fvn., i början af 1400-talet, och i flera fall är formen då en växelform till *Guðmundr*, se Lind sp. 417. Det är därför sannolikt, att i äldre tid icke något *Gun(n)mundr* funnits på fornnorsk botten utan att *Gun-* i 1400-talsformerna beror på ombildning af *Gummundr* (<*Guðmundr)* genom inflytande från de talrika personnamnen på *Gunn-* som *Gunnbiǫrn*, *Gunnarr*, *Gunnhildr* etc. Det är mycket möjligt att förhållandet varit detsamma på det fornöstnordiska området. I SD I och II förekommer väl *Gudmund(us)* (äfven skrifvet *Gummundus*) tillsammans 24 ggr. som namn på 20 olika personer men aldrig **Gunmund*. Först i DS III 93 (år 1312) möter *Gunmundus* (diplom fr. Uppland) och

formen uppträder ett par gånger till under medeltiden, se Lundgren-Brate a. arb. s. 79, men Lundgren a. arb. s. 76 ger exempel på att *Gunmund* uppträder som en stafningsvariant till *Gudmund*, och denna omständighet jämte öfriga förhållanden tyder på att *Gunmund* också i fornsvenskan är en sekundär skrifningsform för *Guþmunder* och icke återgår på ett samnordiskt *Gunmundr* = vandal. *Gunthamund*.

Fda. har — att döma af O. Nielson Oldda. Personn. — icke öfverhufvud något *Gunmund* men väl talrika exempel på *Guthmund* alltifrån gammal tid.

På anförda grunder anser jag det sannolikast att Rökstenens **kunmuntaR** representerar ett uttal *KunmundaR* eller *KynmundaR* d. v. s. samma namn som vi möta i Tjurkö-brakteatens **kunimu(n)diu**. Att bindevokalen *-i-* synkoperats i **kunmuntaR** jämfördt med **kunimu(n)diu** är hvad man på 800-talet har att vänta: jfr. Snoldelev **salhaukum** för äldre ***salihaukum** och Rök **fatlaþR** <***fatilaþR**. I icke-mellanstafvelse däremot på Rökstenen **sitiR**, **niRiR**.

Ett nordiskt **Kynmundr* eller **Kunmundr* är f. ö. okändt, om man bortser från Tjurköbrakteatens *KunimunduR*. Däremot är på västgermanskt område detta namn vanligt från Nordsjö-kusten ned till Alperna. Vi finna det sålunda i ags. *Cynemund* och i fty. *Cunimund*, belagdt från 500-talet, se Schönfeld anf. arb. s. 68, till 1000-talet, se Förstemann I[2] sp. 382; nht. *Kühnemund*. Kompositionsleden *kunia-* (jfr. Schönfeld *Cuniemundus*) är vanlig på västgermanskt område, där vi finna bl. a. fty. *Cunibald* ags. *Cynebeald*, fty. *Cunibert* ags. *Cynebeorht*, fty. *Chuniburch* ags. *Cyneburh*, fty. *Cunigund* ags. *Cynegýþ*, fty. *Chunihari* ags. *Cynehere*, fty. *Cunihild* ags. *Cynehild*, fht. *Cunirih* ags. *Cyneríc*, fht. *Chuniald* ags. *Cyneweald*. På nordiskt område saknas den h. o. h. En i Flb. I 96 omnämnd jutsk fornkonung *Óláfr Kynriksson* kallas också *Óláfr enski*, och Lind anf. arb. sp. 724 anser tydligen med rätta att namnet *Kynríkr* förskrifver sig från det ags. *Cyneríc*.

Liksom det ofvan behandlade namnet *Valke* hänvisar oss sålunda äfven namnet *Kynmundr (Kunmundr)* till det västgermanska namnskicket. Så möjligen också Kynmundarnas faders namn: gen. **birnaR**, se ofvan s. 75.

De fyra fäderna till de tjugo kungarna bära namn som alla kunna vara nordiska, men om vi ta hänsyn till sönernas namn, blir den alternativa tolkning som ofvan gifvits af namnet **birnaR** (= fty. *Berin* ags. *Beorn)* värd ett ökadt beaktande, och därjämte förtjänar det att uppmärksammas att

namnet *Rugolf* endast är anträffadt på fty. område. När vi nu finna att två af de fyra namn som meddelas oss ur den andra generationen ha tydlig västgermansk prägel och ett, haislaR, närmast erinrar om det fht. *Hahkis*, synes man häraf böra draga den slutsatsen, att de tjugo »kungarna» äro af icke-nordisk börd. Denna slutsats motsäges icke af de återstående namnen: *Rāþulfʀ*, *Haruþʀ* och *Hræiþulfʀ* äro vanliga eller åtminstone välbestyrkta namn på kontinenten.

Men om nu de tjugo »konungarna» icke äro skandinaver, gäller det att utreda hvarifrån de härstamma. De historiska förhållandena här i Norden under det äldre skedet af vikingatiden ge oss, utan att vi behöfva företaga några vidsträcktare efterforskningar, en bestämd hänvisning till de sjöfarande, handel och sjöröfveri drifvande friserna. Om den betydande roll som friserna under nämnda skede spelade här i Norden kan jag hänvisa till Knut Stjernas posthuma arbete »Lund och Birka». Äfven om — såsom H. Schück framhållit i Birka (Upps. univ. årsskrift 1910) — Stjerna icke har bevisat att Birka som handelsplats grundlagts af friser, så synes det å andra sidan icke kunna betviflas, att Birka i handelssyfte regelbundet besökts af friser redan under förra hälften af 800-talet. Rimberts Vita Ansgarii, som är vår hufvudkälla till kunskapen om Birka, omtalar att svenskar besökte Dorestad, frisernas stora handelsknutpunkt vid Rhenmynningen, som via Hedeby-Slesvig, den viktiga transitoorten för handeln mellan Rhenområdet och Östersjön, stod i en af alla forskare erkänd förbindelse med Birka. Men om svenskar sökte Dorestad, måste man förutsätta att friser hade fritt tillträde till Birka. En sådan ömsesidig rörelsefrihet är öfverhufvud den nödvändiga förutsättningen för all handel. Väl är det sant att de frisiska köpmännen kunde riskera att på vägen anfallas af sjöröfvare, men detta var ett ondt, som äfven hotade de svenska fredliga handlandena. Den svenska konungen har — såsom Vita Ansgarii betygar — inlåtit sig i underhandlingar med Ludvig den fromme, och det antydes direkt att dessa underhandlingar rörde det kommersiella utbytet mellan de förhandlande parterna. Svenskarna voro angelägna att få afsättning för sina utförselartiklar som väl i främsta rummet voro pälsverk från Mellan-Sveriges, Norrlands och Finlands rika jaktmarker. Men en lämpligare marknad för dessa artiklar fanns icke än vid det frankiska rikets stora pulsåder Rhen. Här funnos också i öfverflöd de varor hvarpå svenskarna satte det största värde: vapen, dyrbara tyger, vin och andra lyxartiklar. Men för att affärer till ömsesidig tillfredsställelse skulle kunna bedrifvas, kräfdes från båda sidor tillmötesgående. Säkerligen bestod mellan

Sverige och det frankiska riket en traktat af samma art, som den som afslöts mellan Ludvig den tyske och danskarna år 873 och som tillförsäkrade de båda staternas handlande att fritt drifva sina affärer på båda sidor om gränsen. Att friserna såsom fredliga köpmän icke skulle ha vågat sig in i Östersjön af rädsla för härjande vikingar motsäges f. ö. redan af det faktum, att friserna själfva voro stridbara män, som af samtida källor utpekas som ingalunda främmande för sjöröfveriets näringsfång. Alexander Bugge, som mer ingående än någon annan torde ha studerat Nord-Europas handel under medeltiden, är af den meningen, att en koloni af friser funnits i Birka redan på Ansgars tid. Därför tala dels kristna graffynd af frisisk typ, dels vissa uppgifter hos Rimbert, såsom berättelsen om den kristna kvinnan vid namn *Frideburg* och hennes dotter *Cathla*. Frideburg är i hvarje fall ett namn, som ej äljest finns i Norden under forntiden men väl i Tyskland. Det öfverensstämmer sålunda härutinnan med en del af namnen på Rökstenens baksida; jfr. A. Bugge Hoops Real-lexicon I s. 420; jfr. också W. Stein anf. arb. s. 397 ff. Att i Birkas arftagerska Sigtuna ett frisiskt handelsgille — visserligen dåmera inneslutande äfven svenska medlemmar — existerade vid midten af 1000-talet och då redan hade en längre historia bakom sig, tror jag mig ha uppvisat i Upplands fornminnesfören. tidskr. VI 1 s. 11 ff. (h. 26; år 1910).

Hvad vi sålunda på historisk väg veta om förbindelserna mellan Sverige och Rhen-mynningen under förra hälften och midten af 800-talet — Rökstenens tid — stöder mitt på namnskicket hos de tjugo »kungarna» grundade antagande att vi i dem ha att se västgermaner från den kontinentala Nordsjökusten och Rhenmynningen. I detta sammanhang förtjänar att särskildt framhållas, att Valke synes vara ett för det frisiska och lågtyska området specifikt namn. Att en flock frisiska sjöfarare uppträda vid den svenska Östersjö-kusten i början af vikingatiden är något som vi kunnat vänta. De komma med den svenske konungens goda minne och kunna motse ett vänligt mottagande af honom och hans män, men de måste också vara beredda på att under vägen möta de faror, som hotade från kringsvärmande vikingar. Vi finna de främmande därför sammanslutna till ett sällskap om 20 höfdingar. Uppgiften om deras inbördes släktskap får kanske stå för ristarens räkning och kan mycket väl vara hans sätt att uppfatta och återge de upplysningar han lyckats inhämta om dem. Vi veta, att den industri- och handelsdrifvande befolkningen vid Rhenmynningen redan i slutet af 700-talet var sammansluten i gillen, hvilkas medlemmar betraktade hvar-

andra som bröder och gent emot hvarandra uppfyllde de förpliktelser, som i den germanska världen af gammalt ålågo köttsligt hvarandra närstående fränder.

Det var af hänsyn till farvattnens osäkerhet en öflig sed bland den tidiga medeltidens handlande att de samlade sig i större skaror, innan de anträdde en längre resa med sina värdefulla köpmansvaror. Våra friser ha förmodligen förfarit på samma sätt, och under deras färd uppefter den svenska kusten har väl den konflikt uppstått, som ledt till Varins son Vämods fall. Tydligt framgår af hvad jag ofvan ss. 10 och 63 utvecklat, att Varin betraktar dem som sin sons banemän och vidtar märkliga och energiska anstalter att på dem hämnas hans död. Möjligen finns i inskriften en indirekt antydan om den faktiska situationen vid sammanstötningen. I andra och tredje flockarna omtalas huru i framfarna tider en hreidgotahöfding, Tjudrik, med sina män gjort en fientlig landstigning på Östergötlands kust, men därvid af de öfverfallna nedgjorts. Denna händelse har firats af den östgötska hjältediktningen och en strof ur minneskvädet citeras, se ofvan s. 41. Vi ha här att göra med en s. k. episk besvärjelse. Hvad som en gång i forntiden passerat vill ristaren se upprepadt i framtiden. Den händelse, som i besvärjelsen relateras, utväljes bland ett flertal därför, att den mest liknar den föreliggande situationen, som besvärjaren vill se utvecklad på samma sätt som den i besvärjelsen antydda händelsen förlupit. Detta är regeln. Häraf våga vi kanske i föreliggande fall sluta, att den frisiska handelsflottan lupit in i Götaskären för att drifva sin köpenskap med befolkningen och att därvid en konflikt uppstått, som ledt till öppet vapenskifte, hvarvid Vämod stupat.

En märklig öfverensstämmelse förtjänar i detta sammanhang att särskildt framhållas. Den nyss angifna besvärjelsen talar om att det var hreidgoter, som voro de anfallande. Som jag i Exkurs I utvecklat voro hreidgoterna ursprungligen bosatta i Samland, men blefvo där kanske ett par århundraden före vikingatiden prussiserade. Enligt den isländska historiska hufvudtraditionen identifierades emellertid redan under vikingatiden hreidgoterna med jutarna, och det i saga och sång firade Hreidgotaland var detsamma som Jutland, hvilket ju i sin sydligaste del gränsade till af vender befolkade områden. Har nu Rökstensristaren och magikern Varin haft samma åsikt om hreidgoternas hemland som islänningarna och med afsikt valt hreidgotahöfdingen Tjudrik och hans folk som ett led i sin besvärjelse därför, att de tjugo kungarna kommo just från Hedeby som låg i hvad han identifierade med det gamla Hreidgotaland?

II. FLOCK 15.

Denna paragraf, som är placerad ytterst längs baksidans högra kant, är dessvärre till sin text starkt skadad därigenom, att utefter nästan hela den linie som begränsar baksidan och vänstra smalsidan stycken brutits ur stenen, hvilka borttagit större eller mindre delar af skriften. Dessa skador torde ha uppstått, då stenen år 1843 utbröts ur kyrkbodsväggen, se ofvan s. 1.

Jag läser och kompletterar raden på följande sätt:

Run. 1—4 **n u k m**; af 5—7 endast topparna bevarade, men dessa äro placerade så, att Bugges läsning **i n i** är mycket sannolik; r. 8 är enligt Säves teckning hos Stephens ONRM I 230 säkert **m**: tvärstafven skymtar ännu fram; r. 9—10 **i R** ha Bugge och Brate fyllt i, och det är rimligast, af hvad som nu återstår att döma, att de ha rätt; r. 11—13 äro **a l u**; 14—16: efter **a l u** följa fyra toppar af skadade runor: de två sista ha tillsammans utgjort **k**, de två första ha Bugge förstått som **s a**; de kunna också kompletteras till **h u**, **s u** eller **h a**; 17: endast toppen är synlig, men den är placerad så att den rimligaste läsningen är med Bugge **i**; Säve har oriktigt **l** eller **n**; r. 18—26 äro ännu tydligt att läsa som **a i n h u a R i þ**, endast r. 24 skulle jämte **R** också kunna fattas som ett skiljetecken, men Säve har **R**; r. 27 har numera endast toppen af hufvudstafven kvar; därpå följer ett mellanrum där 5—6 runor saknas; så kommer ett **þ**, framför hvilket jag midt under hufvudstafven i (sista) **a i b i r n a R** tidigare markerat toppen af en hufvudstaf, och därpå följer ett mellanrum för 4—5 runor.

Hur de båda stora luckorna på resp. 5—6 och 4—5 runor vid radens slut skola utfyllas, är naturligtvis omöjligt att med bestämdhet säga. Här är man väsentligen hänvisad till att söka gissa sig fram. För den första lakunen ha vi som ledning att efter **h u a R**, som naturligen är = fsv. *hvā(r)* 'hvem', följer antingen prepositionen *í* med nomen början på *þ-* eller ett ord början på *ið-* eller *íð-*. Då det är rimligast att **h u a R** inleder en frågesats, kan man för det första alternativet jämföra Helga-kv. Hundingsbana II 1: *Helge man, hvern i brynio bragnar feldo.* Men här föreligga så många möjligheter, att det torde vara ändamålsenligare att först undersöka, om läsningen **h u a R i þ** + 5(6) runor ger någon rimlig mening. Omedelbart faller härvid ordet *iðgiǫld* i ens tankar. *iðgiǫld* n. pl. 'ersättning, godtgörelse för en liden förlust' brukas af Egil Skallagrimsson i Sonatorrek om ersättningen för en död son, således i alldeles samma situation, som utgör bakgrunden för Rök-inskriften. Strofen (Sonatorr. 17) är så betydelse-

full för förståelsen af den föreliggande flocken att jag återger den här efter F. Jónsson No.-isl. Skjalded. B 1 s. 36:

Þat's ok mælt
at mangi getr
sonar iðgiǫld,
nema sialfr ali,
né þann enn,
es ǫðrum sé
borinn maðr
í bróður stað.

Detta tolkar F. Jónsson: »Det hedder også, at ingen får erstatning for sin søn, medmindre man avler en ny, ej heller nogen, der kunde være en anden i broders sted.» Texten är delvis restituerad och tolkningen är oviss i andra halfstrofen, men tankegången synes vara klar: »Det är ett ordstäf att endast en son är ersättning för den son man förlorat och att ingen främmande kan fylla en broders plats.» Jfr. nedan s. 91.

Insätta vi en form af *iðgiǫld* efter **huaʀ**, synes denna snarast böra, af spåren af toppen till en hufvudstaf före det sista **þ** och dessa båda teckens inbördes ställning att döma, vara gen. pl., alltså **iþ[kialta]**. I satsen saknas nu ett verb, detta verb styr gen. och börjar på **þ**; jag föreslår **þ[urbi]**.

Läsningen blir sålunda i sin helhet:

$$\text{nukminimiʀalu} \begin{Bmatrix} \text{sa} \\ \text{hu} \\ \text{su} \\ \text{ha} \end{Bmatrix} \text{kiainhuaʀiþ[kialta]þ[urbi]}$$

Af de alternativa läsningarna synes mig den andra (**hu**) bäst passa i sammanhanget. Omsatt till isländsk språkform tänker jag mig texten sålunda: *nú ungmenni mér el (*för **ǫl <*alu); hyggi einn hverr iðgialda þurfi*, d. ä. »nu fostrar jag mig en ung son; må han ensam behjärta hvem det är som behöfver godtgörelse (för den förlust han lidit).»

Mot denna uppfattning af det skadade partiet talar den omständigheten, att flocken så kommer att innehålla två självständiga satser. Ett motstycke härtill utgör knappast flock 3 (versen om Tjudrik). Att märka är också att 1 pers. sg. här har en annan form (**alu**) än den som äljest brukas (**sakum**). Ordföljden är också afvikande från prosans normala, där man skulle ha väntat *nú el ek mér u.* Emellertid träffa vi på flera ställen i

Varinshvǫt en icke-prosaisk ordföljd, som torde vara föranledd af textens magiska, öfver det alldagliga höjda natur.

Innebörden af andra satsen är, om den är rätt ifylld och tolkad: »må denne ersättare för den fallne Vämod utan min direkta tillskyndan af sig själf behjärta, att det är hans far som behöfver en fullgod ersättning för den förlust han lidit när Vämod stupade». D. v. s. Varin behöver en son, som kan utkräfva hämnden för Vämods fall — hvilken tillsvidare ålåg honom (fadern) ensam — och som kan på vederbörligt sätt taga arfvet efter Varin och helighålla hans minne.

II. FLOCK 16.

sakumukminiþur

þur uppfattar jag som imper. pres. sg. 2 pers. af verbet fvn., fsv. *þora* 'våga, töras; vara dristig'. I fsv. brukas verbet med sistnämnda betydelsen: *een ærlig junkare som væl torde* Rk. 3. Hvad imperativformen angår, skulle man hos ett svagt verb af 4 kl. ursprungligen vänta en ändelse *-e* i imper. sg., jfr. got. *habai*, fvn. *duge*, *þege* o. s. v. Emellertid har redan i den äldsta fvn. litteraturen de flesta 4:de klassens svaga verb ingen ändelse, se Noreen Aisl. Gr.[3] § 528, 4, och i fsv. är denna ändelselöshet enarådande. Det torde sålunda vara fullt tillåtligt att antaga, att det redan på Rökstenens tid af *þora* funnits en imp. *þor* 'var dristig'.

Till *þora* vb. finna vi en substantivisk motsvarighet i fsv. *þura* f. 'mod, djärfhet'.

TRANSKRIPTION TILL KLASSISK ISLÄNDSKA.

I. *At Vémóð standa rúnar þessar, en Varinn fáði, faðir at sun feigan.*

II. 1. *Segium ungmenni þat, hver *valrof væri tvau þau, er tolf sinnum væri numin at valrofi, bæði saman á ýmissum mǫnnum.*

2. *Þat segium annat, hverr fyrir níu ǫldum yrði á fiǫru með Hreiðgotum ok dó með þar um sakir.*

3. *Réð Þióðrekr sitr nú gǫrr*
*hinn *þormóði á gota sínum,*
stillir flotna skildi umb fatlaðr,
strǫndu Hreiðmarar; skati mæringa.

4. *Sibbi *véveri ól níróðr.*
5. *Segium ungmenni þat, hverr *Ingyldinga væri goldinn kvánar *húsli.*
6. *Segium ungmenni, hveim sé borinn niðr.*
7. *Dreng(i).*
8. *Vili enn er þetta.*
9. *Knýia knátti iǫtun.*
10. *Vili enn er þetta.*
11. *Nyt upp af óxi.*
12. *Þat segium tolfta, hvar hestr Gunnar siái etu vætvangi á svá at á liggia tuttugu konungar.*
13. *Þat segium þrettánda, hverir tuttugu konungar sæti í Selundi* (eller *Sílundi) fióra vetr at fiórum nǫfnum, bornir fiórum bróðrum.*
14. *Þeir Válke, fim bróðr, Ráðulfs synir; þeir Hreiðulfr, fim bróðr, Rugulfs synir; þeir *Háisl, fim bróðr, Hǫrðs synir; þeir *Kynmundr, fim bróðr, Biarnar synir.*
15. *Nú ungmenni mér el ek; hyggi einn, hverr iðgialda þurfi.*
16. *Segium ungmenni: þor.*

ÖFVERSÄTTNING.

I. *Till minne af Vämod stå dessa runor. Men Varin, fadern, ristade dem efter åt döden hemfallen son.*

II. 1. *Jag säger den unge mannen, hvilka de tvenne stridsbyten voro som tolf gånger togos som byte, båda på en gång från man efter annan.*

2. *Jag säger (honom) för det andra detta, hvem det var som för nio släktled sedan (ɔ: i den grå forntiden) steg upp på stranden med sina reidgoter och dog med dem där till följd däraf.*

3. *Tjudrik vågsam,*
vikingakungen,
en gång rådde
å Reidhafsstranden;
nu sitter på gotisk
gångare rustad
hjältars förste
med remfäst sköld.

4. *Sibbe helgedomens väktare aflade nittio år gammal.*

5. *Jag säger den unge mannen, hvem af Ingevalds-* (eller: *Ingvilds-*) *ättlingarne som blef hämnad tack vare en hustrus offer (till makterna).*

6. *Jag säger den unge mannen, åt hvem det är som en ättling vardt född.*

7. *För (att hämnas) en ung hjälte (är han född).*

8. *(Att) detta (skall ske) är (nu) på nytt önskan.*

9. *Han visste att slå en jätte.*

10. *(Att) detta (skall ske) är (nu) på nytt önskan.*

11. *Må gagn härur spira.*

12. *Detta säger jag som det tolfte, hur stridsjungfruns häst skall finna föda på slagfältet, där tjugo (sjö)konungar (skola) ligga fallna.*

13. *Detta säger jag som det trettonde, hvilka de tjugo sjökonungar voro som bodde på Själland (eller: i Sillende) i fyra år, kända under fyra namn, söner till fyra bröder.*

14. *Det var Valke och hans fyra bröder, söner till Radulf; Hreidulf och hans fyra bröder, söner till Rugulf; Haisl och hans fyra bröder, söner till Hord, samt Kynmund och hans fyra bröder, söner till Björn (Bern).*

15. *Nu fostrar jag en ung son; må han (om han en gång står) ensam* (d. v. s. *om jag gått bort) behjärta, hvem det är som (= att jag, hans far) tarfvar godtgörelse (för förlusten af utmärkt son, Vämod).*

16. *Jag säger den unge mannen: var dristig.*

KAP. 6. — INRE TOLKNING.

Rökstenens inskrift sönderfaller ur synpunkten af innehållet i två delar nämligen:

I) den till sin hufvudinnebörd oomstridda dedikationen: **aftuamuþ — faikiąn sunu** och

II) sexton fristående satser, som väl kunnat — i vidrigaste fall med åtminstone någon sannolikhet — tolkas hvar för sig, men hvilkas inre sammanhang med dedikationsformeln och med varandra inbördes hittills trots alla förklaringsförsök förblifvit alldeles dunkelt.

Det må här vara nog att bland senare tolkningar erinra om dem, som gjorts åren 1906—7 af Sophus Bugge (se Der Runenstein von Rök, Sthlm 1910 s. 152) och af H. Schück, Bidrag till tolkning af Rök-inskriften, Uppsala 1908 och Illustrerad svensk litteraturhistoria[2] s. 71 ff.

Enligt Bugge hänföra sig de delar af inskriften, som äro ristade med svensk-norska runor omedelbart på hufvudpersonen, till hvilkens minne inskriften är ristad. Den dödes och hans fars namn anges, och de stordåd antydas, som den unge kämpen före sin död hunnit utföra. Det säges vidare, enligt Bugge, att i den döde en väldig forntida konung, nämligen östgotakungen Teoderik den store, var återfödd. Därefter framställes den döde som en ättling af åsk-guden Tor. Slutligen lämnar inskriften uppgift om namnen på ristarens fader och ristaren sjelf. Jfr ofvan s. 4.

Schück, Bidrag s. 26 ff, är ense med alla om att inskriften måste ha afseende på den döde. Men endast indirekt, ty han är icke hjälten i de händelser, som antydas. Dessa stordåd äro utförda af den dödes förfäder. Rökstenens inskrift innehåller en omskrifning af ett ättekväde i Ynglingatals stil, där de skilda leden i stamtaflan uppräknats och de berömliga gärningar, som voro knutna till dem. Af utrymmesskäl måste i inskriften vissa mindre märkliga led utelemnas, och detta förklarar hoppet från nummer tre i uppräkningen till nummer tolf. Schück gör det antagandet, att Varins gästabudssal prydts af en bonad, som i en serie bilder framställde hans stamträd, att denna bonad gifvit en svensk skald anledning till en ättedikt samt att denna ättedikt korteligen refererats i inskriften på den minnessten, som rests öfver en af ättens medlemmar. Jfr ofvan s. 5.

Redan den omständigheten att nästan hvarje forskare, som arbetat på Rökinskriftens tolkning, kommit till en mer eller mindre från de öfrigas afvikande uppfattning om dess syfte och inre mening tyder på, att den riktiga tolkningen ännu icke är funnen. Och vi blifva desto mer öfvertygade om att så är förhållandet, när vi ta del af Bugges och Schücks nyss i korthet återgifna, sins emellan starkt afvikande förslag. Af dem är onekligen Schücks det, som a priori förefaller åtminstone mig rimligast. Men äfven detta vinner föga stöd af hvad som faktiskt står i inskriftens skilda partier. Om hvad vi läsa på stenen verkligen skall afse att vara ett visserligen kortfattadt referat af ett genealogiskt kväde, kan man icke undgå att anmärka att författaren af detta referat grundligt förfelat det mål han satt sig före.

Att man icke lyckats finna Rökinskriftens huvudmotiv är i sjelfva verket helt naturligt: jag har ofvan s. 7 ff. visat, att Bugge och alla hans efterföljare läst inskriften i oriktig ordning. Det kanske viktigaste grundlaget för en riktig totaluppfattning har sålunda hittills saknats.

Utgångspunkten för en efterforskning af den enastående inskriftens inre mening, af orsaken till dess tillkomst och af den verkliga innebörden af de, utifrån sedt, ofta synnerligen egendomliga satser hvaraf den består måste sökas i den inledande dedikationsformeln. Detta är för öfrigt framhäfdt af ristaren sjelf. Dedikationsformeln är icke blott placerad som inskriftens början. Ristaren har också gifvit dess runor nära dubbel höjd mot andra runor i inskriften. Om dennas tolkning ha inga meningsskiljaktigheter gjort sig gällande i hufvudsak: en fader har ristat eller låtit rista runorna efter sin af döden bortryckte son. Att sonen drabbats af en förtidig död, framgår med tämlig visshet redan af den omständigheten, att det är fadern som reser vården öfver sonen. Men inskriften säger oss detta till yttermera visso direkt genom det attribut, **faikiąn**, som den fogar till **sunu**. Fornspråkets *feigr, fēgher* liksom nutida nordiska dialekters *feig, fēg* betyder 'bestämd att dö, af ödet dödsdömd'. När ordet som här brukas af fadern om hans redan döde son, sker detta i det tydliga syftet att klagande framhålla, att sonen — såsom hans död visat — hörde till dem, som ej nå fram till den ålder, då döden enligt naturens ordning inträder, utan till dem, som af det obevekliga ödet bortryckas i blomman af sin ålder.

Förlusten af en andligt och kroppsligt väl utrustad, lofvande eller redan pröfvad son har i alla tider och bland alla folk känts som ett af de hårdaste slag lifvet kan tillfoga en far. Med den personliga saknaden förenar sig i detta fall den medvetna eller instinktiva känslan af den förlust det uppväxande eller redan uppvuxna släktet gör genom att beröfvas ett klokt hufvud, ett tappert bröst, ett godt hjärta — något af detta eller kanske allt. Och dubbelt tung måste förlusten af en son ha känts och kändes också af våra förfäder. Samhällets organisation var ännu i förkristen tid här i Sverige så litet framskriden, att den personliga säkerheten till lif och egendom uteslutande eller hufvudsakligen berodde på det stöd den enskilde kunde påräkna inom frändekretsen, inom ätten. Och icke nog härmed: den enskildes hela ställning, hans makt och inflytande inom samhället voro grundade på det uppbåd af stridbare, handlingskraftige och lagkloke män han i kritiska situationer kunde samla omkring sig. I nödens stund var af naturliga skäl de närmaste fränderna kärntruppen. Slutligen var det sonen, som framför andra fränder sörjde för, att den sista tjänsten på tillbörligt sätt egnades den döde: att han med heder kom i grafven, att hans minne egnades den religiösa dyrkan, som var tillbörlig, att en minnesvård restes

där han verkat. Hvad förlusten af en väl utrustad son i hans kraftigaste ålder under sådana förhållanden hade att betyda för den mycket släktkäre, men icke mindre makt- och äre-kärc nordbon, därom får man en djup och liflig föreställning af de mästerliga sannskildringar ur forntidens lif, som de isländska släktsagorna ge oss.

Ett så upplysande och så gripande vittnesbörd härom som Egil Skallagrimssons sorg öfver hans unge son Bodvar, som omkommit genom drunkning, har hittills icke gifvits i den gammalnordiska litteraturen — det första värdiga motstycket ger oss Rökstenen. Egil var förtviflad öfver sin förlust, men hans förtviflan förlamade ingalunda hans handlingskraft. Han skulle i så fall icke ha varit den äktborna vikinganatur han var. Han drog omtänksamt försorg om sonens högsättning; men när detta var gjordt, gick han upp i sin inbyggda säng och sköt regeln för luckan, besluten att dö. Torgärd, hans älsklingsdotter, lyckades emellertid omsider förmå den gamle skalden att tömma sin sorg i ett kväde, det underbara Sonatorrek, en dikt som låter oss blicka djupt in i det centrala af de gamles syn på lifvet. Sonatorreks (= förlusten af sönerna; Egil hade kort förut förlorat en annan af sina söner, Gunnar) innehåll är i hufvudsak följande.

Det är honom svårt — säger Egil — att mana dikten fram ur hans sinnes innandömen. Så tung är hans sorg, att hans gudagåfva, sången, endast med möda tvingas ut ur tankens stad. Hans ätt står inför sitt fall som skogens af stormbyn träffade träd. En man bär ej med lätt sinne nära fränders lik ut ur sitt hus. Fruktansvärd var den bresch, som böljan bröt i släktens hägnad af män: den luckan står öppen och kan icke fyllas. Ran röfvade mycket från honom: åsen i hans ättehus är bruten. Om han kunde fullfölja sin sak med svärdet, vore det ute både med ölbryggaren Ägir och hans dotter. Men han mäktar icke: alla se ju hur litet det följe är, som den gamle mannen kan samla. Han kan bäst sjelf vittna att i hans son fanns ämnet till en man, om han blott fått lefva. Han var sin faders trofasta stöd, om också alla andra stodo emot honom — dubbelt värdefullt, då Egil saknade bröder, en brist, som han ofta djupt fick känna vid uppkomna strider. I saknad af trogna vänner, som modigt stego fram vid hans sida i kampen, kände han sin egen dådkraft minskas. Det är sant ordstäfvet, att ingen får bot för en fallen son, om han ej sjelf föder en ny, ej heller finner han man af kvinna född, som kan träda i en broders ställe. Ej är mycket att bygga på främmandes stöd, äfven om de hålla sitt gifna ord. »Min son, min hustrus son, har gått att gästa Valhall! Hafsjätten

är min oblidkelige fiende; jag mäktar i striden mot honom ej hålla mitt hufvud upprätt, sedan döden ryckt min son bort från hemmet. Jag kan icke glömma att Odin lyfte ättens unga ek upp till gudars värld, honom som spirade fram från mig och min hustrus frändelag. Odin och jag voro goda vänner, tryggt trodde jag på honom, tills segerutdelaren slet vår vänskaps band. Till Viles broder, gudadrotten, offrar jag nu med tungt sinne, trots det han gifvit mig en bot för mina olyckor (diktens gåfva), den jag högt skattar. Fenrisulfvens stridsvane fiende gaf mig en konst utan vank och en skarp blick, som genomtränger fienders släta yta. Nu har jag det svårt. Hel bidar därnere på ättebacken, men nöjd, villigt och utan bäfvan följer jag henne.»

Det som plågar Egil mest är att han icke kan göra sonen all den tjänst, som seden kräfde lika mycket som hans egen känsla: han kunde sörja för hans begrafning, men han kunde ej utkräfva hämnd af dem, som vållat hans död: hafsjätten Ägir och hans dotter Ran. Som närmaste frände var det Egil det tillkom att hämnas Bodvar, men han kunde ju icke hämnas på öfvernaturliga makter. »Kunde jag fullfölja min sak med svärdet, vore det ute med ölbryggaren (= Ägir)». Jfr Vilh. Grønbech Lykkemand og Niding s. 21 ff.

Hämnd för sönerna var den forntida nordbons heligaste plikt. Såg han sig icke i stånd till den, hade lifvet förlorat sitt värde; medvetandet om att han icke hade kraft nog att hämnas var tillräckligt vittnesbörd om, att han icke längre förde en människovärdig tillvaro.

När huset brann öfver den gamle Nial och hans husfolk, och hans fiender, som omringat gården, erbjödo honom och hans hustru att oantastade lemna den, svarade han: »Jag går icke ut. Jag är en gammal man och har ej krafter nog att hämnas mina söner. Och jag vill icke lefva med skam». — När Gunlög ormstunga och Skald-Rafn dödat hvarandra i envig, skulle man tycka att blod flutit för båda och att sålunda hämndeprincipen borde ha varit tillfredsställd. Men härpå var Illuge, Gunlögs fader, icke viss. Han kräfde böter för sonen af Rafns fränder, och då dessa, som rimligt kan tyckas, vägrade, kostade detta flera af dem lifvet. — Det som vållade Hrafnkel Fröjsgode förlusten af hans godord och den stora omkastningen i hans lif var en småbonde Torbjörns ihärdiga och slutligen framgångsrika försök att taga hämnd på Hrafnkel för det han dräpt hans son. — Ett djupare intryck af personligt offer för det allmänna bästa har säkerligen aldrig en isländsk tingsmenighet mottagit än det den fick som var

samlad på det stora alltinget efter Nials innebrännande. När Mård genom ett formfel förspillt sin och sitt partis talan för Nials och hans husfolks död, grepo Nials vänner till vapen och ett stort slag utkämpades på tinget, därvid manfallet å ömse sidor var stort. Stillestånd åvägabraktes omsider, och besinningsfulla män sökte mäkla fred mellan de stridande parterna. Nials fränder voro obevekliga, tills Hall från Sida, hvars son Ljot stupat för Nialsmännens vapen, erbjöd sig att lämna sin son ohämnad på villkor att Nials fränder läto saken gå till förlikning. Imponerade af anbudets storslagenhet, sade flertalet af motståndarne ja. —

De anförda exemplen äro endast ett fåtal bland de många, som kunde framdragas som bevis på den helgd i hvilken en faders plikt till hämnd för en fallen son hölls. Återvända vi nu till Rök-inskriften, framställer sig omedelbart nästa fråga: finnes där något, som talar för att Vämod, Varins son, ljutit en våldsam död för fienders vapen? Endast om denna fråga kan jakande besvaras, inträdde ju för fadern plikten att hämnas.

Redan den sats som följer omedelbart på den inledande minnesskriften talar om strid och stridsbyten. Satsen därpå nämner en kämpe, som stupar med sitt folk till följd af den strid han öppnat. Baksidans hufvudparti säger, att ulfven skall finna föda på slagfältet: tjugo konungar skola där ligga fallna. Ristarens fantasi kretsar sålunda på ett iögonfallande sätt kring kamp och strid, då han ristar vården öfver den döde Vämod. Och ristaren är — som ofvan s. 33 visats — ingen annan än dennes egen far, Varin. Afgörande för den nyss uppställda frågan är emellertid det egendomliga sätt hvarpå baksidans hufvudparti — det som handlar om de tjugo konungar, som skola falla — är arrangeradt i förhållande till baksidans öfriga inskrifter. Ofvan har jag s. 10 f. i samband med utredningen af de skilda inskriftsdelarnas inbördes ordningsföljd visat att Varin på magisk väg sökt att bringa de nyss omtalade tjugo konungarna i sitt våld. Han har i själfva hufvudskriften (baksidans centralparti) angifvit i hvilket syfte: de skola stupa på valplatsen. Hvarför? Den rimliga förklaringen till att den magiska handlingen mot dem är utförd på Vämods minnesvård är den, att de äro direkt eller indirekt hans banemän — alla eller några af dem.

Vämods af nornorna bestämda öde har genom dem gått i fullbordan. Men om också forntidens kämpe måste böja sig för nornors dom, så böjde han sig ingalunda och kunde icke utan att uppge sig sjelf, sin ära och sitt lif böja sig för domens verkställare. Hans plikt var hämnden.

Vi ha härmed funnit själfva ledmotivet i Rökstenens inskrift. Vämod är fallen för fiendehand. Hans fader har att sörja ej blott för hugfästandet af hans minne och för att hans tillvaro i en annan värld blir den möjligast lyckliga, utan också för att han blir hämnad. Hur Varin sörjt för Vämods grafsättning veta vi icke; icke ens om han lyckats erhålla sonens döda kropp. För sonens minne har han sörjt genom att resa den ståtliga stenen och genom inskriftens båda första, med runor af dubbel höjd ristade rader. Åt hämnden bör inskriftens återstående del alltså vara egnad.

Detta senare och största partiet af inskriften är, som vi ofvan sett, indeladt i sexton flockar — den yngre runradens magiska tal. Och den äldre runradens krafttal — tjugofyra — är som en spetsgård rest kring de tjugo kungarna på stenens baksida. Redan dessa tal säga oss, att det är något som ristaren vill, något som han eftersträfvar med anlitande af alla medel, äfven det yttersta — trolldom. Men en forntida fader till en fallen son vill framför allt annat ett: hämnd för sonen. Detta resonnemang bekräftar sålunda den slutsats, hvartill jag strax ofvan kommit.

Den närmaste hämnaren är fadern själf. Nu ha vi emellertid af detaljtolkningen s. 35 funnit att fadern-ristaren adresserar besvärjelsens sexton punkter till någon eller några personer som betecknas med det neutrala appellativet *ungmenni* 'ung man' eller 'unge män'. Jag lämnade anf. st. tillsvidare öppet huruvida *ungmenni* skulle öfversättas på det förra eller det senare sättet, alltså huruvida besvärjelsen är adresserad till en eller flera. Att döma af flock 16 »Jag säger den unge mannen (de unge männen): var dristig», där singular imperativ brukas, är det fråga om en ung man, ej om flera. Om ungmenni hade användts med kollektiv betydelse, skulle vi, trots den singulara formen hos subjektet, snarast ha väntat plural form hos verbet. Med visshet kan emellertid icke spörsmålet besvaras. Ett definitivt svar är lyckligtvis i detta fall af mindre vikt.

Fadern hänvänder sig alltså för att få hämnd för sin fallne son till en eller flera unga män. Det naturliga är att denne unge man eller dessa unge män och den fallne äro bröder. Jämte fadern stå dessa den döde närmast.

När Varin anförtror hämnden åt sin son, kunna vi härtill tänka oss flera grunder. Varin kan själf liksom Nial vara gammal eller kanske ofärdig och därför af rent fysiska skäl se sig ur stånd att själf utkräfva den. Men om han ännu är en vapenför man i den kraftiga åldern, äro tydligen hans fiender — de tjugo vikingakungarna — en öfvermakt, som han icke kan

hoppas besegra vid första försöket. Om han själf gör ett sådant, är det alltför möjligt att detta misslyckas, och det kunde t. o. m. hända att han därvid själf finge sätta lifvet till. Under alla förhållanden har han velat sörja för att, emedan eller om han själf ej kan utföra hämnden, Vämods bror eller bröder skola träda i hans ställe.

Varins hänvändelse till den afsedde hämnaren har formen af en äggelse till hämnd, hvilken i flockarna 4—11 — alltså i halfva antalet af samtliga punkter — därjämte får karaktären af en magisk förberedelse af den åtrådda hämnden. Denna magiska del af *Varinshvǫt* är i yttre måtto markerad därmed, att den uteslutande är ristad med lönskrift af växlande art. Med lönskrift är också den sista flocken (16) ristad, ehuru den enligt min tolkning endast innehåller en direkt uppmaning till den afsedde hämnaren att dristigt fullfölja sin förelagda uppgift, men däremot intet, som liknar besvärjelserna i punkterna 4—11. Ännu ett karaktäristikum för de med lönskrift ristade partierna är att här med säkerhet kan iakttagas, att ristaren, för att öka eller fullkomna den magiska kraften, arrangerar ristningen så, att de skilda raderna innehålla det magiska kraftalet 24.

Men genom hela Varinshvǫt träder karaktären af äggelse mer eller mindre tydligt fram, alltså äfven i de rent magiska partierna. Två (om vi räkna med flock 16, tre) gånger möta vi här den karaktäristiska formeln »Jag säger den unge mannen». Att den saknas i flockarna 4, 7, 9, där vi kunde vänta den, beror sannolikt, hvad 4 beträffar, på hänsyn till det knappa utrymmet och, hvad 7 och 9 angår, därjämte på hänsyn till det åsyftade magiska antalet runor.

Påtagligast är Varins äggelse i flock 1, där han erinrar hämnaren om de kostbara spolia, som ätten beröfvats vid Vämods fall.

Flockarna 2 och 3 utgöra med afseende på sitt innehåll en öfvergång från äggelse till besvärjning eller äro, rättare uttryckt, bådadera, som vi nedan skola se. Af samma dubbla natur äro flockarna 12—14, där Vämods banemän, eller den krets inom hvilken banemännen äro att söka, utpekas med angifvande af vistelseort, namn (eller broders namn) och farsnamn. Men på samma gång innehåller partiet en kanske magiskt verkande förutsägelse om deras undergång: vargen skall finna dem fallna på slagfältet.

Här må slutligen framhållas, att de icke magiska partierna äro ristade med vanliga sv.-no. runor, uppenbarligen därför att de innehålla uppgifter, som det är af betydelse för hämnaren att känna, uppgifter, som dirigera

hans handlande, vare sig därför att de innehålla uppmaningar till hämnd eller anvisningar på de personer mot hvilka den skall utöfvas.

Efter denna allmänna karaktäristik och analys af Varinshvǫt öfvergår jag till de enskilda flockarna.

Vämod har stupat i strid. Då såsom de som vållat hans fall utpekas tjugo (sjö)konungar, har striden förmodligen haft tämligen omfattande dimensioner. Emellertid kan ju också tänkas att Vämod med sitt skepp väsentligen ensam uppbringats till sjös och bragts om lifvet af härjande vikingar.

Flock 1. Närmast efter minnesskriften, där Vämods förtidiga död framhäfves, erinrar ristaren-fadern den designerade hämnaren om tvänne stridsbyten, säkerligen högt skattade, som icke mindre än tolf gånger enligt traditionen bytt egare, i det de i öppen strid vandrat från besegrad till segrare. Säkerligen nämnas de i detta sammanhang därför, att Vämod i sin sista strid bar dessa präktiga klenodier och där beröfvades dem af sin segerrike motståndare. Det är sålunda icke nog med att fienden beröfvat Vämod lifvet. Han har också fråntagit hans ätt tvenne kostliga dyrgripar. Detta skall den unge mannen icke glömma. Men det är möjligt att denna flock också är afsedd att framhålla något annat. Dyrgriparne ha ofta bytt ägare säges det. Det som har händt förr, kan lätt hända än en gång. Hur mäktiga segrarna än kunna tyckas, och hur liten därför utsikten att besegra dem än må synas, är segerlyckan — som dessa spolia visa — en obeständig ting. Utsikten att besegra de tjugo är kanske när allt kommer omkring inte så alldeles liten.

Flock 2. I punkten två erinrar ristaren om en forntida höfding, som steg i land med sina hreidgoter, tydligen i afsikt att härja, men som för detta sitt tilltag fick med sitt folk bita i gräset. I Exkursen I har jag sökt visa, att hreidgoterna voro en germansk stam, som ännu på 500- och 600-talen fanns kvar i Ostpreussen, närmare bestämdt Samland mellan Kurisches och Frisches Haff. De voro, som deras namn antyder, sannolikt en rest af goterna, som vid början af vår tideräkning hade sina boplatser i nämnda område. Liksom de öfriga germanska östersjöstammarna voro hreidgoterna ett sjöfarande folk, som med sina strandhugg hemsökte de kring Östersjön boende stammarna. När en hreidgotahöfding nämnes på en östgötsk runsten, är grunden därtill rimligtvis den, att han äfven hemsökt Östgötakusten på sina sjötåg och att det just är ett dylikt öfverfall som åsyftas i fl. 2.

Men om det förhåller sig så, att här omtalas en forntida tilldragelse, då en vikingahöfding af hreidgota-stam hemsökte Östergötland, men med

lifvet fick plikta för sitt tilltag, så är denna episod, som ju icke kan ha något direkt med Vämods fall att skaffa, af Varin anbrakt i hans hvǫt därför att den erbjuder en parallell därtill, åtminstone i vissa afseenden. Öfverensstämmelsen mellan de båda tilldragelserna är den att anfall skett på östgötskt område och att östgötska män, som ville värja sin fädernejord, därvid förlorat lifvet. Nu är det Varins hopp och önskan att likheten skall bli fullständig: liksom hreidgoterna med sin höfding stupade vid anfallet, skall Vämods banemän drabbas af samma hämnd. Det är ett trösterikt och äggande exempel ur häfderna, som Varin här ställer för hämnarens ögon. Men icke blott detta. Sannolikt föreligger här också en besvärjelse, som afser att drifva utvecklingen i önskad riktning.

Och äggelsen-besvärjelsen får lefvande drag i flock 3.

Flock 3. Hvem var då den antydde hreidgotahöfdingen? Ofvan s. 40 har jag kommit till den slutsatsen, att orden **miR ąn** snarast böra förstås som adverbial, syftande på resp. **ąn-fiaru** och **miR hraiþkutum**. Alltså säges det att höfdingen i fråga stupade med sitt folk vid sitt försök att öfverskrida landets gränser. Vidare funno vi att **raiþ** med hänsyn till den däraf styrda dativformen **strąntu** troligen borde öfversättas med 'rådde, herskade öfver'. Det säges att **þiaurikR** herskade öfver Hreidhafvets strand. Men detta bör rimligen vara ett annat uttryck för **hraiþkutum** eller Hreidgotaland. Hreidgotahöfdingen är sålunda Tjudrik.

Fornyrdislagsstrofen är tydligen tagen ur en hjältedikt, hvars hufvudmotiv är skizzeradt i flock 2. Dikten har af naturliga skäl åtnjutit stor popularitet i forntidens Östergötland: den behandlade en ståtlig bragd af tappre fäder. Förmodligen är det inlednings- eller slutstrofen af kvädet som citeras, och genom detta citat stegrar Varin effekten af sin maning på samma gång som han preciserar det öde han afser åt Vämods banemän.

Tjudrik var en gång, menar Varin, såsom kvädet lär oss, en mäktig herskare öfver hreidgoternas land (**strąntu hraiþmaraR**). Han var en fruktad höfding öfver tappra sjökrigare, men nu bor han i högen. Så må och skall det gå Vämods banemän, som äfven de äro mäktiga sjökonungar.

Härmed äro de tre första flockarna i Varinshvǫt genomgångna. De innehålla Varins maning till *ungmenni* att minnas Vämods död och plundring och sluta med en erinran om en löftesrik parallell ur fornhistorien till de omständigheter som äro förbundna med Vämods död. De två sista punkterna bilda också en öfvergång till det följande partiet, som utgör Varinshvǫt's

öfvervägande magiska del. Under det att den hittills behandlade delen uteslutande är ristad med vanliga svensk-norska runor, innehåller däremot endast centralpartiet i denna magiska del sådana runor, under det att hela ramverket (flock 4—11 och 16) utgöres af lönrunor och chifferskrift.

Flockarna 4—11.

Såsom jag redan ofvan visat, åsyftar ristaren att med detta ramverk bilda en magisk mur kring de män, mot hvilka han vill inrikta hämnden. Det gäller nu att söka komma på det klara med af hvilka idéer detta redan med yttre medel markerade ramverk är uppbyggdt.

Chifferskriften är i och för sig mycket skrymmande i jämförelse med de vanliga runorna, äldre som yngre, och på dem byggd lönskrift. Denna omständighet är säkerligen orsaken till att den första satsen, som är affattad med chiffer (flock 4), icke fått den i Varinshvǫt normala stiliseringen med ingressen **sakumukmini** eller **þatsakum**. Likaledes saknas ingressen på upprepade ställen i lönskriften, nämligen flockarna 7—11. Här är det hänsynen till det magiska talet 24, som föranledt ellipsen, se ofvan s. 28. Äfven i de delar af Varinshvǫt, som äro ristade med svensk-norska runor, saknas flerestädes de inledande orden, som utgöra en direkt adress till »den unge mannen», och de utelemnas dels därför att de med lätthet suppleras ur sammanhanget, dels därför att deras införande i vissa fall som i flock 3 skulle afsevärdt försvåra stiliseringen. — Vi böra sålunda gå ut från att samtliga 16 flockarna äro adresserade till *ungmenni*, vare sig adressen är utsatt eller icke.

Hvad har ristaren velat säga den unge mannen med den egendomliga satsen »Sibbe tempelvårdaren aflade nittioårig?» En jämförelse med följande flock (5) torde ge oss upplysning därom. I denna flock meddelas det ynglingen, att en man blifvit hämnad därigenom att en kvinna (hustru) förrättat offer till makterna. Parallellismen med flock 4 ger vid handen, att kvinnans roll vid denna hämndeakt sannolikt bestod däri att hon födde hämnaren, liksom Sibbe aflade. Huruvida det är samma man som Sibbe aflade och den offrande kvinnan födde, alltså huruvida det är samma tilldragelse som i båda flockarna afses, kunna vi icke afgöra, och detta är lyckligtvis för vår förståelse af sammanhanget väsentligen likgiltigt. — Då flock 5 talar om en redan fullbordad hämndeakt, kunna flockarna 4 och 5 icke direkt afse hämnden för Vämods fall. De böra sålunda göra

det indirekt. Med andra ord: de händelser, som omtalas i nämnda punkter, stå som förebildliga paralleller till den på Rökstenen afsedda hämnden, och då vi redan af yttre tecken (lönskriften, anordningen och de magiska talserierna) kunna sluta oss till att vi här ha att göra med magi, äro satserna i fråga följaktligen länkar i en episk besvärjelse. Vi kunna nu förstå satsernas inre mening och åskådliggöra den på följande sätt:

(Jag säger den unge mannen att) Sibbe tempelvårdaren aflade vid 90 års ålder (en son, för att han skulle utkräfva hämnd för en fallen frände);

(så har jag i framskriden ålder aflat dig, för att du skall hämnas din broder Vämod;) och:

jag säger den unge mannen, huru en af Ingevalds ättlingar blef hämnad genom en hustrus offer (till gudarna, genom hvilket det blef henne förunnadt att föda hämnaren);

(så har din moder af gudarna utverkat att få föda dig, för att du skall hämnas din broder Vämod.)

Karakteristiskt för dessa flockar 4 och 5 är att hämnarens person väl är åsyftad men icke ännu nämnd. Vi finna därjämte att parallellerna äro hämtade ur människovärlden. Först i flock 6 ff. framträder hämnaren personligen, och hans bragd omtalas. Men då är hämnarens prototyp icke längre en människa: förebilden till honom och hans gärning sökes i gudavärlden och — såsom jag ofvan s. 60 velat göra troligt — i själfva Baldersmyten. I sin mästerliga tolkning af en af de märkligaste och värdefullaste runinskrifter som vi ega, den för några år sedan funna norska Eggjum-stenen, säger Magnus Olsen s. 79: »Ligesom Balder's Död er Midtpunktet i den norröne Gudelære, saaledes er ogsaa Forestillingen om Balder's Hevner det centrale i den mythiske Runemagi og Visdom overhoved». Han belyser detta uttalande närmare genom att meddela en synnerligen tilltalande tolkning af de tre sista stroferna i Havamals rungalder samt genom en förmodan att slutstrofen i Vafþrúðnismál och Heiðreksgátur skall förstås så, att de ord Odin hviskade i Balders öra innan han lades på bålet inneburo att honom skulle födas en broder, som skulle hämnas honom. Mot denna bakgrund tolkar också Magnus Olsen en skadad sats i Eggjum-stenens dunkla inskrift såsom ett meddelande till den döde (Ormar) att honom är född en hämnare. Om stället i fråga skall förstås på detta sätt, så finns i hvarje fall på Eggjum-stenen ingen hänvisning till Baldersmyten såsom fallet är på Rökstenen. Men Magnus Olsens uppfattning af betydelsen af hämndemotivet i Baldersmyten för den gamla runmagien, en uppfattning, som han vunnit

genom en analys af vissa Edda-sånger, får en märklig bekräftelse af Baldersmytens användning på Rökstenen, om den mening som jag i denna afhandling häfdat och som jag nått fram till för flera år sedan är riktig. Magnus Olsens värdering af Baldersmytens hämndemotiv kastar också en intressant belysning öfver Rökstenens speciellt magiska parti.

I flock 6 träder oss sålunda till mötes den magiska prototypen till den hämnare Varin afser att frambesvärja, och han är ingen mindre än Balders hämnare, som Odin födde med Rind. När ristaren formulerar satsen så: »jag säger den unge mannen åt hvem det är som en ättling är född», torde vi böra uppfatta »åt hvem» som afseende fadern-Odin, ty **burin** konstrueras på samma sätt med enahanda betydelse i flock 13. Flock 7 »åt en ung kämpe» däremot torde icke vara svaret på »åt hvem» i flock 6 utan innebära ett nytt moment i skildringen af förebilden till den hämnd, som Varin önskade omsatt i verklighet. Ordet *drengi* i flock 7 är liksom *hveim* i flock 6 en dat. commodi; men då *drengr* företrädesvis betecknar en ung man, under det Odin städse skildras som till åren kommen om än i sin fulla mannakraft, föredrar jag att i *drengi* se den unge strålande Balder, för hvilkens räkning Odin födde en son till hämnare. Så kommer flock 8: **uilinisþat**, hvilket jag förstår som: »att detta skall ske är hvad som önskas äfven nu». Alltså: »liksom åt Odin föddes en son, som hämnades sin broder Balder, så är det nu min fasta vilja, att den unge man, som är mig född, skall hämnas sin broder Vämod». — Tänkbart vore ju visserligen att situationen skall fattas så, att den afsedde hämnaren ännu icke är född men att Varin på magisk väg i fl. 4, 5, 6 och 7 förbereder hans födelse. Varin skulle i så fall vara så viss på hans födelse, att han i den långa Rök-inskriften tilltalar den ofödde såsom redan existerande. Jag finner af flera skäl denna uppfattning mindre sannolik. — Så följer flock 9: »han (Balders hämnare) visste att slå en jätte», och flock 10: »att detta skall ske är hvad som önskas äfven nu». D. v. s.: »Liksom Vale slog sin jätteborne motståndare, så må du nedlägga Vämods banemän om än så mäktiga».

Rampartiet på baksidan afslutas med flock 11, som innehåller en önskan om ett godt resultat af de magiska handlingar genom hvilka ristaren förbereder hämnden: »må gagn härur växa fram» — ett nordiskt »quod bonum, faustum felixque sit».

Med dessa magiska handlingar är det sålunda, som Varin reser skrankor kring Vämods banemän för att hindra dem att undkomma det öde han

beredt dem. På samma gång inger han hämnaren den fasta förvissningen, att han är den till sin uppgift borne och att fienderna äro dömda till undergång. Makterna ha satts i gång mot dem. Det fordras nu endast att en man träder fram för att utkräfva hämnden. Hans värf är lätt. Öfvernaturliga makter, af trolldomen tvingade i hämndens tjänst, föra hans vapen.

Flock 12 anger det öde, som makterna genom hämnarens hand skall tillskynda Vämods banemän. Vargen skall efter den stundande stridens slut finna dem döda på slagfältet och skall på deras döda kroppar stilla sin hunger. Denna tolkning förklarar hvarför på detta ställe brukas en presensform af verbet; presens har här futural betydelse, se ofvan s. 66. Vämods banemän, hvilkas lik skola af vargen sönderslitas på valplatsen, anges vara tjugo ›konungar‹ och i flock 14 utpekas hvilka dessa konungar äro genom angifvande af faderns och den mest betydande broderns namn. Här och i flock 13 möta nu visserligen uppgifter, som förefalla så systematiserade och fantastiska, att de svårligen tyckas kunna höra hemma i verklighetens värld. Redan uppgiften att Vämods banemän äro tjugu ›konungar‹ väcker vår undran. Men om vi erinra oss, att Rökstenen tillhör den tidiga vikingatiden, då de nordiska hafven öfversvämmades af sjöfarande, fredliga handelsmän och vikingar, ofta samlade i små skaror om ett till några tiotal skepp, hvarje flock under sin ›konung‹, förstå vi omedelbart, att det här måste vara fråga om dylika sjökonungar. Svårare att förlika med den historiska verkligheten är, att dessa tjugo »konungar» tillhörde fyra olika brödraskaror, hvar och en om 5 bröder och hvarje flock söner till en man, som var bror till de öfriga brödraflockarnes fäder. Här föreligger sannolikt en ristarens missuppfattning af de verkliga förhållandena, se ofvan s. 82.

En förutsättning för en dylik omstöpning är en viss grad af obekantskap med den händelse och de personer som afses. Men en dylik obekantskap kan lika väl vara vållad af afstånd i rum som af afstånd i tid: det är icke blott forntidens tilldragelser, som under generationernas växling bli detaljfattigare och mindre konturskarpa i det lefvande släktets hågkommelse. Detsamma gäller ock samtida eller nära samtida förhållanden, om hvilka kunskapen förmedlas af ett större eller mindre antal hvarandra aflösande sagesmän. Har Vämod fallit under strid mot ett antal främmande sjömän, är det helt naturligt, att de upplysningar, som fadern förmått inhämta om hvilka dessa sjöfarande voro, skulle blifva mer eller mindre vaga och frag-

mentariska. På basis af dessa upplysningar har så Varin försökt att åstadkomma den individuella bestämning af vikingarnas personer, hvilken var nödvändig dels som upplysning till hämnaren, dels som adress för de makter, som han på magisk väg mobiliserade. Om Varin t. ex. fått veta, att Vämods motståndare varit 20 sjelfständiga vikingahöfdingar, af hvilka en hette Valke, var son till Radulf och i flocken egde ett flertal bröder; en annan hette Hreidulf, Rugulfs son o. s. v., så äro ju onekligen dessa tjugo män fullkomligt nöjaktigt identifierade genom de uppgifter, som faktiskt gifvas i flockarna 13 och 14. Att alla brödraflockarna bestå af 5 personer är ju onekligen påfallande, men här kan ju föreligga en systematisering, som bör förklaras på sätt som ofvan antydts. Återstår så att förklara den egendomliga uppgiften om, att de tjugo sjökungarnas fyra fäder voro bröder. Ofvan s. 76 ff. har jag sökt att med hjälp af namnskicket leda i bevis, att våra »konungar» voro friser eller i hvarje fall tillhörde de män af blandad nordisk och frisisk börd, som redan från vikingatidens början uppehöllo förbindelserna mellan Rhenmynningen och Mälardalen öfver Hedeby. Nu veta vi att den handels och industri-idkande befolkningen vid Rhenmynningen redan i slutet af 700-talet var organiserad i gillen, hvilkas medlemmar betraktade och behandlade hvarandra som bröder. Hur lätt kunde icke af Varin detta andliga — för honom kanske okända — brödraskap uppfattas som ett köttsligt? Är denna tolkning riktig, ha vi för öfrigt här en ny antydan om Vämods banemäns härkomst — en bekräftelse på riktigheten af de slutsatser, till hvilka vi förut på helt annan väg kommit.

Flock 13 förmedlar öfvergången till den definitiva identifikationen af banemännen i flock 14 genom nämnande af faderns och den mest framträdande broderns namn. I flock 13 meddelas att de tjugo sjökonungarne i flera år uppehållit sig på Själland (eller i *Sillende* = Sydjutland?). Därtill lägges den upplysningen, att de voro söner till fyra bröder. Jfr härom strax ofvan.

Flock 14's innehåll är kommenteradt ofvan under flock 12.

Flock 15 står ytterst på den skadade kanten af baksidan och är så defekt, att någon säker uppfattning om hvad den innehåller icke torde stå att vinna. Förmodligen meddelar ristaren här, att han aflat och uppfostrar den man, som skall hämnas den fallne Vämod, och ger sålunda den man, som han i Varinshvǫt tilltalat under beteckningen *ungmenni*, en direkt upplysning om hans identitet — och om hans lifsuppgift. Därtill fogar han några ord, som väl innehålla en uppmaning till den unge mannen att själf,

ensam — utan vidare upplysningar från hans faders sida: fadern kunde ju mycket väl vara död innan den unge mannen nått den ålder att fadern kunde personligen upplysa honom om de vitala ting det här gällde — inse och behjärta att Varin var i trängande behof af en godtgörelse för förlusten af Vämod — en godtgörelse icke blott bestående i hämnd på Vämods banemän utan också i att den senborne hämnaren visar sig som en son af Varin, värdig sin fallne broder. Detta inskärpes ytterligare i vänstra smalsidans chifferskrift:

Flock 16: »var dristig, yngling: (du är ödets man)!» Med denna på stenens vänstra smalsida med chifferskrift ristade sats sluter Varin den magiska kretsen kring de tjugo konungarna, som buro ansvaret för Vämods död. De äro nu helt omringade och kunna icke mer undgå den dem tillämnade hämnden.

Erik blodyx hade lyst Egil Skallagrimsson fredlös i hela Norge. Egil låg på sitt skepp och väntade på vind, redo att lämna landet. Dessförinnan ville han hämnas på sin och sin ätts arffiende och göra honom all den skada han förmådde. Han hade nyss dräpt en rad af Eriks fränder och vänner samt deras män. Innan han lade ut, ville han rikta ett dråpslag mot Erik själf. Han gick i land med en hasselstång i handen och satte ett hästhufvud på stången. Därpå läste han följande besvärjelse: »här reser jag en nidstång och riktar mot kung Erik och drottning Gunhild denna förbannelse» — härvid vände han hästhufvudet in mot land —: »jag riktar den förbannelsen mot de vättar, som bo i detta land, att de alla skola fara vilse, att ingen skall hinna, ingen skall finna sitt hem, förrän de drifvit Erik och Gunhild bort från detta land». Så stöter han ned stången i en rämna i berget, så att den blir stående, och vände hästhufvudet in mot land. Slutligen ristar han hela besvärjelsen med runor på stången. — Magnus Olsen har i tidskriften »Edda» V 225 ff. gjort sannolikt att inskriften på nidstången utgjordes af två lausavisor i drottkvätt, som finnas bevarade i Egilssagan och som äro diktade och nedskrifna med iakttagande af de magiska talen 24 och 16.

Rökstenen är i sjelfva verket till en del en »nidstång» af samma art som den Egil reste mot Erik blodyx, äfven om mellan dem båda förefinnas vissa skiljaktigheter. Båda nidstängerna ha till syfte, att på magisk väg komma fiender till lifs. Båda magikerna vända sina besvärjelser icke direkt mot sina afsedda offer, utan söka nå dessa på indirekt väg. Egil mobiliserar

öfvernaturliga väsen mot Erik, Varin däremot anförtror hämnden åt en frände, som erhåller jämte uppdraget alla nödiga upplysningar för dess utförande. I detta uppdrag ligger i och för sig intet öfvernaturligt annat än så tillvida, att Varin med starka andliga medel vill förmå hämnaren att bli hans verktyg. Det rent magiska på Rökstenen, det som gör stenen till en »nidstång», är det sätt, hvarpå ristaren söker instänga Vämods banemän och göra dem värnlöst hemfallna åt hämnden. Men därjämte är Rökinskriften — och det är det väsentliga, hvilket framgår redan af dess affattning — en äggelse, riktad till en ung broder till den döde från deras gemensamme fader, ett andligt testamente, om Varin själf skulle dö innan han hunnit anförtro den afsedde hämnaren sitt maktpåliggande uppdrag.

I Egilssagan få vi en lefvande, om också indirekt skildring af en af vikingatidens märkligaste personligheter, på en gång krigare, skald, trollkarl och runmästare. Egil hade i alla dessa stycken nått topp-punkten af förmåga, af kraftutveckling. Men visserligen måste man beklaga, att hans person och lif endast äro oss bekanta genom skildringar, som gått genom många släktled, innan de erhöllo den form, i hvilken vi känna dem, något som icke kunnat undgå att utsläta vissa drag af hans karaktär och öden, och skärpa eller rent af tilldikta andra. Af hans skaldskap ha vi ganska mycket bevaradt, men dessvärre till väsentliga delar i starkt förvanskad form. Af hans magi ega vi endast litet i behåll, såsom den nyss skildrade »nidstången» och af hans runalist intet utom hvad Magnus Olsens skarpsinne kan ha låtit oss indirekt erfara. Rökstenen ger oss lifslefvande i hans verk en representant för den tidiga vikingatidens lifsåskådning. Bilden af mannen blir desto tillförlitligare och skarpare, som verket är ett original. Vi finna i Varin ännu en troende hedning, hos hvilken den snart därpå från Väst-Europa insipprande kristendomen ännu icke väckt till lif några frågor eller tvifvel. Varin är en magiker, som själf är fullt och fast öfvertygad om den ofelbara verkan af sin hemliga konst, icke en charlatan, som ockrar på andras lättrogenhet. Och samtidigt är han en man, som uppenbarligen tillhör eliten af sin tids lärdom. Att, som vi här få göra, träda liksom i direkt personlig beröring med en dylik man har ju ett kulturhistoriskt intresse, som det är svårt att öfverskatta. Men ett lika stort mänskligt som historiskt intresse erbjuder Varin som den sörjande fadern, hvilken, drabbad af det hårdaste slag lifvet kunnat tillfoga honom, med en höfdings sinneskraft fullgör den högsta plikten mot sin fallne son och sin ätt.

Redan Rökstenens yttre gör den till den utan jämförelse märkligaste inskrift den germanska forntiden efterlämnat. Är den uppfattning om inskriftens innebörd och syftning jag gjort gällande i sina hufvuddrag riktig, är detta monument ännu mycket betydelsefullare och värderikare än dess yttre gifvit oss skäl att ana, så imponerande och suggestivt det än är.

DEN HISTORISKA BAKGRUNDEN TILL VÄMODS DÖD OCH RÖKSTENENS RESNING.

Bakom Varinshvǫt ha vi, om än i något oskarpa och delvis osäkra konturer, kunnat skymta de händelser, som voro förknippade med Vämods död. Jag vill här sammanföra de spridda drag af själfva händelseförloppet, som redan tidigare vidrörts i denna framställning, och till dem lägga en del nya, som vi numera äro i tillfälle att iakttaga.

Af dedikationsformeln framgår, att Vämod är död medan hans fader Varin ännu lefver och, som vi se af hans storverk, Rökstenen, ännu befinner sig i full lifs- och handlingskraft.

Vämod har dött en våldsam död, en död i öppen strid. Detta framgår af Varinshvǫts första flock, där hämnaren erinras om att ätten genom Vämods fall gått förlustig två särskildt dyrbara, vare sig anfalls- eller försvars-vapen, som hans segerrika motståndare tagit från den fallne unge kämpens lik.

Var då den strid i hvilken Vämod dukade under ett envig, en strid man mot man, eller en drabbning i hvilken ett större eller mindre antal kämpar deltogo? Af flock 2 synes framgå att Vämod föll i en drabbning, som föranledts däraf att ett antal främmande krigare, som kommit öfver sjön, landstigit, sannolikt i Östergötland, och med landets folk invecklats i en strid. Flock 2 säger icke detta direkt. Den talar, som vi ofvan funnit, i stället om ett anfall som i den grå forntiden gjordes af en höfding för de krigiska, öfver sjön från Weichselmynningen kommande hreidgoterna, rimligtvis på östgötsk kustbygd, t. ex. Norrköpingstrakten. Detta anfall nämner Varin här för att inge Vämods tillämnade hämnare ett förhoppningsfullt mod. Hreidgotahöfdingens tilltag blef nämligen grymt hämnadt. Höfdingen, Tjudrik, stupade med sitt folk till straff för sitt öfverfall. Så skall det — menar Varin — också gå de öfvermodige, som vållat Vämods fall. Det anfall af främlingar för hvilket Vämod dukade under bör i sitt tidigare förlopp ha haft en viss yttre likhet med det, som Varin bringar i

åtanke för att ingifva den det gäller en fast tro på att dess slut skall bli detsamma, att äfven nu hämnd skall kunna utkräfvas. Denna på mer allmänna grunder dragna slutsats bekräftas nu tillfullo af hvad som meddelas i flockarna 13 och 14. Där få vi veta, att de som vållat Vämods död äro sjökonungar, som en längre tid hållit till i Danmark, på Själland eller i Slesvig, och som — att döma af hvad som indirekt sagts i flock 2 — landstigit i Östergötland och där invecklats i en strid. Jag har ofvan sökt visa, att dessa Vämods banemän voro åtminstone delvis af frisisk börd, sannolikt köpmän från Hedeby eller kanske rent utaf från Dorestad. Förmodligen ha de i handelssyfte infunnit sig vid Östgötakusten och troligen på den punkt, där i alla tider ett centrum för förbindelser och handel i Östergötland var beläget, nämligen i Bråvikens innersta del, där Motalaström mynnar ut, d. v. s. vid Norrköping. Köpstämman har som så ofta aflösts af strid, och de väl väpnade och krigiska friserna ha kämpat med framgång, trots det de befunno sig midt i ett folkrikt land.

Vi befinna oss i förra hälften af 800-talet, den tid då handelsstaden Birka blomstrade, då regelbundna förbindelser uppehöllos mellan Dorestad vid Rhenmynningen och Birka vid Mälaren öfver Hedeby i Slesvig. Rökstenen och Ansgarius' första besök i Svetjud äro ungefär samtidiga. Egendomligt nog vittna Ansgarii historia och Rökstenen båda om samma märkliga historiska företeelse: den frisiska handeln längs vår östra kust.

Så stupade Vämod i strid med de frisiska köpmännen och krigarne. Hans fader Varin grips af djup förtvifflan. Han har förlorat sin sannolikt ende son, en ung lofvande man, som troligen stod i blomman af sin ungdom. Han stod nu plötsligt ensam i världen, den siste af sin ätt eller åtminstone af sin ättegren. Ingen son skulle taga arfvet efter honom. Ingen son skulle helighålla hans minne eller sörja för de offer, som tillkommo den bortgångne. Varin själf var kanske af ett lyte hindrad att utöfva krigarens kall och därmed att personligen utkräfva hämnden. Därför kan tala den omständigheten, att Vämod i sin sista strid bär ättens kostliga, i kamp förvärfvade praktvapen. Kanske hade Varin åt sin verksamma ande i runalisten funnit en ersättning för tvånget att afstå från en verksamhet, som i vikingatiden skattades som den frie mannens förnämsta. Tänkbart är också, att den sörjande fadern själf var vapenför men så pass till åren kommen, att han insåg att utsikten för honom var ringa att lyckas i ett företag mot Vämods mäktiga banemän. Om så var, är det naturligt att han velat sörja för att hämnden ej skulle uppgifvas, därest han själf skulle misslyckas.

Det blef honom af makterna förunnadt att åter föda en son. Med honom föddes också hoppet, att hvad fadern ej kunde ens försöka eller, därest han därtill var oförhindrad, dock kunde förfela, skulle lyckas den nye ättlingen att genomföra. Och härtill ville fadern gifva honom allt det stöd, han var mäktig, på samma gång han ville sörja för att ge sonen del af allt som för honom var nödigt att känna, för att han skulle blifva i stånd att genomföra sin stora uppgift. Varin kunde befara att han själf skulle dö, innan hans nye ättling nått den ålder, att han kunde meddela sig med honom om sådana ting, som det här gällde. Mångdubblad var ju för Varin risken af en snar död, om han själf hade för afsikt att med egen hand utkräfva hämnden. Vare sig nu Varin handlade i den allmänna känslan af lifvets ovisshet eller han stod i begrepp att inlåta sig på ett farligt företag, under hvilket han kunde förlora lifvet utan att nå sitt afsedda mål, alltnog: han har vidtagit den enastående åtgärden att på den minnesvård han reste öfver Vämod anbringa en inskrift genom hvilken han testamenterar hämnden för Vämods fall till sin unge son och ger honom de nödiga upplysningarna om gärningsmännens personer, på samma gång som han genom särskilda magiska anordningar bringar dem i hämnarens våld. I sistnämnda afseende erinrar Rökstens-inskriften starkt om den nidstång, som Egil Skallagrimsson reste mot Erik blodyx och försåg med en inskrift innehållande den besvärjelse han förut muntligen riktat mot kungen.

Rökstensinskriften företer sålunda ur innehållets synpunkt en egendomligt sammansatt karaktär. Den är till en början en minnesinskrift. Till sin största del är den en till en son af hans far riktad maning att hämnas sin broders fall. I denna hämndemaning är slutligen inväfd en serie episka besvärjelser afsedda att binda och lamslå den fallnes banemän.

EXKURS I. — OM FOLKNAMNET HREIDGOTAR.

Hvilket var det folk, som i forntiden bar namnet *hreiðgotar?* Ett riktigt svar på denna fråga är af väsentlig betydelse för uppfattningen af innebörden i punkterna 2 och 3 af Rökstenens hufvudparti, Varinshvǫt.

Bugge kommer i Rök II, 16 och Rök III, 29 till det resultatet, att *hreiðgotar* afser östgoterna i sydöstra Europa, det folk, öfver hvilket Hermanarik härskade. Hans hufvudstöd för denna mening är den anglosaxiska, från folkvandringstiden härstammande dikten Widsiþ. Den ursprungliga formen för folkets namn är här g. pl. *Hrœda* (af stammen *hraidi-*), egentligen en kortform af **Hrœdgotan,* hvilket på folketymologisk väg omtydts efter det i folkslagsnamn vanliga epitheton ornans — prefixet *Hréð-* — till *Hréðgotan* (»de ärorika goterna»), förkortadt gen. pl. *Hréða.* I Hervarar-sagan afsåg namnet *Reiðgotaland* ursprungligen enligt Bugge östgoternas land i Syd-Ryssland, hvilket framgår af ett flertal namn på orter och personer, som förekomma i sagan. Under medeltiden har namnet öfverförts till norden och där lokaliserats på olika sätt, som emellertid alla äro oursprungliga.

Finnur Jónsson sammanfattar i sin för några år sedan utkomna upplaga af Egilssons »Lexicon poeticum» sin mening om *hreiðgotar* på i hufvudsak följande sätt:

Hreiðgotar betyder egentligen »de berömda goterna», men brukas sannolikt generellt om den skandinaviska folkstammen i Vafþr. 12. *H-* i uddljudet och den ursprungliga betydelsen gingo förlorade i den senare fornvästnordiskan. — Reiðgotaland brukas af Snorre synonymt med Gotland i Heimskringla I, 33 (Ynglingasagan), och Gotland betyder där »danernas land» d. v. s. Jylland. I Hervarar-sagan (codex regius) uppges Reiðgotaland gränsa till Vendland och ligga norr om Húnaland och Saxland. I Fms XI, 414 heter det, att Reiðgotaland ligger »öster om Polen», men detta är utan tvifvel fel för »väster om Polen». På det hela taget kan man

säga, att man på Island identifierat Reiðgotaland med Jutland. Jfr Eygotaland om det danska rikets öar. I Oldno. o. oldisl. Lit.-hist. II, 840 har F. Jónsson tidigare framhållit, att Hervarar-sagans Reidgotaland betecknar goternas eget land och ej som eljest Jutland. Jfr också F. Jónsson Hkr. III, 579 och Läffler i Fornvännen 1907 s. 104 f.

Det är särskildt en omständighet, som kommit mig att tvifla på, att hreiðgotar ursprungligen är namnet på en sydeuropeisk folkstam. Namnet förekommer aldrig i medeltidens sydeuropeiska litteratur, i grekiska eller latinska källor; det är uteslutande kändt från anglosaxiska och nordiska urkunder. Och å andra sidan skilja aldrig de nordliga källorna på de sydliga goternas olika stammar: de beteckna dem samfäldt som *gotar, gotan.* Därigenom blir det tvifvelaktigt huruvida **þiaurikR** är Theodorik den store, liksom å andra sidan ett viktigt stöd faller för den allmänna åsikten att **hraiþkutum** skall tolkas som östgoter.

Under sådana förhållanden blef det för hela min undersökning nödvändigt att underkasta spörsmålet om hvad *hreiðgotar,* ags. **hrēðe* betyder en ny ingående granskning. Denna granskning har svällt ut till ett sådant omfång, att jag ansett det nödvändigt att utbryta den ur min afhandlings ram och ge den plats som en särskild exkurs.

I den följande undersökningen skall jag först söka utreda, hvad folknamnet betyder i de isländska litteraturverken och i Wídsíþ. Därpå skall jag framställa ett förslag till namnets etymologiska förklaring.

De nordiska källorna sönderfalla, såsom man sedan länge sett, i två grupper med hänsyn till den uppfattning om namnets innebörd, som i dem mer eller mindre tydligt framträder.

I. Hervarar-sagan; med henne öfverensstämmer Wídsíþ och ett par isl. geografiska arbeten.

II. Öfriga isländska litteraturverk, där Reiðgotaland omnämnes.

Jag undersöker dem nedan i nämnd ordning.

I. HERVARAR-SAGAN.

Slutpartiet af Hervararsagan rör sig om Heidriks och hans söners, Angantyrs och Hlods, lif och öden.

Heidrik, en son af Hofund och Hervor d. ä., dödar sin bror Angantyr och måste till följd häraf gå i landsflykt. Han kommer till Hreidgoternas land, där vid denna tid Harald var konung. Harald var gammal och hade

svårt att värja sitt rike mot roflystna grannar. Heidrik vinner seger öfver fienderna och får som belöning Haralds dotter Helga till maka. Med henne fick han sonen Angantyr. Nu hemsökes landet af en svår och förödande missväxt. Man vädjar till gudarna och får till svar, att missväxten ej skulle upphöra, förr än den ypperste ynglingen i landet blifvit offrad åt de vredgade makterna. En tvist uppstår mellan kung Harald och Heidrik, hvilkenderas son skulle hållas för den ypperste. Tvisten slutar så, att Heidrik gör uppror mot Harald, hvarvid såväl kungen som hans son stupa och Heidriks egen gemål, Helga, frivilligt ger sig döden. Heidrik väljes därpå till kung öfver allt Hreidgoternas land.

Heidrik blef en stor härkonung. Han härjade i Saxland och i Hunernas land. Hunernas kung, Humle, flydde. Heidrik tar hans dotter Sifka till fånga och får med henne en son Hlod, som omsider fick följa sin moder hem till Hunaland och där uppfostrades hos kung Humle, sin morfader. Äfven i Finland härjade Heidrik, och i Holmgard invecklades han i en farlig strid genom Sifkas förvållan. Omsider åvägabringas förlikning mellan Heidrik och kungen i Holmgard, Hrollaug. Heidrik får dennes dotter Hergärd till maka, och i detta hjonelag födes Hervor d. y. Hon var en mycket vän ungmö. Hon var därjämte stark som en man och öfvade sig flitigt i manliga idrotter. Hennes fosterfader hette Ormar.

Nu slog sig Heidrik till ro och vann berömmelse som en mycket vis och mångkunnig man. Själfve Odin greps af sin vanliga lust till vitter täflan och kom till Heidrik under namnet Gestumblinde för att mäta sig med honom.

Här är i sagan inlagd en lång, till största delen i bunden form gifven skildring af den gåtkamp, som utspann sig mellan de båda vise. Utgången af striden kunde endast bli en. Odin segrar — med samma fråga med hvilken han ställt Vaftrudner svarslös. Heidrik griper i vredesmod sitt svärd och hugger efter Odin, som flyger bort i en falks skepnad men med en af Heidriks svärd stubbad stjärt, som falken fått bära allt sedan dess. Odin låter till straff nio härtagna trälar sammangadda sig för att vinna hämnd och frihet, och de dräpa Heidrik. Därmed är första delen af Heidriks och hans söners saga till ända.

Angantyr — Heidriks odalborne son med Helga Haraldsdotter — väljes nu till konung efter sin fader öfver alla de riken denne varit herre i. Innan han tillträder arfvet efter Heidrik, svär han att uppspåra och straffa sin faders banemän. Han finner dem på fiske i sjön (hafvet) vid Grafåns

mynning (fyrir Grafár ósi), och där tog han hämnd på dem för det de dräpt hans fader vid Harfadafjällens fot (undir Harfaða fiǫllum).

Ett präktigt arföl tillredes nu på Danparstaðir i den by som heter Årheimar. Festen var redan börjad, när Hlod, Angantyrs halfbror — Heidriks son med Sifka, Humles dotter, — österifrån infinner sig och kräfver halfparten i arfvet, löst som fast. Angantyr är icke oresonlig, men han prutar något: han bjuder honom tredjedelen, och det synes icke omöjligt, att en öfverenskommelse kunde träffas. Men en gammal kämpe, Heidriks trogne följeslagare, Gissur Grytingalide, tycker att Angantyrs medgörlighet gick för långt och utbrister: »ja, därmed bör en trälkvinnas son kunna nöja sig, äfven om han har en kung till far». Ursinnig vänder Hlod tillbaka till sin morfar kung Humle i Hunaland och omtalar hvad som händt. Humle och Hlod använda vintern till rustningar, och på våren bryta de med en här bestående af alla vapenföra män öfver tolf år söderifrån öfver Mörkveden (Myrkviðr) in i goternas land, som här utbredde sig för dem med stora tätt bebyggda slätter. En borg låg här som skydd för bygden mot hunerna och här höllo Ormar och hans fosterdotter Hervor, Angantyrs krigiska syster, vakt med en stor här. Hunernas öfvermakt var dock för stor. Hervor föll, och Ormar flydde till Angantyr för att bringa bud om fiendens infall. Den gamle Gissur Grytingalide rider på Angantyrs uppdrag mot Humle och Hlod och utmanar dem till kamp vid Dylgia på Dunheden vid Josurfjällens fot (at Dylgiu ok á Dúnheiði undir Jǫsurfiǫllum). Här infinner sig så Angantyr med goterna, som voro manstarka, men dock i antal betydligt underlägsna hunerna. Striden pågår i åtta dagar. Oafbrutet strömmar folk till Angantyr och fyller luckorna i hans leder. »Goterna värja sin frihet och sin fosterjord för hunerna». I ett sista förbittradt anfall lyckas de bryta hunernas motstånd. Hlod faller för sin broder Angantyrs hand och äfven Humle stupar. Hunerna fly, och goterna vålla dem ett fruktansvärdt manfall, som dämmer upp åarna och fyller dalarna med döda, män och hästar. Angantyr går efter striden öfver slagmarken för att se de fallna. Han finner sin döende broder, gripes af sorg och utbrister:

Tungt var vårt öde broder:
jag är din bane vorden.
Aldrig skall *det* glömmas.
Ond var nornors dom.

Angantyr regerade länge i Reidgotaland, och från honom stamma konungaätter. Bland annat var han enligt Hervarar-sagan Ivar vidfamnes morfars farfar.

Slutet af Hervarar-sagan utgöres af en svensk konungalängd, som går från Ivar vidfamne till Filip och Inge Hallstenssöner och på grund af innehållet tydligen kommit till Island från Sverige, snarast genom förmedling af Markus Skeggiason, som i början af 1080-talet vistades vid Inge den äldres hof, se Schück Ark XII, 217 ff., »Sveriges förkristna konungalängd» s. 17 och F. Jónsson »Lit.-hist.» II, 373 och 667. Nu anser visserligen sistnämnde forskare anf. arb. sid. 839, att detta slutparti omöjligen kan ha hört till den ursprungliga sagan — af annan mening synes Axel Olrik Aarboger 1894 s. 156 vara —, och det är ju i hvarje fall möjligt att denna del af den isländska Hervarar-sagan icke från början varit kombinerad med det material, hvaraf hon f. ö. är uppbyggd. Men äfven i hufvuddelarna af sagan röra sig personer och händelser i så påfallande grad på östnordiskt område och särskildt i Sverige och inom dess forntida intressesfärer i österled, att all sannolikhet talar för att åtminstone flertalet af de sägner, hvaraf sagan timrats, förskrifver sig från Sverige, se B. Nerman, »Studier öfver Sveriges hednalitteratur» s. 37. I Hervararsagan möta vi sålunda i hufvudsak den i Sverige under vikingatiden rådande uppfattningen om hvar Reidgotaland låg och om dess märkligare personer och öden.

Den senare delen af Heidriks och hans söners saga är uppbyggd kring ett gammalt kväde på fornyrdislag och málaháttr. Af detta kväde äro i sagan 29 strofer helt eller delvis bevarade. Det är tydligt, att kvädet är sagans källa, och att de prosapartier, som äro inskjutna mellan stroferna, i själfva verket äro omskrifningar af strofer, hvilkas form och detaljer i högre eller lägre mån fallit i glömska. Prosan vittnar genom sin stil och sina allitterationer på många ställen därom.

Kvädet ifråga har en rad ålderdomliga drag. Det slår oss här till mötes en fläkt af folkvandringstidens lidelse och den gamla hjältediktningens ursprunglighet och realism. Dessvärre har kvädet kommit oss tillhanda icke blott i fragmentariskt skick utan också med på många ställen fördärfvad text. Det är utgifvet i samband med sagan af S. Bugge i hans mästerliga »Norröne Skrifter med sagnhistorisk Indhold» s. 226 ff. och 321 ff. En särskild utgåfva af kvädet föreligger i Heuslers och Ranischs »Eddica minora» s. 1 ff. Den affattning, hvari kvädet kommit till oss, förskrifver sig, menar Mogk »Pauls Grundriss [2]» II, 839, från slutet af 900-talet eller från 1000-talet. Golther »Nordische Litteraturgesch.» I (Sammlung Göschen) s. 54 förlägger den till 1000-talet eller 1100-talet och F. Jónsson »Den oldnorske og oldisl. Litteraturs Historie» II s. 840 gör den ännu yngre, ehuru han

erkänner, att skildringen af brödrastriden i kraft, ursprunglighet och åskådlighet kommer Eddadikterna nära. Heusler-Ranisch mena däremot, att vissa delar af dikten äro så ursprungliga och ensamstående i jämförelse med Eddadikterna och öfverensstämma så nära med kontinentalgermanska paralleller, att man måste sätta kvädets uppkomst långt upp i folkvandringstiden, ja, kanske till 400-talet, ehuru det på en rad punkter under traditionens lopp urblekts och förvanskats. Detta ursprungligare kväde har den nordman känt till, som behandlat ämnet, och ur detta har han öfvertagit mer eller mindre.

Det som för den närvarande undersökningen är af väsentlig betydelse är emellertid sagans reala uppgifter, särskildt de uppgifter, som kunna lämna oss ledning att bestämma hvar de historiska eller diktade händelser, som sagan omtalar, ursprungligen hafva tilldragit sig eller hafva tänkts tilldraga sig.

Innan jag går in på en undersökning af denna hufvudfråga, måste jag söka komma till en mening om, i hvilken mån den förra delen af Heidriks och hans söners saga — den del som icke är på samma sätt som skildringen af sönernas strid uppbyggd på ett mer eller mindre bevaradt kväde — bör anses grundad på vederhäftig äldre tradition. Det gäller sålunda här partiet från Heidriks ankomst till reidgoternas land och till hans död (I). Det är i detta parti, som det för oss här viktiga ordet Reiðgotaland förekommer.

För att vinna en öfversikt af, i hvilken mån innehållet i I belyses af II (brödrastriden) meddelar jag en kort tabell.

I.	II.
1. Heidrik kommer till Reiðgotaland s. 226.	1. Heidrik hade härskat öfver goterna: str. 2 (Heusler-Ranisch Eddica minora s. 1 ff.); öfver Goðþióð str. 11, jfr. str. 16.
2. Heidrik får sonen Angantyr med Helga Haraldsdotter s. 227.	2. Angantyr är Heidriks son: str. 2.
3. Harald och hans son dödas af Heidrik. Helga ger sig själf döden, s. 228.	3. — — — —
4. Heidrik väljes till kung i Reidgotaland, s. 228.	4. jfr. 1 ofvan.

5. Heidrik drar i härnad till Saxland och gifter sig där med kungens dotter, som var honom otrogen, hvarför han förskjuter henne s. 228 f.	5. — — — —
6. Heidrik härjar Hunaland och får en son Hlod med kung Humles dotter Sifka s. 229.	6. Hlod var född i Hunaland: str. 1. Han var en afkomling af Humle: str. 8 och oäkta son till Heidrik: str. 12. Humle var kung öfver hunerna: str. 13.
7. Heidrik härjar i Finland och tar till fånga en utomordentligt skön kvinna, som också hette Sifka s. 229.	7. — — — —
8. Heidrik förrådes af Sifka i Holmgard men räddar sig s. 231.	8. — — — —
9. Heidrik förliker sig med Hrollaug i Holmgard och gifter sig med hans dotter Hergerd, som fick Vindland i hemgift. »Vindland som gränsar intill Reidgotaland.» Deras dotter Hervor II s. 232.	9. Heidriks dotter (Hervor: så i prosan före str. 15) och Angantyrs syster stupar: str. 17.
10. Hervor fostras af Ormar till krigare s. 233.	10. Ormar försvarar goternas land mot de inbrytande hunerna: prosan före str. 16.

Af denna jämförelse mellan del I och del II af Heidriks och hans söners saga framgår, att den med visshet på ett gammalt kväde byggda del II i vissa fall bekräftar de uppgifter, som erhållas af del I. Så förutsätter II Heidrik som härskare öfver goterna, Gotþióð, men den har visserligen icke beteckningen Reidgotaland för detta gotervälde. Vidare anger II Angantyr som Heidriks äkta och Hlod som hans oäkta son. Slutligen omtalar II att Heidrik har en krigisk dotter Hervor, som tillsammans med Ormar kämpar mot hunerna. Däremot säger II intet om Angantyrs mor och morfar, ej heller om hur Heidrik kom till väldet i Reidgotaland. Heidriks härnadståg till Hunaland och förhållande till Humles dotter förutsättes af II, ehuru där förhållandet till dottern lika litet omnämnes som hennes namn Sifka. Om Heidriks

tåg till Saxland, Finland och Holmgard har II intet, men detta är rätt naturligt, då knappast i II någon anledning föreligger att omtala dem.

Det förefaller sannolikt, att den islänning, som redigerat Heidriks och hans söners saga, icke haft att tillgå något epos, som skildrat Heidriks öden från ungdomen till döden. Men säkerligen har ett sådant en gång funnits, ehuru vi icke kunna afgöra om dess tradering upphört på svensk eller på isländsk grund. I hvarje fall har en prosaberättelse om Heidriks lefnadsöden funnits att tillgå för den isländske redaktören.

Det råder, såsom vi nyss sågo, icke blott ett på naturligt sätt fortlöpande sammanhang i stort mellan Heidrikssagans första del om Heidriks ankomst till Reidgotaland, hans öden och död, och dess andra, den som handlar om brödrastriden mellan hans söner. Äfven i detaljer bekräftar II uppgifter i I, hvarför vi ha rätt att antaga, att dessa bero på god och gammal tradition, om denna tradition också ej är lika god som för II; men det må än en gång framhållas, att beteckningen *Reiðgotaland* för Heidriks rike icke förekommer i II. Detta parti känner endast formerna *Gotaland* för landet och *Gotar* samt *Goðþioð* för folket. Omedelbart efter II möter visserligen åter *Reiðgotaland* (Bugges upplaga s. 289), men tänkbart är ju, att denna beteckning tillkommit först under ett senare skede af traditionen t. ex. när sagan erhöll den form, i hvilken den för oss föreligger. Att emellertid en sådan slutsats vore förhastad, framgår, synes det mig, med visshet däraf att Widsiþ strof 119 (Chambers upplaga) kallar Wyrmheres (= Ormars) folk *Hræda here* (jfr. nedan s. 117). *Hreiðgotar* tillhöra sålunda den gamla traditionen af sagan om Heidrik och hans söner.

Af det ofvan gifna referatet af denna sagas första del (Heidriks-partiet) framgår redan i allmänna drag, huru man senast på den tid, då hon först nedskrefs, tänkt sig Reiðgotalands läge: det har varit centralt i förhållande till vissa andra forntida områden, hvilkas läge är kändt, nämligen Saxland (vid Elbe), Finland, Holmgard (i Västryssland), Hunaland som rimligtvis är identiskt med hunnernas hufvudland under deras blomstringstid (300—400-talen), d. v. s. Ungarn. Vidare har det gränsat till vendernas land. Till dessa land drog Heidrik i härnad, naturligtvis med utgångspunkt i sitt eget land. Om Holmgard sägs det, att det var beläget österut från Reiðgotaland. Detta är den orientering, som redan förra delen af sagan ger, och af denna framgår att Reiðgotaland bör särskildt på grund af förbindelserna med Hunaland ha varit beläget ungefär i östra Tyskland eller Polen. Det bör, att döma af färderna till Holmgard och Finland, ha sträckt sig ut till Östersjön.

Mera detaljerade geografiska notiser ger oss II. De orter som här i verserna och prosan nämnas äro förutom *Gotaland, Goðþióð*, följande:

1. *Húnaland*, som enligt strof 2 (Heusler-Ranisch) är beläget öster om *Arheimar*, en plats, som tillhör goterna. Indirekt anges det också ligga söder om Gotaland i prosan före strof 15.

2. *Myrkviðr* är en skog *(hrís* strof 7) som skiljer *Húnaland* och *Gotaland*, prosan före strof 15. *Myrkviðar-heiðr* omtalas strof 16.

3. *á Danparstǫðum*, det distrikt, hvarest Angantyrs residens *Árheimar* är beläget.

4. *Árheimar*, Angantyrs residens, där han dricker arföl efter sin far; jfr mom. 3.

5. »At *Dylgiu* (äfven *Dyngiu)* ok á *Dúnheiði — — — und Iassar-* (äfven *Iǫssar-) fiǫllum*» står den afgörande striden mellan Angantyr och Hlod, mellan goter och huner: strof 23 och 25.

6. *Harfaða fiǫll* nämnes i en vísuhelming, Bugge s. 265, såsom Heidriks dödsort.

7. *Grafá* är en å, som flyter ut i hafvet i eller nära goternas land, Bugge s. 265.

Innan jag redogör för de tolkningar af dessa ortnamn i II, som Heinzel, R. Much och G. Schütte gifvit, skall jag ett ögonblick dröja vid det material, som den engelska dikten Wídsíþ ger för belysning af Heidrik-Angantyr-sagorna. Den vidt bereste skalden nämner af i våra sagor förekommande land, folk och furstar följande:

Wídsíþ (ed. R. W. Chambers Cambr. 1912) s. 191:

1) strof 18. *Ætla weold Hunum, Eormanric Gotum* anf. arb. s. 207:

2) strof 57. *Ic wæs mid Hunom ond mid Hreð-Gotum, mid Sweom ond mid Geatum ond mid Suþ-Denum* anf. arb. s. 219 ff:

3) strof 115. *Seccan sohte ic ond Beccan, Seafolan ond Þeodric, Heaþoric ond Sifecan, Hliþe ond Incgenþeow.*

4) strof 119. *Wulfhere sohte ic ond Wyrmhere, ful oft þær wig ne alæg, þonne Hræda here heardum sweordum ymb Wistlawudu wergan sceoldon ealdne eþelstol Ætlan leodum.* Jfr anf. arb. s. 209.

5) strof 60. *Mid Geſþum ic wæs ond mid Winedum ond mid Gefflegum.*

På det förstnämnda stället, där huner och goter nämnas, åsyftas ett tidigare skede än det som Hervararsagans om goterna handlande partier kunna afse. Det är Hermanariks stora gotervälde, som i andra hälften af 300-talet sträckte sig från Östersjön till Svarta hafvet, som det här gäller,

och vidare hunnerna, som störtade detta välde och vid midten af 400-talet stodo på höjden af sin makt under Attilas ledning.

På det andra citerade stället förses goternas namn, såsom sed ofta är i den anglosaxiska epiken, med ett prefigeradt epitheton ornans *Hréð-* 'berömmelse', hvilket — såsom både vokalism och konsonantism visar — väl är att skilja från **Hrædas* eller **Hræde*, en kortform af ett mot *Hreiðgotar* svarande **Hrædgotan*.

I 3) möta vi namnsammanställningarna *Heaþoric* ond *Sifeca*, *Hliþe* ond *Incgenþeow*, hvilka uppenbarligen åsyfta sägner af samma eller likartadt innehåll som Heidrik-sagan med hufvudpersonerna Heidrik och Sifka (här fem.!) och Angantyr-Hlod-sagan.

Mom. 4 handlar om Ormar-episoden och förlägger uttryckligen *Hrædernas* ursprungliga boplatser (»ealdne eþelstol») till Weichselsdalen, i det att där nämnes *Wistlawudu*, d. ä. Weichselskogen. Mom. 4 karaktäriserar denna plats såsom den där goterna ofta hade att med skarpa svärd och hård strid värja sitt hemland mot Attilas skaror.

Mom. 5 slutligen nämner venderna i samband med de vid Weichselmynningen från början boende geftherna (gepiderna).

Widsíþ har senast gjorts till föremål för en ingående studie af *R. W. Chambers* i »Widsíþ, A Study in old english heroic Legend», Cambr. 1912. Chambers finner (s. 163), att den ursprungliga Widsíþ (den icke interpolerade) af nordiska stammar bäst känner till dem, som bo vid Östersjön, särskildt danerna. Anglofrisiska stammar och heroer känner han fullständigt, lågtyska — som vid denna tid bodde längre in i landet, då anglofriser innehade Nordsjökusten och lågtyskarna ännu icke trängt fram till Östersjön — lågtyska stammar och hjältar känner han mycket mindre och högtyska icke alls. Af 31 stammar och orter, som kunna bestämmas, tillhöra alla utom två kustområdena vid Nordsjön eller Östersjön. Dessa två undantag äro förmodligen enligt Chambers mening (han anger det icke direkt) goter och huner. Chambers anser, att Widsíþ med Hermanariks goter ej kan afse annat än de i Syd-Ryssland vid Svarta hafvet bosatta goterna. Han förbiser emellertid, att när goterna utvandrade från sin tidigaste hemvist på kontinenten, vid Weichselmynningen, evakuerade de ingalunda landet, utan en betydlig kontingent stannade kvar, såsom arkeologiska rön visa, hvarom närmare nedan. När Widsíþs stammar för öfrigt äro Nordsjö- och Östersjöfolk och dessas närmaste grannar inåt land, måste man däraf dra den slutsatsen att de goter *(hrædas)*, som afses, äro Öster-

sjö-goter. Det är mycket betecknande, att de enda gotiska kungar som nämnas — Ostrogota och Hermanarik — till tiden föregå eller sammanfalla med det skede, 300-talets midt och andra hälft, då de till Svarta hafvet utvandrade goterna och de vid Östersjön alltjämt bosatta tillhörde ett och samma väldiga rike, hvars enskilda delar stodo i liflig förbindelse med hvarandra. Östersjögoterna kunde följaktligen skaffa sig noggranna upplysningar om både de öden, deras utvandrade stamfränder genomleft (Ostrogota), och de samtida världshistoriska tilldragelserna (Hermanarik och hunnerna). Chambers har alldeles missförstått det historiska sammanhang, i hvilket *Wistla-wudu* nämnes, när han kombinerar det med Hermanariks sammandrabbning med hunnerna och följaktligen förlägger stället till Syd-Ryssland. Wídsíþ nämner orten i fråga i förbindelse med *Wyrmheres* (och Attilas) namn, hvarför det uppenbarligen är fråga om en senare tid (400-talets midt eller senare), och ingen anledning föreligger att rycka orten ur det geografiska sammanhang, där redan namnet placerar den, nämligen Weichseldalen.

Det framgår sålunda redan af en granskning af Wídsíþ ensamt, att *gotan* och **hræde* eller **hrædas* där afser ett gotiskt Östersjövälde i Weichseldalen, hvilket en tid var politiskt förbundet med det stora sydosteuropeiska goterriket, men tydligen i motsats till detta öfverlefde hunnerstormen, som svepte fram genom Syd-Ryssland och krossade de utvandrade goterna i det väldiga Hermanariksrikets sydliga delar men lämnade de nordliga, där goternas stamhem på kontinenten var beläget, oberörda. Dessa Östersjögoter ha uppenbarligen senare haft mången hård dust att utkämpa med den i Ungarn koncentrerade hunniska arffienden.

Efter denna redogörelse för Wídsíþs uppgifter om **hræde, hrædas (hreiðgotar)* och för hvad folk detta namn rimligen afser, återgår jag till tolkningen af de geografiska namnen i Angantyr-Hlod-episoden af Hervararsagan, hvilka återgifvits ofvan s. 116.

R. Heinzel söker i sin bekanta afhandling »Über die Hervarar-Sage», Sitz.-Ber. d. Wiener-Akad., Phil.-Hist. Cl., Bd 114 (1887), s. 417 ff. uppvisa, att det goter-rike, hvarom här och i Wídsíþ är fråga, varit beläget i Syd-Ryssland och att sägnerna om detta väldes öden kommit till den skandinaviska kulturkretsens kännedom genom förmedling af svenska vikingar i Ryssland under 800—1000-talen; dessa vikingar skulle ha fått sin kunskap från de ännu på den tiden i södra Ryssland kvarlefvande gotiska folkresterna. Då redan hvad som hittills anförts om läget av Reiðgotaland i Hervararsagan bestämdt talar emot Heinzels uppfattning, skall jag icke här lämna

någon detaljerad redogörelse för hans bevisföring annat än i de fall då det är nödvändigt för att förstå den kritik som riktats mot honom.

R. Much har ZfdA 33 s. 4 ff. (1888) på grundval af Heinzels utredning sökt komma till rätta med en del af Angantyr-kvädets ortnamn. Dylgia (Dyngia) anser han vara appellativet *dylgia* 'strid'. Verkliga ortnamn i samma sammanhang äro *Iǫs(s)ur-(Ias(s)ar-)fiǫllum* och *Dúnheiði*. När det gäller att bestämma deras läge, menar han, att man främst bör taga i öfvervägande landet mellan Östersjön och Karpaterna. Härför talar, att gränsen mellan goter och huner är *Myrkviðr*, hvilket, om ordet här står i sin gamla betydelse, är identiskt med Hercynia silva (Müllenhoff ZfdA 23, 169). Hervararsagans *Húnaland* blir i så fall det historiska hunnerriket i Ungarn. *Harvaðafjǫll* tolkar Much med Heinzel som 'Chorvaternas berg', d. v. s. väständan af Karpaterna. *Iǫsur- (Iasar-)fiǫll* är en germansk omstöpning af en slavisk öfversättning af det ptolemaeiska *Askibourgion oros:* ask (fraxinus) heter på slaviska *jasenŭ*. Men *Askibourgion oros* är östra ändan af Hercynia silva d. v. s. den bergsträcka, som i nordost begränsar det böhmisk-mähriska området och inom hvilken såväl Marchs som Oders källor äro belägna. *Iǫsur- (Iasar-)fiǫll* är sålunda den bergstrakt, som åt väster fortsätter Karpaterna. *Dún-heiðr* slutligen är det öde slättland norr om dessa berg inom hvilket Ptolemaios' *Lougioi Dounoi* voro bosatta. Såväl *Iǫsur-(Iasar-)fiǫll* som *Dunheiðr* och *Harvaðafiǫll* äro belägna i mer eller mindre omedelbar närhet till Weichsels öfversta lopp. Hervarar-sagans *Dúnheiðr* och *Iǫsur-fiǫll* afse följaktligen sannolikt samma trakter som Widsiþs *Wistlawudu*.

G. Schütte har Ark. 21, 30 ff (1905) egnat Heinzels slutsatser angående läget af Hervarar-sagans Reiðgotaland en ännu mer ingående och omfattande kritik än R. Much och kommer i stort sedt till samma resultat som han. Märkligt nog synes han icke ha haft kännedom om eller i hvarje fall icke ha i skrifvande stund erinrat sig Muchs viktiga uppsats: han citerar den icke.

Schütte framhåller, att anglosaxarnas på praktisk (icke lärd) väg vunna geografiska kunskap sträcker sig till Weichsel-området, men ej inåt landet till Donau eller till Syd-Ryssland: Widsiþ känner vid Weichselmynningen gepider och vender, och Wulfstans resebeskrifning har en äkta anglosaxisk form *Ylfing* som beteckning för det nutida Elbing. Identiteten af *Wyrmhere-Ormarr* kan icke vara tillfällig, då denna öfverensstämmelse mellan Widsiþ och Hervarar-sagan icke är ensamstående, utan vid sidan af den stå andra som t. ex. *Heaþoric-Heiðrekr, Sifeca-Sifka, Incgenþeow-Angantyr, Hliþe-*

Hloðr m. fl. Därtill kommer, att historiska episoder och geografiska notiser öfverensstämma. Det har alltså funnits en samlad nordisk-anglosaxisk tradition om hreidgoterna och deras historia. Förlägger man Hreiðgotaland till Weichseldalen lösas alla kinkiga problem af sig själfva: Húnaland ligger söder och öster om Hreiðgotaland; riktigt, ty i *Ungarn* hade Attila sitt residens. Han kunde ha tillagt att hunnernas välde sträckte sig ut öfver södra Ryssland och sålunda äfven ligger öster om hreidgoterna. Goternas och hunnernas områden skiljas af en stor gränsbergsskog, hvilket alls icke skulle ha passat, om de båda rikena varit belägna på Syd-Rysslands jämna och skoglösa områden, men passar utmärkt, om man tänker sig, att det förra omfattat Polen och Preussen. Gränsskogarna äro Karpaterna och deras fortsättning åt väster. *Myrkviðr* = *Miriquidu* 'Erzgebirge' Monumenta Germ. V, 807 (Thietmars krönika). Norr därom ligga — säger Angantyr-Hloðsägnen — flata slätter och stora bygder, hvarmed tydligen afses det polska slättlandet. *Á stǫdum Danpar* betyder »på Dneprs stränder»: *stǫdum* är en form af got. *staþs* eller *staþ* 'strand', fht *stado* 'Gestade', ags. *stæþ* 'strand', och *Danpar-* öfverensstämmer med det gotiska, hos Jordanes bevarade *Danaper* men ej med vikingatidens *Nepr.* Hur Angantyrs residens *Árheimar* på Dneprs stränder kan höra till goterriket i Weichseldalen förklarar emellertid icke Schütte; därtill återkommer jag senare. *Dúnheiðr* är omöjligen, som Heinzel menar, beläget vid Donau, ty hunerna rycka ju öfver gränsskogen, Myrkviðr, mot Hreiðgotaland norrut och in på en slätt, där Ormars borg ligger; därifrån dra de vidare åt norr; och den afgörande striden med goterna utkämpas vid *Dylgia (Dyngia)* på *Dúnheiðr.* Platsen är belägen enl. Schütte vid öfre Oder, där *Lugii Duni* en gång bodde. Om *Dyngia* är rätta läsarten, kan därmed afses Weichsels biflod *Dunajec*, där, som vi erinra oss, nyligen några af världskrigets betydelsefullaste strider utkämpades. Dessa Schüttes identifikationer af Dúnheidr och Dyngia gå, som det vill af en första blick på kartan synas, dåligt ihop med hvarandra ur geografisk synpunkt. Och hans förklaring af *Iǫsurfiǫll* med *Gesenke* (slav. *Jesenik* 'Askberget') vill inte heller passa riktigt med hans förklaringar af *Dúnheiðr* och *Dyngia: Gesenke* utgör vattendelaren mellan Marchs och Oders öfre lopp.

Emellertid går den gamla förbindelseleden mellan mellersta Donau-området och Weichseldalen från trakten af Pressburg vid Donau uppför March förbi Små- och Hvit-Karpaternas bergskedjor, därifrån in i öfversta delen af Oderdalen (Öfre Schlesien) och så in i Weichseldalen. Sannolikt ha

hunerna vid sitt anfall på hreidgoterna följt samma väg, och utefter denna finna vi både Gesenke, öfversta Oder-området och Dunajec. Angantyr-kvädet sammanför dessa skilda geografiska lägen till ett, men detta är ju en företeelse, som tillhör hjältediktens natur och som ytterligare befordras af dess tradition från man till man, från släktled till släktled. Som Schütte själf framhållit, är det ovisst, om han med de sist anförda identifikationerna träffat det rätta i detalj. I hufvudsak, alltså i fråga om hufvudvägen, som hunerna följt, synes det mig sannolikt, att han gjort det.

Den gamla sammanställningen af Angantyr-kvädets *Harfaða fiǫll* med *Karpaterna* häfdar Schütte med rätta gent emot Heinzel och framhåller, att vi här ha att göra med regelrätt germ. ljudskridning, lättförklarlig då germanska stammar, såsom bastarner och skirer, århundraden före vår tideräkning redan utvandrat till grannskapet af denna bergskedja. Slutligen finner Schütte Heinzels sammanställning af *Grafá* med *Grabow* i Pommern plausibel.

I hufvudsak har Schütte träffat det rätta, när han lokaliserar *Angantyr-Hlodr*-episoden i Hervarar-sagan och dess goterrike till Preussen och Polen. Därom kan icke mera tvifvel råda. Det är med orätt, som Bugge i Rök III (1907) alls icke tar notis om Schüttes mening (publicerad 1905). Icke heller Chambers Wídsíþ (1912) har i tillbörlig grad tillgodogjort sig Schüttes mening. Hade han gjort det, skulle han ha vunnit ett nytt stöd för de meningar om Wídsíþs geografiska horisont, som han själf förfäktar (jfr ofvan s. 117), och han skulle icke ha behöft att s. 163 förklara namnet Hrædas på en gotisk stam för ohistoriskt eller förneka, att strider mellan goter och huner stått, såsom Wídsíþ uppger, i Wistlawudu.

Däremot synes det mig högst tvifvelaktigt, om Schütte har rätt, när han med Heinzel antar, att namnen *Angantyr* och *Hlodr* äro episka ombildningar af lat. *Aëtius* och *Chlodio* och att grundlaget i dikten härleder sig från den stora befrielsekampen mot hunnerna på de katalauniska fälten. När vi väl funnit, att i östra Tyskland under århundrandena efter den stora gotiska utvandringen till Syd-Ryssland alltjämt existerade ett gotervälde, måste man räkna med, att detta haft att kämpa sina strider med den hunniska arffienden, utan att dessa strider blifvit bekanta för Syd-Europas historie-skrifvare. Men väl ha de varit betydelsefulla för de folk, som haft att utkämpa dem, och för deras nordiska grannar, och därför ha de firats i hjältedikter, hvaraf Angantyr-kvädet är en.

Men det är icke blott på litterär väg som man kan konstatera tillvaron af ett gotervälde vid Östersjön efter Hermanariks dagar. Äfven arkeologiska forskningar ha funnit bevis därför.

Från tidig romersk kejsartid utvecklar sig i Ost-Preussen mellan Frisches och Kurisches Haff en germansk kultur, som arkeologerna numera äro väsentligen ense om att tillskrifva goterna. Denna gotiska kultur sträcker sig öfver en tiderymd af mer än 500 år, från början af vår tideräkning ner mot 600, och öfverskrider kanske detta årtal. Den lefver följaktligen kvar ännu efter hunnerstormen omkr. år 375. Enligt dr Otto Tischlers periodindelning är det här fråga om den kultur som utmärker period E., det vill enligt honom säga 400- och 500-talen, se Tischler u. Kemke »Ostpreuss. Altert.» s. 13. Enligt Kemke höra de för denna period utmärkande föremål, som äro funna vid Daumen, ett af de viktigaste fyndställena, till tiden 500—700-talen, men hufvudsakligen 600-talet. Hollack anser perioden börja något tidigare. Haydeck, som gjort själfva utgräfningarna vid Daumen, räknar fynden därifrån till 400-talet; så ock Hackman. Bezzenberger föredrar 500-talet, se E. Hollack: »Vorgesch. Übersichtskarte von Ost-Preussen», Berlin 1908 med därtill hörande Erläuterungen p. LXIII f. och LXX. Oscar Almgren, som jag har att tacka för råd och upplysningar i denna fråga, är mest benägen att antaga Tischlers datering. Jfr också Kemke »Sitz.-Ber. der Alterthumsgesellschaft Prussia» h. 23 s. 1 ff. Enligt E. Hollack anf. arb. p. LXII äro fynd från Ost-Preussen tillhörande detta skede kända från ett 60-tal olika graffält. »Med per. E upphör för hela det söder om Pregel belägna området den vidare utvecklingen af de efterromerska kulturformerna», Hollack anf. arb. p. LXII. Däremot lefver kulturen ännu en tid kvar norr om Memel.

Äfven i Väst-Preussen söder om Elbing har anträffats ett par af den ifrågavarande kulturens graffält, hvilkas fynd förläggas till 400—600-talen.

En märklig bekräftelse på Angantyr-kvädets häntydningar på ett gotiskt välde vid Dnepr's stränder har nyligen T. Arne funnit. Han framhåller i sitt arbete »Det stora Svitjod» s. 14, att i senare delen af 400-talet Kiew-området vid Dnepr och Ostpreussen träda i direkt beröring med hvarandra, kanske i samband med sydryska goters återinflyttning till sina ursprungliga boningsplatser. Och s. 29 anser han det möjligt att vissa delar af Kiew-guvernementet, särskildt Pastyrskoje, varit säte för ett mindre, gotiskt välde.

Det kan sålunda icke mer betviflas att under århundradena efter hunnerstormen ett gotiskt välde existerat i Weichsel-dalen, där gotiska bonings-

platser äro af arkeologerna konstaterade särskildt öster om Weichsels mynning vid Östersjökusten i Samland. Dessa goter synas ha behärskat Weichselsdalen upp mot Väst-Karpaterna och möjligen angränsande områden i Oders dalgång och i Väst-Ryssland. Åtminstone tidvis ha de anknutit förbindelser med och kanske utsträckt sitt välde till vissa områden i Syd-Ryssland särskildt i Dneprs flodområde. Betydelsefullt har detta norra gotervälde varit därigenom, att det under 400- och 500-talen förmedlade förbindelserna mellan Norden och Medelhafsländerna, på den grund att det behärskade Weichsellinien och åtminstone tidvis uppehöll direkta förbindelser med Syd-Ryssland. På dessa vägar ha, som arkeologien ådagalagt, viktiga kulturinflytelser på Norden gjort sig gällande från kulturhärdarna i Södern. På dessa vägar ha skandinaverna uppehållit förbindelsen med de mot det romerska riket kämpande germanfolken, och en säkerligen icke obetydlig ström af värfningssökande nordbor har längs Weichsellinien sökt sig ned till Mellan-, Syd- och Sydost-Europa.

Docenten Nils Åberg i Uppsala, som nyligen haft tillfälle att mera ingående studera här ifrågavarande kulturskede i Ost-Preussen, har om sina resultat haft godheten meddela mig följande: »I Samland finnas kulturföremål af germansk typ, som i kontinuerlig utveckling sträcka sig från kejsartiden ned till förra hälften af 500-talet. Detta är samma kultur E. Blume »Germ. Stämme» kallar gotisk. Den står i intim beröring också med Litauen, kretsarna Memel, Tilsit, Heydekrug, Ragnit, där den utvecklas under tilltagande degermanisering. Sannolikt vid början af 500-talet kommer en invandrarström till Masuren med en rent germanskt färgad kultur. Den kommer från sydost eller sydväst, ty sådana fornsakstyper, som den har med sig, äro för öfrigt kända i Syd-Ryssland men äfven i Syd-Tyskland. Hufvudorten för dessa invandrare är, som redan nämnts, Masuren, men de anknyta förbindelser med det gamla germancentret i Samland, som mottar nya typer från dem, liksom de själfva röna åtskillig påverkan af samlänningarna. Den masuriska kulturen lefver kvar under en del af 600-talet, hvarefter den försvinner eller väsentligen förlorar sin germanska karaktär. Detsamma gäller om Samland, hvars odling, innan den på 600-talet går under, starkt påverkats från fränderna i Masuren. På det ofvan omtalade litauiska området hålla sig germanska fornsakstyper ännu på 600-talet och kanske in på 700-talet. Jfr nu Nils Åberg »Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit», Uppsala 1919 s. 10.

Af detta gotervälde äro vi sålunda nog lyckliga att äga ett litterärt

minne i Hervarar-sagans berättelser om Heidrik och hans söner, Angantyr och Hlodr. Dess existens antydes också helt kort i några versrader af den anglosaxiska hjältediktningens ålderdomligaste kväde, Wídsíþ.

Detta Weichselvälde är sålunda det Reiðgotaland, hvarom Hervararsagan talar. Minnet af hvar det var att söka är i själfva verket icke utdödt i den senare isländska traditionen, äfven om Snorres och historikernas mening om Reiðgotalands läge där dominerar. Haukr Erlendsson († 1334) har i det geografiska partiet af Hauksbok (Am. 544,4 to; utgifvet Antiquités russes II 438) följande notis: Hiá Garðaríki liggia lǫnd þessi: Kiriálir, Refalir, Tafeistaland, Vírland, Eistland, Lífland, Kúrland, Ermland, Púlinaland; Vindland er vestast næst Danmǫrk. En austr frá Pólena er Reiðgotaland ok þá Húnland. Germaniaríki heitir þat er vér kǫllum Saxland; þat er allvítt ríki.

Uppenbarligen nära befryndad med denna Hauks uppgift är en passus, som möter i Am. 764,4 to (från 1300-t.; utgifven i Fornm. sög. XI, 414, Ant. russes II, 447: Garðaríki — — þat er ok Kúrland ok Kiriálaland, Sámland, Ermland; Vindland er vestast næst Danmǫrku. En austr frá Pólena er Reiðgotaland ok þá Húnaland; Saxónia eða Germania, þat kallask nú Saxland.

Man har velat rätta följden *austr frá Pólena,* som bägge redaktionerna ha, till *vestr frá P.*: så Index till Fornmannasögur XII under *Húnaland* och *Reiðgotaland.* Heinzel afböjer med rätta detta förslag, anf. arb. s. 470 f. Heinzel förmodar att rättelsen föranledts däraf, att i Am. 764,4 to *Saxónia eða Germania* följer omedelbart på *Reiðgotaland* och *Húnaland* och ostridigt ligger väster om Polen. En jämförelse med Hauks text visar emellertid, att Saxónia börjar en ny sats, hvarför detta skäl för ändring förfaller. Men också F. Jónsson vill ändra *austr* till *vestr* (Egilsson-Jónsson Lex. poet. s. *Hreiðgotar*), förmodligen för att stödja sin sats att man på Island — på det hela taget — identifierat *Hreiðgotaland* med Jutland. Han tycks emellertid icke ha observerat, att Haukr har samma uppgift som Fms. XI, 414. Bibehålla vi, som tillbörligt är, handskrifternas läsart *austr*, finna vi å de anförda ställena samma lokalisering af Reiðgotaland som i Hervararsagan, nämligen till Ost-Preussen. Förhållandet mellan detta land och Polen var nämligen under 1000—1200-talen följande.

Boleslav I Chrobry (= fvn. Burisleifr) 992—1025 eröfrade från preussarna Pomerellen med Danzig, d. v. s. landet v. om Weichsels nedersta lopp. Denna eröfring utvidgades än mera åt väster i början af 1100-talet af

Boleslav III, då hela Pommern till Stettin togs af polackerna. De polska furstarna förde under de följande 100 åren hårda strider med de krigiska ostpreussarna, och 1225 inkallades den tyska orden till Kulmerlandet i sydvästra Ostpreussen strax söder om Weichseldeltat. Tyska orden missionerade med ordet och svärdet i Ostpreussen och bildade där en egen stat, som snart blef Polens farligaste fiende.

Om sålunda Ostpreussen är Reiðgotaland, så är det fullkomligt riktigt, att den gamle geografen förlägger det öster om Polen. Polen ägde nämligen icke Ostpreussen under de tider, Hauks och Am. 764,4 to's geografiska uppgifter gälla.

Det är en märklig omständighet, som sålunda säkerligen bottnar i djupare grund än tillfälligheten, att Ostpreussen än i dag är germanskt, under det att Västpreussen väsentligen är polskt. Detta förhållande beror på, att goternas visserligen till språk och odling prussiserade afkomlingar i Ostpreussen voro en för hård politisk nöt att knäcka för polackerna, som därför sågo sig nödsakade att kalla till hjälp hårdare krigare och bättre organisatörer, tyskarna. I den omständigheten att en gång i tiden, för mer än ett halft årtusende sedan, en gotisk befolkning härskade i Ostpreussen ha vi kanske att söka den djupaste grunden till att, när nu efter världskriget det polska riket återupprättas och på ethniska grunder tilldelas Västpreussen, Ostpreussen ännu alltjämt af samma skäl förblir en del af det tyska riket, ehuru det endast utgör en ö i det slavo-baltiska folkhafvet.

Det är möjligen samma uppfattning om hvar Reiðgotaland en gång var beläget, som i mera allmänna ordalag kommer till synes i pappershandskriften Am. 345 4 to af Hervararsagan, där det heter (se F A S I, 509): Er þat sagt, at Reiðgotaland ok Húnaland sé nú Þyðskaland kallat.

II. SKIOLDUNGA-SAGAN.

Redan i Hervararsagans Heidriksparti skymtar emellertid en annan uppfattning om Reiðgotalands läge än den, som nyss visats vara dess egna och ursprungliga. I Bugges upplaga s. 227 sägs nämligen, att Reiðgotaland är liktydigt med Jutland. Denna identifikation måste vara ett senare inskott. Uppgiften förekommer också endast i den ena af hufvudhandskrifterna. Men den uppfattning den representerar är företrädd i ett flertal isländska skrifter. Vi möta den hos Snorre i Prologus till hans Edda (Arnamagn. uppl. I 26, Finnur Jónssons uppl. s. 7). Prologus förskrifver

sig enl. F. Jónsson från Snorre själf, se Lit.-hist. II:2 s. 685. I Snorres Edda läses å anfördt ställe:

›Þá byriaði Óðinn ferð sína norðr ok kømr í þat land, er þeir kǫlluðu Reiðgotaland, ok eignaðisk í því landi allt þat er hann vildi. Hann setti þar til landa son sinn er Skiǫldr hét; hans sonr var Friðleifr; þaðan er sú ætt komin er Skioldungar heita; þat eru Danakonungar; ok þat heitir nú Iótland, er þá var kallat Reiðgotaland‹. Det bör tilläggas att Odin enl. Prologus närmast kom från Saxland till Reiðgotaland.

Mera oklart uttrycker sig samma arbete (Finnur Jónssons uppl., s. 143 (Skáldskaparmál), Arnamagn. uppl. s. 530):

»Gotnar eru kallaðir af heiti konungs þess, er Goti er nefndr, er Gotland er við kent; hann var kallaðr af nafni Óðins ok dregit af Gauts nafni, þvíat Gautland eða Gotland var kallat af nafni Óðins, en Svíþióð af nafni Sviðurs; þat er ok heiti Óðins. I þann tíma var kallat alt meginland þat, er hann átti, Reiðgotaland, en eyiar allar Eygotaland; þat er nú kallat Danaveldi ok Svíaveldi» och F. Jónssons uppl. s. 106 (Skaldskaparmál) (= Arnamagn. uppl. I 374):

›— — Skiǫldr hét sonr Óðins, er Skiǫldungar eru frá komnir; hann hafði atsetu ok réð lǫndum, þar sem nú er kǫlluð Danmǫrk, en þá var kallat Gotland.‹

Af det förra stället har man velat läsa ut den meningen, att Reiðgotaland skulle ha varit beläget i Sverige; så Heinzel, anf. arb. s. 469 ff. Vi ha emellertid här för oss ett ställe, där förf. haft sina tankar mera riktade på en etymologisk utredning än på en geografisk. Och äfven så fattad är framställningen rätt förvirrad. Det sägs först att ›Gotland‹ fått sitt namn af en kung Goti, som i sin tur uppkallats efter Odins binamn Gautr. Sedan sägs det, att Gautland (Götland, Götaland) ›eller‹ Gotland uppkallats på samma sätt. ›Eller‹ torde här stå för ›och». Slutligen tillägges, att fastlandet i forntiden kallades Reiðgotaland men alla öar Eygotaland. Efter all sannolikhet har förf. härvid närmast tänkt på Jutland i motsats till de danska öarna, men därvid fattat Reiðgotaland halft appellativiskt såsom de goters land, till vilka man kommer till lands (ridande eller åkande, jfr Bugge, Rök III, 30), i motsats till dem, som bo på öar, och så utvidgat benämningen till att gälla äfven Skandinaviens mäktiga fastland. I hvarje fall kan man icke med Heinzel draga den slutsatsen, att Reiðgotaland på det anförda stället skulle beteckna Sverige: under alla förhållanden innefattar namnet också Jutland.

Denna tolkning af den grumliga, för att ej säga förvirrade framställningen s. 143, bekräftas af Snorres ofvan anförda uppgift s. 106, att Danmark i gammal tid kallades Gotland, hvilket uppenbarligen är en sammanfattande beteckning för Reiðgotaland och Eygotaland d. v. s. Jutland och de danska öarna.

Öfverensstämmande åskådning antyder Snorre också i Heimskringla (F. Jónssons uppl.) I, 33, där det omtalas, att sveakungen Dags sparf flög till Reiðgotaland, där han dödades af en bonde, hvarpå Dag for »till Gotland» för att hämnas.

Snorre Sturlasons uppfattning af Reiðgotaland som Jutland har han sannolikt öfvertagit från den dessvärre numera förlorade Skioldungasagan, som han åberopar på ett annat ställe i Ynglingasagan: kap. 47. Skioldungasagan innehöll en skildring af Danmarks öden i forntiden och fyllde sålunda inom Islands historiska litteratur samma plats för den danska historiens vidkommande som Ynglingasagan för skildringen af den norska historien. Stoffet för Skioldungasagan var säkerligen hämtadt i Danmark af någon af de islänningar, som uppehöll sig vid det danska hofvet särdeles från Knut den stores tid och ned till Knut den heliges. Härmed stämmer, att i den isländska prosan Reiðgotaland alltid är den gängse formen. Här är i uddljudet ett *h-* försvunnet, såsom Vafþrúðnismál och Rökstenen visa: den ursprungliga formen är *Hreiðgotar,* men *h* i uddljud före *r* försvinner i danskan redan på vikingatiden.

Skioldungasagan har sålunda redan identifierat Reiðgotaland med Jutland. Denna slutsats riktighet styrkes också däraf, att ett par andra isländska litteraturverk, som sannolikt också återgå ytterst på Skioldungasagan, visa samma åskådning som Snorre. Af dessa nämner jag först Sögubrot, utg. af C. C. Rafn i Fornaldersögur I, 366. Jfr om Sögubrots proveniens F. Jónsson Oldn. o. oldisl. Lit.-hist. II:2 s. 836 och Mogk Pauls Gr² II, 845.

Å nyssnämnda ställe heter det: »þat var eitt sumar, at Ívarr konungr (Vidfamne) kom með her sinn austan af Svíþióð til Reiðgotalands; hann lagði ǫllu liðinu við Selund».

Där lyckas han intala sin måg Hrörek, att Helge — dennes bror — stod i otillåtet förhållande till hans hustru Auðr. Så heter det s. 368: »en konungr (= Ívarr) fór suðr til Reiðgotalands».

När kungen afseglat, dödar Hrörek sin bror Helge och så heter det s. 369: »Ok lítlu síðarr kom sunnan Ívarr konungr.»

Ivar erfor hvad som händt, ger sig sken af att vara uppbragt öfver att

Helge dräpts och landstiger med sin här för att hämnas på hans baneman. En strid uppstår; Hrörek faller, och Ivar låter hylla sig som kung i hans rike.

Hröreks hustru *Auðr* — Ivars egen dotter — samlar folk för att fördrifva inkräktaren, och Ivar, som den gången finner sig underlägsen i stridskrafter, drar hem till Svíþióð. På våren samlar Aud sina ägodelar och drar med sin unge son Harald (hildetand) först till *Eygotaland* och därifrån till *Garðaríki*, s. 370.

Emellertid dör Ivar vidfamne, och Auds son Harald hildetand blir herre både öfver Danmark och Svitiod. Det sägs därpå s. 375: »Ok i þann tíma, er Haraldr konungr hilditǫnn settisk i ríkin, Sviþióð ok Danmǫrk, var sá konungr i Reiðgotalandi, er hét Hildibrandr».

Heinzel har nu visserligen anf. arb. s. 469 velat fatta Sögubrots ord, att Ivar Vidfamne från Själland seglade söder ut till Reiðgotaland, så, som om därmed snarast afsåges Pommern. Emellertid är detta säkerligen ett misstag. Under forntiden har man ofta en för oss främmande terminologi, när det gäller att ange kursers riktning i förhållande till väderstrecken. N. M. Petersen har behandlat denna egendomlighet i Den gammelnordiske Geografi s. 127. Han påpekar bl. a. där, att man sade sig från Själland segla söderut till Fyen och från Fyen vidare söderut till Jutland, hvilket i ett anfördt fall till och med betyder norra Jutland. I själfva verket tänkte man i dylika fall på hufvudriktningen af en längre färdväg. När nordbon begaf sig ner till Mellan- eller Syd-Europa, var ju detta faktiskt i hufvudsak en färd från norr till söder. En af hufvudvägarna från Skandinavien söderut gick från Östersjön genom den djupt i Sönder-Jylland inskärande Slé-fjorden till Hedeby, därifrån öfver land ut till Nordsjön och vidare till sjös ned till Rhens mynningar. Eller ock fortsatte man till lands från Hedeby ner genom Saxland. Kortare delar af kursen, såsom från Själland till Hedeby, kunde så, äfven de, i likhet med hufvudkosan betecknas som södergående i trots af att de faktiskt hufvudsakligen voro riktade från öster till väster. Sögubrots författare följer tydligen den gängse terminologien för långfärden från Östersjön söderut och vill endast med sitt citerade uttryck säga, att Ivar for till (Syd-)Jutland. En ny uppfattning (en tredje) om hvar en gång Reiðgotaland låg har han icke hyst, ej heller gifvit uttryck åt. Han hyllar uppenbarligen den gängse att Reiðgotaland är Jutland.

Det finns också ett annat arbete, som nämner Reiðgotaland och sätter likhetstecken mellan detta och Jutland. Äfven detta arbete torde ytterst hämta sitt vetande om sagotidens Danmark från Skioldungasagan. Jag

menar den lilla *Þáttr af Ragnars sonum*, utg. Fornaldars. I, se F. Jónsson Oldno. og oldisl. Lit.-hist. II:2 s. 665 och 833. Där läses s. 347:

»Þeir (Loðbrókar synir) lǫgðu undir sik Selund ok Reiðgotaland, Eygotaland ok Eyland ok ǫll smálǫnd í hafinu», och sid. 355:» ok er þeir (Loðbrókar synir) koma aptr í Danmǫrk í ríki sitt, þa skipta þeir lǫndum með sér; tók Biǫrn iarnsíða Uppsalaríke ok alla Svíþióð ok þat er þar til heyrir. En Sigurðr ormr í auga hafði Selund ok Skáni ok Halland ok alla Víkina ok Agðir til Líðandisnes ok mikinn þorra af Uppløndum, en Hvítserkr hafði Reiðgotaland ok Vindland.»

Reiðgotaland afser också här uppenbarligen Jutland. Jfr Arngrim Jónssons utdrag ur Skioldungasagan, Aarbøger 1894 s. 125. Samma åskådning kommer äfven tillsynes i den större (i slutet af 1200-talet utarbetade) Olof Tryggvassonssagan, som anlitat Snorre och en mängd andra källor, bland dem tydligen också Skioldungasagan direkt eller indirekt, se F. Jónsson Lit.-hist. II:2, 772 ff., utg. Fornmannasögur I, 115:

»en er þeir (Loðbrókar synir) kómu aptr, skiptu þeir með sér ríki sínu. tók Biǫrn iarnsíða Uppsalaríki, Svíþióð alla ok hvárttveggia Gautland ok ǫll þau lǫnd er þar liggia til; Sigurðr ormr í auga hafði Eygotaland ok allar eyiar, Skáney ok Halland; Hvítserkr hafði Reiðgotaland ok þar með Vindland»; jfr Flateyiarbók I, 98, som tillägger:

»Gormr varð sóttdauðr, en Hǫrda-Knútr var konungr í Danmǫrku yfir Eygotalandi ok Skáney ok Hallandi, því at þat var hlutskipti Sigurðar orms í auga fǫður hans.»

Liksom med Eygotaland här menas de danska öarna eller en del af dem, så är det också tydligt, att Reiðgotaland här är det samma som Jutland, något som framgår dels af sammanställningen med Vindland och dels af hvad som i anf. arb. strax efter (Fornmannas. I s. 116) säges rent ut:

»Gormr konungr fór með her sinn í þat ríki í Danmǫrk, er kallat var Reiðgotaland, en nú er kallat lótland, á hendr þeim konungi, er þá réð þar fyrir, sá var nefndr Gnúpa — —. Eptir þat gekk hann upp á lótland, ok fór svá herskildi, at han eyddi ǫllum konungum alt suðr til Slés, ok svá vann hann ríki mikit i Vindlandi — —.»

För fullständighetens skull skall jag till slut hänvisa till ett ställe, där Reidgotaland nämnes utan närmare angifvande af hvad som därmed menas: Flatöb. I s. 25.

Vi ha sålunda funnit att de isländska källor, som identifiera Reiðgotaland med Jutland, samtliga torde gå tillbaka på Skioldungasagan. Riktigheten

af denna slutsats bekräftas, om vi se den i belysning af Axel Olriks bekanta utredning, Aarbøger 1894 s. 83 ff, af Skioldungasagan och hennes redaktioner. Jfr också Finnur Jónsson Oldno. o. oldisl. Lit.-hist. II:2 s. 666. Olrik har uppvisat, att sagan förelåg i två redaktioner: en äldre och utförligare, ur hvilken vi finna utdrag bl. a. i Ynglingasagan och Þáttr af Ragnars sonum samt Rígsþula, och en yngre, mera kortfattad, på hvilken bl. a. Sögubrot och Arngrímr Jónssons Rerum danicarum fragmenta återgå. I sistnämnda på latin år 1594 gjorda utdrag, se A. Olrik anf. arb. s. 104 ff, förekommer namnet *Reiðgotaland* visserligen icke i texten, som i stället använder beteckningen *Iutia*, men i en not s. 108 säger Arngrímr om *Iutia: »som di norske kallede Reiðgotaland»*. Med »di norske» menar Arngrim, såsom framgår af andra ställen i hans utdrag, fornislänningarna. Efter all sannolikhet är Reiðgotaland just det ord, som Arngrim funnit i sin isländska källa, när han i sitt latinska utdrag skref Iutia. I Sögubrot, som liksom Arngrims utdrag tillhör den yngre och kortare formen af Skioldungasagan, ha vi ofvan s. 127 också träffat Reiðgotaland med betydelsen Jutland.

Men Reiðgotaland förefanns redan i den äldre (vidlyftigare) redaktionen af sagan, såsom framgår däraf att det förekommer både i Ynglingasagan och Þáttr af Ragnars sonum, se ofvan s. 127 och 128. — Säkerligen har Snorre också hämtat de upplysningar om Reiðgotaland, som han ger i sin Edda, se ofvan s. 126, ur denna äldre Skioldungasaga, hvilken F. Jónsson anf. arb. antar ha författats omkr. 1200 och A. Olrik anf. arb. s. 154 förlägger till tiden före 1220.

Axel Olrik har anf. arb. sid. 157 uttalat som sin mening, att islänningarna ägt traditionen om Skioldungarna redan ett par hundra år före det sagorna först nedskrefvos, jfr ofvan s. 127 (under Knut d. store). Det finns nu en antydan om att Reiðgotaland inom den norska kultursfären kanske redan omkr. år 900 betraktats som ett gammalt namn på Jutland. Rígsþula, Bugges uppl. strof 48, omtalar vid sidan af danernas förste konung *Dan* en *Danpr*, som enligt olika traditioner varit Dans morfar eller far. Denne Danpr är som Bugge, Ark. I, 311, föreslår troligen en sagofigur, skapad ur Hervararsagans *Danparstǫðum* liksom Romulus ur Roma. Vikingatidens nordbor visste ej längre hvad *Danparstǫðum* var för ort, men enligt Hervararsagan låg det i Reiðgotaland, och Reiðgotaland var enl. vikingatidens mening Jutland. Följaktligen låg *Danparstǫðum* på Jutland, och dess eponym *Danpr* sammanställdes med *Danr*, *danskr* på grund af ljudlikheten och

gjordes till en stamfader för Skiǫldungarna. Heinzel gör i W S B 114 (1887) s. 475 en del invändningar mot Bugges förslag, men har knappast lyckats vederlägga det. Är nu Bugges mening riktig, så har redan vid Rígsþulas tillkomst i Norge inemot 900, F. Jónsson, Lit.-hist. I, 186 ff (annorlunda Sijmons, Die Lieder d. Edda CCCXVII), Reiðgotaland identifierats med Jutland. Om Rígsþulas ålder och hemort råda dock bland de lärda mycket delade meningar. Det torde därför vara tillbörligt att inskränka sig till att fastslå att så långt tillbaka som vi på västnordisk mark kunna följa Skiǫldungasagan såväl i den skriftliga som i den före denna liggande muntliga traditionen har man satt likhetstecken mellan Reiðgotaland och Jutland.

Sägnerna om danernas förhistoriska öden ha efter all sannolikhet kommit till Norge från Danmark. Huruvida man i Danmark under vikingatiden haft samma uppfattning om hvar folkvandringstidens Reiðgotaland låg, veta vi icke. Sannolikast är väl att Skiǫldungasagans mening härom uppstått i Norge på längre afstånd från de bygder, hvarom här är fråga. Utgångspunkten för den norska lokaliseringen har väl varit uppgiften att Reiðgotaland låg i närheten af Vindland (Venden). Venderna bodde ju vid denna tid ända så långt västerut som i Holstein. Möjligen har också till lokaliseringen bidragit kunskapen om, att engelska källor, som kung Alfreds Orosius, benämna Jutland Gotland. Jfr nu Björkman, Anglia Beibl. 28 s. 277.

Hvad sålunda angår *innebörden* af namnet Reiðgotaland i den fornisländska litteraturen, ha vi funnit att denna är tvåfaldig:

1) I Hervararsagan, hvars stoff efter all sannolikhet kommit från Sverige till Island, afser Reiðgotaland ett under folkvandringstiden i östra Tyskland existerande gotiskt välde, som ägde bestånd in på 600-talet e. Kr. Detta gotervälde hade sin etniska tyngdpunkt i Ost-Preussen (Samland och närmast angränsande bygder) men synes åtminstone tidvis ha sträckt sig upp för Weichseldalen mot Karpaterna och därjämte haft nära (politiska?) förbindelser med Dnjeprdalen i Väst-Ryssland. Samma lokalisering af R. ha ett par sena isländska geografiska arbeten, se ofvan s. 124.

Att detta är den ursprungliga betydelsen af ordet framgår af en fornengelsk dikt från själfva folkvandringstiden: *Widsiþ*.

2) I Skiǫldungasagan, nedskrifven c:a 1200, och talrika från denna utgående arbeten, alla representerande en tradition, som sannolikt varit känd i Norge och på Island ett par hundra år, innan den upptecknades, menas

med Reiðgotaland Jutland och särskildt det till Venden gränsande Syd-Jutland. Denna omlokalisering af landet har sannolikt försiggått i Norge eller på Island och beror på bristfällig tradition, vållad af afståndet i tid och rum från det gamla Reiðgota-väldet.

Jag öfvergår till att framställa ett förslag till folknamnet *hreiðgotar's* etymologiska förklaring.

Hvad först själfva formen angår, finna vi att namnet i den fvn. litteraturen uppträder dels med, dels utan ett uddljudande *h-*. I Vafþrúðnismál strof 12 skrifver visserligen codex Regius *reiðgotom*, men allitterationen visar, att den ursprungliga formen är *hreiðgotom*. Detta bestyrkes af Rökstenens **hraiþkutum** och det därmed befryndade **hraiþmaraR**. Såsom Bugge, Rök III, 29 ff, framhåller, träffa vi också stammen *hreið-* i ett antal västgermanska och nordiska personnamn som fty. *Hreitkêr*, *Hreitperht*, *Hreitolf* samt fvn. *Hreiðarr* och Rökstenens **hraiþulfaR**. När i den isländska prosan regelbundet skrifs *Reiðgotaland* utan *h-* i uddljudet, är detta oursprungligt och beror på, att den kunskap om hreidgoterna och deras välde, som dessa isländska arbeten, Hervararsagan och Skiǫldungasagan, representera, i relativt sen tid kommit till Island från respektive Sverige och Danmark, sedan *h* före *r* i östnordiskan bortfallit, hvilket åtminstone delvis inträffar redan under vikingatiden, se Noreen Pauls Gr.[3] s. 160.

Om det sålunda är fastställdt att den ursprungliga formen är *Hreiðgotar*, gäller det att söka utreda, hvad detta ord betyder. Den senare leden är utan vidare klar: *-gotar* betyder 'goter'. Men desto vanskligare är det att förstå *Hreið-*. Flera olika tolkningar af ordet äro gifna. Jag skall här nämna ett par, tre stycken af de mer anmärkningsvärda.

R. Much, Zfd A 39, 52, anser att *hreið-* står i afljudsförhållande till gr. *kritós* 'afskild, utvald, utmärkt': *krínō* 'skilja'. Detta *kritôs* ingår i grek. personnamn som *Kritódēmos*, *Kritóphilos*. *Hreið-* skall alltså beteckna 'rena, utvalda, utmärkta (goter)' och är ett epitheton ornans, till hvilket många välbekanta motstycken finnas just i germanska stamnamn. Svagheten i denna förklaring ligger, som genast synes, däri att något sådant ord *hreið-* f. ö. icke är kändt i germanska språk och att en sådan afljudande form till gr. *kritós* ur bildningssynpunkt är föga sannolik.

Sophus Bugge, P B B 24,445, menar, att *(hreið-〈) hraiþi-* är en sidoform till *hrōþi-*, hvilket föreligger i ags. *Hréðgotan*. Det germ. *hrōþi-* hör samman

med skt. *kīrtí-* f. 'beröm, ära'; *hrō*<förgerm. **krā-* står i afljudsförhållande till **kerə-* 'berömma'; **hraiþi-* är enligt Bugges mening uppkommet ur ett förgerm. **kariti-* eller **koriti-*, som genom *i-* epentes gifvit **kairti-* eller **kraiti-*. Bugge söker stödja denna epentes med en rad paralleller, men hans antagande är icke bevisadt, och han har väl knappast erhållit något instämmande i sin hypotes.

I Rök III, 45 ff uppställer också Bugge ett nytt förslag till förklaring af *hreið-*. Han menar nu, att *hreið-* är primärt i Rökstenens hraiþmaraR, hvilket på gotiska skulle ha hetat **Hraidimarei*. Detta var — gissar Bugge — den gotiska (germanska) omstöpningen af det hos Strabo mötande *tò Krētikòn pélagos* 'mare Creticum', en del af Ægæiska hafvet. Med anledning af de vikingatåg i detta haf, som goterna under 200-talets senare del upprepade gånger och i stor skala företogo, fingo de af grannstammar namnet *hraidi(marei)gutans* med ellips af dekompositets mellanled. Senare, då Theodorik bemäktigat sig Italien, uppfattades **Hraidimarei* icke mer som 'mare Creticum' utan som hreiðgoternas (d. v. s. östgoternas) haf, hafvet vid Italien.

Denna Bugges sinnrika men ytterst djärfva hypotes — rätteligen är det en hel rad hypoteser — som vore i hög grad äfventyrlig, äfven om det vore bevisadt eller sannolikt, att hreiðgotar är ett annat namn på östgoterna, faller definitivt på den grund att hreiðgoter, som jag ofvan hoppas ha visat, är ett helt annat folk i en helt annan del af Europa.

Kompositionsleden *hreið-* låter i själfva verket med hänsyn till formen endast förena sig med ett enda germanskt ord, nämligen fvn *hreiðr* n. 'rede', särsk. 'örn-, kråk-rede', jfr *ara-hreiðr, kráku-hreiðr; hreiðrask* 'bygga sig rede'; nno. dial. *reid, reir* n. 'rede'; fsv. *redher* m. o. n. 'rede,, näste', fsv. *redhre* m. 'rede'; fsv. *redhe* m. o. n. 'ds', nsv. dial. *raidar* m., *re(d)e* m., *rēe, rēle, røl̄ə* m.

Hreiðr n. är, att döma af de starka växlingarna i form och genus i skilda nordiska trakter, ursprungligen en *s*-stam. Falk o. Torp, Norw.-dän. etymol. Wb. s. v., anta däremot *(t)ro-* suffix. Att detta är oriktigt torde framgå af egennamn som *Hreiðarr*, där före *a* intet *r* framträder, hvilket man hade haft rätt att vänta, om *r* ursprungligen tillhört stammen.

Hreiðgotar har fått första leden *hreið-* för individualisering af en viss gotisk stam gentemot andra. I alldeles samma syfte har till det enkla *gutans* bildats *austrogothae, visigothae* 'öst- och västgoter', och när goterna öfverflyttade till Italien, fingo de där namnet *valagothi* 'de välska goterna', Müllenhoff DAK 3,326, Schönfeld Wb. der altgerm. Völker- u. Personennam. s. v.

Hreiðgotar skulle sålunda till skillnad från andra goter ha betecknat sig eller af grannfolk betecknats som 'goter i redet', d. v. s. 'i stamhemmet (på kontinenten, där de vuxit ut till en självständig folkstam)'. Rent sakligt passar denna tolkning väl, då hreidgoterna just bodde i goternas gamla stamhem öster om Weichselmynningen. Någon annan gotisk stam än de kontinentala (och väl också de gotländska) känna vi ej till. Ty när Jordanes kallar östgötarna för *Ostrogothæ*, är detta uppenbarligen en omtydning efter det för honom välbekanta östgotanamnet, och samma författares *Gautigoth(æ)* är efter all sannolikhet att dela upp i *gauti* 'götar', d. v. s. 'västgötar' och *gothæ*, som ursprungligen troligtvis är en interlinear- eller randanteckning af en skrifvare, som velat göra gällande, att liksom östgoter var det samma som östgötar, så var *gauti* identiskt med goter — detta till bevis för den gotiska stamsagans sanning, som ju uppger att goterna kommo till kontinenten från den skandinaviska halfön, nejder som för utvandrarnas fantasi alltid hägrade i ett trollskt, nästan förklaradt skimmer. Tusen år senare har man i Sverige i k. Kristoffers landslags konungsbalk gjort samma identifikationer, denna gång för att kasta något af glansen från de utvandrades namn tillbaka på moderlandet.

Om sålunda *hreiðgotar* på reella grunder väl låter tyda sig som 'goterna i redet', 'i det gamla örnbot vid *Hreiðmarr*', återstår att se till, om denna förklaring är stilistiskt tillrådlig. Onekligen klingar beteckningen 'goterna i redet' poetisk. Det är emellertid möjligt, att äfven namnen *austrogothæ* och *visigothæ* äro poetiskt färgade: många forskare anse att de betyda 'de strålande, glänsande', resp. 'de goda, ädla goterna'. Se Schönfeld Wb. d. agerm. Personen- u. Völkernamen s. v. Jfr också sådana epitheta ornantia som ags. *Hréð-gotan*, *Hréð-dene* 'ärofulla goter, daner' etc. Grundorsaken till denna poetiska färg, som ofta karaktäriserar folknamnen i den gammalgermanska världen, är sannolikt den, att germanernas skilda stammar sedan urminnes tider hade för sed att hugfästa minnet af sina framfarna öden och sina ledande personligheter i kväden. Att så var förhållandet, därom vittnar redan Tacitus i sin Germania kap. 2: »Germanerna lofprisa Tuisto i gamla kväden, det enda slags häfdeböcker och urkunder de äga», och hans utsago kompletteras och bekräftas af Jordanes i hans Getica kap. 4: »Om forntida händelser berättas i deras gamla sånger alldeles som i ett historiskt arbete». Det är vid närmare eftertanke naturligt, att individualiserande prefix särskildt äro af nöden, då det gäller att besjunga den egna stammens bedrifter i täflingen med likanämnda grannfolk.

EXKURS II. — EGENNAMN AF TYPEN FVN. INGIBIORG-YNGVARR.

En blick på de fvn. personnamn, i hvilka *Ingi-* eller *Ing-*, *Yngv-* ingår som första led, ger vid handen, att fördelningen af de båda formerna är reglerad af en bestämd princip. Det heter å ena sidan *Ingibiǫrg*, *Ingibiǫrn*, *Ingigerðr*, *Ingileif*, *Ingimarr*, *Ingimundr*, *Ingiríðr*, *Ingivaldr*, men å andra sidan *Ingolfr*, *Ingunnr*, *Yngvarr*, *Yngvildr*. Regeln är uppenbarligen den att, när i litterär tid andra sammansättningsleden börjar på konsonant, användes förleden *Ingi-*, när den däremot börjar på vokal, användes förleden *Ing-*, *Yngv-:* den förra formen, när andra leden börjar med *o* eller *u* och *v* sålunda bortfallit, den senare när *v* kvarstår framför icke-labial vokal. Undantag från dessa regler göra i fvn. endast följande namn: *Ingialdr*, *Yngvin* g. *Yngunar* (enl. Noreen No B 8 [1919] s. 1) och *Yngvǫr* f. *Ingialdr* torde i allmänhet af nordiska filologer hänföras till *Inge*-namnen. Så Noreen Aisl. Gr.[3] § 141, som menar att andra sammansättningsleden är *-valdr* och att namnet ursprungligen företett en flexion nom. **Ingioldr* gen. **Yngvaldar* liksom **Herioldr* gen. **Harvaldar*, hvaraf senare *Haraldr;* så ännu No B l. c. s. 5. Denna uppfattning låter icke förlika sig med ofvan återgifna former: *Ingolfr* och *Ingunnr* visa att **Ingioldr* är felkonstrueradt — det bör ha hetat **Ingoldr* — liksom **Yngvaldar*, som bör ha hetat *Ingivaldar*, jfr det fsv. *Ingevalder*. Den riktiga etymologien af *Ingialdr* få vi, om vi sammanställa det med ags. *In-geld*, burg. *Ingildus*, vgerm. lat. *Ingeldus*, hvilket är sammansatt af lederna *In-* (jfr got. *In-vilia*, vgerm. *In-frid, In-uihe)* och *-geldaz* (jfr *Alagildus*), se Schönfeld Wb. d. altgerm. Pers.-n. s. 146.

Om *Yngvin* med Noreen No B l. c. skall uppfattas som en konungatitel och eg. betyder 'lngs vän, dyrkare', hör namnet icke hit utan har en annan förled än de här behandlade namnen. Är det däremot identiskt med det ags. mansnamnet *Ingwine,* så strider det onekligen mot den ofvan iakttagna regeln, att förleden är *Ingi-*, när andra leden börjar på konsonant. Emellertid är det naturligt, att ett senurn. **Ingu̯i-u̯iniʀ* fått undergå en

haplologisk förenkling af typen *åttondedel* > *åttondel*. Hvad slutligen *Yngvǫr* angår, är denna namnform i fvn. mycket ung (1300- och 1400-talen) och torde väl vara en sen nybildning, i anslutning till *Yngvildr, Yngvarr* m. fl. formad af *-vǫr*, jfr *Gunnvǫr*. Skulle namnet vara gammalt, fastän det är sent anträffadt i litteraturen, kan *Yngvǫr* uppfattas som utgånget från nom. **Yngor (Ingor)* gen. **Ingivarar*, jfr *Gunnor* Noreen Aisl. Gr.[3] § 141.

Granska vi det rsv. namnförrådet af typen *Ingi-* ~ *Ing-*, *Yngv-*, få vi väsentligen samma bild som af det fvn. Vi finna nämligen där följande former med *Inge-*: **ikifriþ[aʀ]**, **ikirunaʀ**, **ikikunr**, **ikiluk** *(= Ingeløgh)*, **inkihvaltr**, **inkifastr** 25 g. (1 g. **ikf-**), **inkiþura**, **inkikir**‹**þr**›, **inkiburk**, **inkibiarn**, **inkimuntr**, **inkimar**, **?inkiuar**, **igikeʀ** *(=Ingegēr)*. Däremot heter det **inkuar**, **ikuar**, **inkulfr**. Flertalet af de anförda namnen förekomma upprepade, somliga många gånger. Undantag från regeln äro **ikmaʀ** L 266, B 554, en inskrift som är utförd af en mindre förfaren mästare och äfven äljest är illa stafvad, **inkmar** L 1117, Östergötlands runinskr. 226, hvilken endast föreligger i Bautils teckning och är illa stafvad: den äkta formen är **i(n)kimar** (se ofvan!) t. ex. D fol. II, s. 126, L. 397 etc. Ett verkligt undantag är däremot **i(n)kriþr** 'Ingrid' t. e. D II 131; L 310 (‹a›**inkriþ**); L. 398 **inkriþ** (troligen ej **ink(i)riþ**). Här torde vi ha att göra med en reduktion af senare delen af namnets fonem på grund af hufvudtonens läge på första ledens rotstafvelse. Denna reduktion är analog med att *Ásketill* > *Áskell*. Skillnaden är blott den att det i **Ingui-frīðʀ* är sista stafvelsen som har biton, under det att det i *Ásketill* är den näst sista. Den svaga bitonen bevarar i båda fallen den stafvelse på hvilken den ligger, under det att den därintill stående obetonade stafvelsen faller bort. Reduktionen af mellanstafvelsen *ui* har befordrats däraf att en viss likhet råder mellan stafvelsen *ui* och den omedelbart följande svagt bitoniga *fri-(ðri-)*. Utvecklingen torde alltså ha varit **Ingui-frīþʀ* > **Ingðriþʀ* > *Ingriþr*, jfr utvecklingen **Þór-vǫrðr* > **Þórorðr* > *Þórðr*.

De två första banden af Sv. Diplom. ha alldeles samma fördelning af formerna *Inge-* och *Ing(v)-* som vi nyss funnit i rsv.: *Ingiborgh, Ingifridis, Ingigierth, Ingimarus, Ingimundus* (1 gång *Ingmund* i en sen afskrift), *Ingirun, Ingivaldus, Ingivaster,* men å andra sidan *Ingulfus, Ingvarus* och *Ingridis* (1 g. *Ingerid*). Dubletten *Ingridis* ~ *Ingefridis* torde förskrifva sig från en ursprunglig böjning n. *Ingriþr* g. *Ingefriþar*, jfr n. *Þórkell* dat. *Þorkátle*. (Förklaringen af växlingen *Þorkell* ~ *Þorkatli, Óláfr* ~ *Áleife* har jag först hört framställd af prof. B. Hesselman.)

Redan det material jag genomgått synes mig bestämdt hänvisa på att förleden i de förevarande namnen, vare sig denna i litterär tid är *Inge-*, *Ing-* eller *Yngv-*, en gång i tiden varit en och densamma, d. v. s. urn. *Ingu̯ia-*, jfr forngerm. *Inguiomerus* hos Tacitus. Denna första leds utveckling får antas ha försiggått på följande sätt. Om hufvudtonen hvilat på första leden, hvilket den synes ha gjort i sådana kasus, där efterleden i litterär tid blir enstafvig, få vi t. ex. **Ingu̯ia-hariaR* > **Ingu̯i-(h)arR* (andra ledens svagtonighet bevisas af uteblifvandet af *i̯*-omljud; jfr f. ö. **Anulaiðaʀ* > *Ó-lafr*, där senare ledens svagtonighet bevisas af öfvergången *ai̯* > *ā*) > *Inguarr, Yngvarr* med synkope af mellanstafvelsens *i* som i **hirði-ōR* > *hirðar*. På samma sätt **Ingu̯ia-wulfaR* > **Ingu̯i-ulfr* > *Ingu̯olfR* > *Ingolfr* (andra ledens svagtonighet framgår af öfvergången *-ulfR* > *-olfR*) samt **Ingu̯ia-frīðiR* > *Ingriþr*. Där andra leden litterärt var tvåstafvig — således mest i oblikva kasus — synes däremot accenten ha hvilat på senare sammansättningsledens rotstafvelse t. ex. nom. *Óláfr* dat. *Áleife* (jfr ofvan) och nom. *Sigorðr* g. *Sigvarðar*, nom. **Hœrioldr* gen. **Harvaldar*, hvaraf *Haraldr* (jfr Noreen Aisl. Gr.[3] § 141). I detta alternativ synas formerna gen. *Ingibiargar, Ingibiarnar, Ingigerðar, Ingileifar, *Ingimārar* (urspr. *i*-stam; annorlunda Kock Umlaut u. Brechung s. 134), *Ingimundar, Ingifríðar, *Ingivaldar* (urspr. *u*-stam, se Noreen l. c.) samt vidare dat. *Ingibiargu, -birni, -gerði, -leifu, *-myndi (-mundi), -fríði, -*veldi (-valdi)* o. s. v. hafva uppstått. Genom utjämning synas sedan såväl i Sverige som Norge i samnord. tid förlederna *Ingi-* och *Ing(v)-* ha ordnat sig på sätt som visats ofvan s. 135. *Ingi-* har samnord. utvecklat sig < *Ingu̯i-* genom bortfall af *u̯* i svagton eller genom reduktion af *u̯i* > *y* > *i* i samma ställning, jfr Kock Alt- und neuschw. Accentuierung s. 212. Hvad senare leden af den här supponerade öfvergången *(y* > *i)* angår, så är delabialiseringen i obetonad ställning en naturlig sak, om det också är svårt att finna fullt analoga exempel: ett sådant är kanske *Biǫrgin* < *Biǫrgyn*, som dock Noreen Aisl.[3] § 220 uppfattar annorlunda; jfr ock fvn. *nórónn* > n*ô*renn Noreen ib. § 144,7.

Enligt min mening har sålunda samtliga egentliga egennamn (alltså de uppräknade, möjligen med undantag af *Yngvin),* som jag här behandlar, ursprungligen haft förleden *Ingu̯ia-*. En annan uppfattning utvecklar Noreen i den ofvan citerade uppsatsen NoB 8 s. 1 ff. Han menar att i de här behandlade namnen ingår som första led dels *Inguia-* (i *Inguiomerus)* som återspeglas i nord. *Ingibiǫrg* etc., dels heros- och guda-namnet *Ing (*< **InguR),* hvilket han återfinner såväl i fvn. *Ingolfr, Yngvarr* etc. som i fsv. *Ingbern,*

-ger, -gærdh, -mar, -mund, -vald. Dessa fsv. namn måste till en början utmönstras ur Noreens material, ty de äro, såsom framgår af den ofvan gifna redogörelsen för *Inge*-namnens äldsta litterära former, icke ursprungliga utan i litterär fsv. tid uppkomna enl. Aschw. Gr. § 156 vid betoningen *Ingebiórn* etc. liksom *Benedikter> Bendikter, Nikolās> Niklas* o. s. v.: de äldsta exemplen på *Ing-* (i *Ingbern* etc.) hos Noreen förskrifva sig från början af 1300-talet. I de af Noreen anförda *Ing-bern, Ing-ger, Ing-gærdh* etc. har sålunda *Ing-* framgått ur *Inge-*. Återstå fvn. *Ingolfr* fsv. *Ingulver, Yngvarr* fsv. *Ingvar*, fvn. *Ingunnr* och *Yngvildr*, där vi, som ofvan framhållits, ha att göra med synkope af den slutljudande svagtoniga vokalen i *Inguĭ- (Ingi-)* framför vokal eller, om man hällre så vill, en hiatus-företeelse, där den svagare betonade vokalen försvunnit i ställningen framför en starkare betonad. Jfr den med förlederna *Ingi- ~ Ing-, Yngv-* fullständigt analoga växlingen *Hildi- ~ Hild-:* fvn. *Hildibiǫrg, Hildigunnr, Hildiríðr* (jag medtar endast de äkta gammalnordiska namnen och utelämnar sålunda *Hildibiǫrn, Hildibrandr)* gentemot *Hildolfr;* det fsv. namnmaterialet med *Hildi-* är ej direkt beviskraftigt, då hithörande namn kunna vara lånade från tyskan: *Hildeborgh, Hildebrand, Hildiger* (väl inhemskt, visserligen skånskt), *Hildegærdh, Hildemar* gent emot *Hildulf*, rda. **hiltulf**. — Om fsv. *Ingriþ* se ofvan s. 136!

Äfven de ags. *Ing*-namnen som *Ingweald, Ingwine, Ingwulf* synas kunna och böra återföras på ureng. *Inguĭa-*, jfr ags. *Ingobrand ~ Ingibrand, Inguhere ~ Ingihere,* Searle Onomast. ags. p. 317 ff samt Bülbring Altengl. Elementarbuch § 398: *sticmælum ~ styccemælum: stycce.* Detsamma torde och förhållandet vara med de forntyska namnen med förleden *Ingo-, Ingi-, Ing-* Förstemann Ad. Namenb.[2] I 959 ff. t. ex. *Ingo-meres* (Chlodwigs son 500-t) = *Inguio-merus* (Tac.), *Ingoberga* (500-t., gemål till k. Charibert), *Inguperht* etc.

I nordiska språk synas också andra egennamn med ursprungligen flerstafvig förled ha haft en samnordisk växling af tvåstafvig form framför efterled som börjar på konsonant och enstafvig (synkoperad) framför efterled som börjar på vokal. Så namn med förleden *Regin- ~ Ragn-* och *Arin-, Erin- ~ Arn-* t. ex.

fvn. *Reginleif* (*Reginmóðr* eg. danskt namn enl. Lind): *Ragnarr, Ragn(h)eiðr, Ragnhildr;* sedermera förallmänligas *Ragn-* äfven före konsonant: *Ragnvaldr, Ragn(f)ríðr* o. s. v. — Rsv. **rikinmunt** L 581, **rakinfast** L 496: **raknar, raknhiltr, raknilfr**; äfven här segrar med tiden **rakn-**

och införes också före konsonant **raknfastr**, **raknualtr**, **raknburk**, **rahnfriþr**, **rahnuiþr** etc. I litterär fsv. har *Raghn-* öfverallt genomförts: *Rœghinbodh* och *Rœghinmodh* äro troligen tyska former. Ett minne af den samnord. växlingen *Rœghin-* ~ *Raghn-* torde föreligga i de fsv. namnen *Rœghvidh* <**Rœghnuid* (troligen ej sidoform till *Righvidh* som Lundgren-Brate anta), *Rœgner, Rœgnvald* (skånskt).

Samnord. *Ærin- (Arin-)* ~ *Arn-* föreligger i rsv. **erinuorþr** L 1240 (sic! ej **arin-**), **erinmunt** L 516, D II 151, **erinmontr** L 591, D II 169, **arinmut** L 1221, **irinfast** L 351, D II 66, **irinui** L 647, D I 14, **erinker** L 790 (sic! ej **erinkar**), **arinbiarnaR** L 1063, **erinbiu<r>n** L 790, fvn. *Arinbiǫrn*, fsv. *Aringisle, Æringisl* m. fl., där dock tyskt inflytande från namnen med *Erin-* är sannolikt eller möjligt: rsv. **arni**, fvn. *Arni, Arna, (Arnaldr,) Arn(h)eiðr, Arn(h)ildr, Arnoddr, (Arnórr, Arnóra <-þórr, -þóra), Arnulfr, Ǫrnolfr*, fsv. *Arnar, Arni* etc. Redan i rsv. dominerar dock *Ar(n)-* äfven före konsonant; därjämte uppträder kompromissformen *Ærn- (er(n)-)* t. ex. **arnfastr, ernfostr, arnuiþr, arnkisl, ernkautr, erstin, arbiurn** o. s. v.

* * *

Mitt syfte med exkursen var att förklara Rökstenens **ikult(i)ka** och visa att denna form — såsom först Brate antagit — regelrätt kan härledas ur mansnamnet *Ingevalder*. För detta syfte är det obehöfligt att ingå på en utredning af förleden *Inguia-'s* etymon. Här skall jag därför inskränka mig till att nämna att den häfdvunna sammanställningen med namnet på den germanska stamheroen ags. *Ing*, mlat. (Generatio regum) *Ingus, Ingo, *Ingueo* synes vara riktig. Ags. *Ing* kan återföras på ett urg. **Ingaz, *Ingiz, *Inguz* eller **Inguaz*. Af dessa former synes den sistnämnda vara den enda som kan förklara afledningen *Inguio-* med kvarstående *u*. Om utgångsformen varit **Inguz* såsom Noreen NoB l. c. antar, kunna vi knappast vänta någon annan form än *Ingio-*. När Noreen på det anförda stället antar att fvn., fsv. *Ívarr* utgår från ett urn. **Inhu-hariaR* på grund af det kelt. lånordet *Imar (= Ívarr, Inguarr)* och ags. lånordet *Inwær*, där **Inhu-* är en Vernersk växlingsform till **Ingu-*, så synes denna tolkning af de resp. låneformerna ej vara den enda möjliga. Man kan troligen också härleda fir. *Imar* (med nasalerad bilabial spirant *v*, se Marstrander Bidrag s. 108) ags. *Inwær* ur nord. *Ingvarr*, där den i resp. språk ej förekommande eller på sin höjd tillfälliga förbindelsen *-ngu-* substituerats med resp. *-m-* och

-nw-. Fir. *Hingar* = fvn. *Yngvarr* är en litterär, från ags. lånad form, se Marstrander Bidrag til det norske Sprogs Historie i Irland s. 158. Och i ags. kan *Hingar Ingar* vara en substitutionsform för nord. *Inguarr*, jfr ags. *singan* fvn *syngua*. I fir. *Imar* har nasaliteten som Marstrander framhåller varit starkt framträdande (s. 67), men därför synes det ej vara afgjordt, att namnet varit identiskt med fno. *Ívarr* och följaktligen ej heller att *Ívarr* haft nasaleradt *ī*. Den naturligaste förklaringen af *Ívarr* från nordisk utgångspunkt är alltjämt att ordet är sammansatt af *īu̯a-* 'idegran, båge' och *-hariaR* 'här', se Kock Umlaut u. Brechung s. 214.

EXKURS III. — RÄKNEORDEN PÅ FVN. -TÁN ~ -TIÁN.

EN LJUDHISTORISK UTREDNING.

Rökstenens **þritaunta** är en form af grundläggande betydelse för uppfattningen af uppkomsten af räkneordsafledningarna fvn. *-tán*, fsv. *-tān* i fvn. *þrettán*, fsv. *þrættān* etc. och fvn. *-tián* i *áttián* etc. I fsv. ändas samtliga kardinal- och ordningstal från 13 t. o. m. 19 på resp. *-tān*, *-tānde* alltså *þrættān*, *fiughurtān*, *famptān*, *sœxtān*, *siutān*, *atertān*, *nit(t)ān*; *þrættānde* etc. I fvn., som i allmänhet har ålderdomligare former, heter det däremot väl *þrettán*, *fiog(u)rtán* ~ *fiórtán* (alternativt fno. *fiórtiánde)*, *fimtán*, *sextán* och alternativt *siaután*, men å andra sidan *siautián*, *áttián*, *nítián* (och därefter analogibildadt *tvítián* = *tuttugu)*. Denna fördelning af *-tán* och *-tián* råder redan i de äldsta isl. handskrifterna, där vi finna: *XIIItan* Hom. 133:5, *þrettanda* 18:2, 20:6, *þrettándo* Rb 30:22, *þrettáNda* Hom. 122:25, *þretaNda* cod. 645 30:4; *fęgrtándo* Rb 30:22; *sextan* Rb 6:17 och å andra sidan *nitian* Rb 8:26, *nitianda* 22:21. Fördelningen ifråga fortsätter genom klassisk och medelisländsk in i nyisländsk tid. Och i Norge har i nyare tid visserligen *-tan* i regeln förallmänligats, men ännu ha vissa dialekter (Sätesdalen, Sogn, Voss, Valdres, Nordhordland, Søndhordland etc.) också former på *-tián*, se Aasen, »Norsk Gr.» s. 188, och »Ordbog» under *sjauttan, attan, nittan.* Äfven i Sverige finnas i aflägsna mål som i Härjedalen och Dalarna den gamla växlingen *-tān* ~ *-tiān* bevarad, se Jessen »(Norsk) Hist. tidskrift» 3,23 och Noreen, »Ordlista öfver dalmålet» s. v. Möjligen är den också afspeglad i accentueringen i vissa sv. diall. *tråtton, fåmton* etc. (med grav accent), men *sjútton* etc. (med akut), se Kock »Sv. akc.» II 394. Det är all sannolikhet för, att den utjämning, som i öst- och nordnorska dialekter i nyare tid försiggått och resulterat i *tián*-formernas undanträngande och *tán*-formernas förallmänligande, redan i förlitterär tid försiggått i fornsvenskan och att sålunda den formfördelning, som vi ofvan funnit gälla i fvn., i själfva verket var samnordisk.

Häremot synas vid första anblicken några fvn. former tala, som tillhöra det äldsta poetiska språkbruket. Gíslason har i »Aarbøger» 1879 s. 160 ff påvisat, att några räkneordsformer på *-tán*, som uppträda i skaldevers *(dróttkvætt)* och som i litteraturen äro tvåstafviga, för att fylla det metriska schemat måste läsas trestafviga. Fallen äro: *hvetr xv vetra* (v. l. *hvatr)* Þormóðr Kolbr. († 1030) i Þorgeirsdrápa 1, 8, se F. Jónsson, »Norsk-isl. Skjaldedigt.» A I, 277; *reꝛs. xiij. seꝛia* (v. l. *xvj)* Þormóðr ib. 15, 4, se F. Jónsson anf. arb. A I, 281.

Härtill skall sannolikt läggas:
hiarl xvj iarla (v. l. *hiarl ok; hiarli; sextán)* Einarr Skálaglam (ca 986) i »Vellekla» 37, se F. Jónsson anf. arb., A I, 131 och B I, 124 samt där citerad litteratur.

I de anförda raderna kräfver det metriska schemat sex stafvelser, men de komma att innehålla endast fem, om vi insätta de normala formerna resp. *fimtán, þrettán, sextán.* Ha räkneorden däremot varit trestafviga bli versraderna korrekta.

Trestafvig form vore jämväl önskvärd i: *bú fimtán* (cod. Reg.: *xv)* Eddan, Oddrúnargr. 21, se Sijmons, »Die Lieder der Edda», s. 418.

K. Gíslason föreslår att för de två förstnämnda fallen införa formerna *fimtían* och *þrettían;* han menar att samtliga tal från 13—16 ursprungligen haft dylika trestafviga former liksom *siautían, attían, nítían;* men under det att de sistnämnda bibehållit sitt *i*, visserligen kontraheradt med det följande *-án* till *-ián*, så ha däremot *þrettían, fiog(u)rtían, fimtían* och *sextían* aflägsnat sitt *i.* Orsaken till den olika behandlingen skulle vara den, att i de senare första ledens räkneord i flertalet fall *(fiꝙgur-, fim-, sex-)* ändades på konsonant, under det att i *siautián* etc. det ändades på vokal *(siau-, ní-).* Afvikelserna i *þre-ttán, áttián* bero på utjämningar från närstående räkneord. Denna Gíslasons förklaring kan icke längre godtagas, då den icke låter förlika sig med hvad vi numera veta om reglerna för den samnordiska synkopen. Emellertid ha Gíslasons föreslagna trestafviga former *þrettían, fimtían, sextían* allmänt upptagits och i de ofvan relaterade fallen införts i normaliserade texter, se F. Jónsson, »Skjaldesprog» s. 87, Noreen, »Aisl. Gr.[3]» § 439 anm. Men vid sidan af dessa erkänna både Gíslason och Jónsson formerna *þrettán, fimtán, sextán* såsom af rimmen och metern styrkta ända sedan Egil Skallagrimssons dagar och som de normala formerna också i skaldernas språk, under det *áttián, nítián* äro de ensamt förekommande. Åtminstone till år 1000 går sålunda den litterära

fördelningen i fvn. af formerna på *-tán* och *-tián* tillbaka, och öfverensstämmelsen mellan skaldernas *þrettán* och Rökstenens þritaunta därutinnan att de båda sakna vokal mellan *t* och *a* talar för, att detta förhållande var samnordiskt.

Men nu har Gíslason utan tvifvel rätt i sin förmodan att *fimtán*, *þrettán* i de ofvan anförda fallen äro trestafviga. Rökstenens þritaunta ger också upplysning om huru dessa trestafviga former verkligen sett ut: **þrettāun*, **fimtāun*, **sextāun*. Insätta vi dem få vi öfverallt verser som fullt ut tillfredsställa metriska kraf: *hvettr fimtáun vetra; reggs þrettáun seggia; hiarl sextáun iarla;* samtliga med schemat ⌊ | ⌊ ⏑ × || ⌊ ×, d. v. s. enligt Sievers »Altgerm. Metrik» § 61, 8 d en D2-typ. Och Edda-versen *bú fimtáun*, Oddrúnargr. 21, blir fyrstafvig som Sievers Beitr. 6, 343 kräfver.

Men om det nu samnordiskt hetat **þrettāun*, **fimtāun*, **sextāun*, så måste tydligen de historiska formerna på *-tián* återgå på samnord. **-tiāun* eller *-teāun*.

Det gäller nu att förklara skillnaden mellan å ena sidan formerna på *-tāun* och å den andra formerna på *-tiāun*, *-teāun*. Kock har, se »Alt- och neuschwed. Accentuierung» s. 149 och där citerade äldre arbeten af honom, sökt förklara formerna *-tán*, *-tián*. Han menar att *-tán*, *-tián* återgå på ett urn. **tēhan* 'tio', en mellanform mellan fht. *zëhan* och got. *-tēhund* 'dekad' (i got. *sibuntēhund, ahtautēhund, niuntēhund, taihuntēhund* resp. '70', '80', '90', '100'). Detta **tēhan* har enl. Kock, allt eftersom sista eller första leden af de juxtapositioner, i hvilka det ingick, var betonad (d. v. s. allteftersom **tēhan* själft var betonadt eller obetonadt), öfvergått till resp. *-*tā̀(h)an* > *-tán* och *-*tĕ̀(h)an* > *-tián*. Betonadt var **tēhan* när första leden i juxtapositionen var enstafvig, obetonadt var det, när första leden var tvåstafvig och själf uppbar hufvudton. Alltså å ena sidan:

**þri-tḕhan*, **fimf-tḕhan*, **sehs-tḕhan*

men å andra sidan:

**féður-tēhan*, **sébun-tēhan*, **áhtau-tēhan*, *níun-tēhan*.

Denna Kocks förklaring kan på flera grunder icke vara riktig:

1) Den form för 'tio', **tēhan*, som Kock konstruerar, är gjord för ändamålet att förklara formerna *-tán* och *-tián* och är för öfrigt helt och hållet okänd i de germanska språken. 'Tio' heter på got. *taíhun*, fht. *zëhan*, flt. *tëhan*, *tian*, *tein*, ags. *tíen*, *týn*, öfverallt uppvisande eller återgående på *ĕ* i rotstafvelsen. Och det är samma former för 'tio' som öfverallt ingå i *ton*-räkneorden: got. *fidvor-taíhun*, *fimf-taíhun* etc., fht. *drizëhan*,

fiorzëhan, flt. *thriutein*, *fiertein*, ags. *ðrí(t)téne*, *-tíne*, Sievers, »Ags. Gr.[3]» § 113 a. och 325 anm.

2) Det got. *tēhund* 'dekad', som Kock stöder sig på, då han söker förklara *ē* i sin hypotetiska form *tēhan*, är mer än tvifvelaktigt till sin existens; formen har troligen aldrig funnits. Visserligen antar Joh:s Schmidt »Urheimath» s. 26 ff ett germ. *tēhund*, vrddhi-bildning till ieur. **dekmti* = lit. *dẽszimt* 'decas', alltså med förlängning af rotvokalen på samma sätt som till skt. *saptá* 'sju' bildas subst. *sāptam* 'heptad (sjutal)'. Ohållbarheten af denna uppfattning framgår redan af den omständigheten, att got. *niuntēhund* '90' är singulart subst.: gen. *niuntehundis*, hvilket sålunda icke för got. språkkänsla kan ha betydt '9 tiotal'. Emellertid har Brugmann, »Morphol. Unters.» 5, 11 ff och 139 ff, påvisat, att det got. *sibuntēhund* etc. måste delas *sibuntē-hund* etc. där *sibuntē-*, *ahtautē-*, *niuntē-*, *taihuntē-* är = fht. *sibunzo* '70', *ahtozo* '80', *niunzo* '90'; flt. *antsibunta* '70', *antahtoda* '80'; ags. *hundseofontiȝ* '70', *hundeahtatiȝ* '80', *hundniȝontiȝ* '90', *hund-téontiȝ* '100' (flt. *ant* är en omtydning af *hund-* i obetonad ställning; ags. *-seofontiȝ* etc. är ombildning af ett äldre **hund seofonta* efter *twentiȝ*, *þrítiȝ*, *féowertiȝ*, *fíftiȝ*, *siextiȝ*, jfr got. *twái tigjus* '20' etc.). Got. *sibuntē-* etc. = fht. *sibunzo* äro plurala genetiver (jfr got. *frijonde* = fht. *friunto*). Så långt måste man obetingadt ge Brugmann rätt: man får inte skilja de gotiska formerna från de västgermanska, och att dessa äro gamla genetiver kan icke betviflas. Mera osäker är Brugmanns förklaring af *sibuntē-hund*. Han menar att *sibuntē* kommer af ett urg. *sibunt-* = gr. *heptád-* 'antal af sju' och att *hund* i detta fall = av. *-satəm* (*thri-satəm* '30') 'dekad, antal af 10'. Alltså skulle *sibuntē-hund* betyda 'ett tiotal af sjutal', d. v. s. 10 × 7 = 70. På analogt sätt förklaras *ahtaute-hund*, *niuntē-hund*. »Att man efter *niunte-hund* också — redan i urgermansk tid — gjorde ett *taihuntē-hund* '100' skedde för att tydligare skilja dekadhundradet från storhundradet». Häremot kan man bl. a. invända att ett germ. *hund* 'antal af 10' eljest är fullkomligt okändt samt att talsubstantiv på germ. *-t* = gr. *-d* likaledes saknas. Talsubstantiv på germ. *-þ-* ha vi däremot i t. ex. fvn. *siaund* f. 'sjutal', *niund* f., jfr lit. *dẽszimt* 'dekad'. Utgå vi från sistnämnda former, kunna vi till urg. **tẽhun* '10' anta en bildning *tẽhund-* subst. 'tiotal' = lit. *dẽszimt* 'tiotal', en dublettbildning till germ. **tẽȝu-*, fvn. *tegr*, *tøgr*. Erinra vi oss vidare att *hund* ofta har betydelsen af ett 'obestämdt högre antal', se Tunberg, »Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning» s. 183 ff., kunna vi till förklaring af de egendomliga formerna *sibuntē-hund* etc. ansätta **sibun*

*taíhunde hund, *ahtau taíhunde hund, *niun taíhunde hund, *taíhun taíhunde hund*, 'ett (stort) antal af resp. 7, 8, 9 och 10 tiotal'. Genom en naturlig haplologisk reduktion (alltså: *i sibun t(aíhund)e hund* uteslutes det tautologiskt ljudande fonemet *aíhund)* få vi härur de faktiskt existerande formerna *sibuntē hund* och, med *hund* anteponeradt eller elliptiskt utelämnadt, flt. *antsibunta* (jfr ofvan), ags. **hund seofonta, (h)un(d) -seofontiʒ*, fht. *sibunzo*. — Vare härmed hur som hälst: ett urg. *tēhund-* 'dekad' har knappast existerat.

3. Kocks form **tēhan* 'tio' förklarar slutligen icke de ursprungliga nordiska formerna *-tāun -teāun* (se ofvan s. 143).

Kocks förklaringsförsök måste sålunda — på anförda grunder och andra, som det är onödigt att här upptaga — anses ha strandat.

Rökstenens **þritaunta** är betydelsefullt framförallt därför att det efter *a* uppvisar ett *u*, som uppenbarligen är identiskt med det *u*, som uppträder i senare stafvelsen af urg. **tēhun* '10'. Vi ha också all rätt att vänta att i nordiska språk ursprungligen skall i räkneorden 13—19 uppträda som senare led af juxtapositionen samma form som i det enkla ordet *tio*. Jfr de öfriga germanska fornspråken, se ofvan s. 143 f.; jfr ock andra ieur. språk som grek. *triskaídeka* '13', *tettarakaídeka* '14' etc.: *deka* '10' och latin *tredecim, quatuordecim* etc.: *decem*. Jag ansätter sålunda — med schematiserad första led — följande urn. former:

**þri-tehun, *feður-tehun, *fimf-tehun, *sehs-tehun, *sebun-tehun, *ahtō-tehun, *neun-tehun.*

Kock, »Alt- u. neuschw. Accent.», s. 149 f., antar, att de former, som hade enstafvig första led, haft hufvudtonen på senare leden: **þri-téhun, *fimf-téhun, *sehs-téhun*. Att han har rätt i detta antagande, anser jag mig kunna styrka med två olika skäl:

1. Om vi anta betoningen *þri-téhun*, förstå vi, hvarför första ledens *i*-vokal i litterär tid uppträder som *e:* fvn. *þrettan*, fsv. *þrættan*. Hade stafvelsen varit starktonig, borde *i* ha bibehållits.

2. I såväl fvn. som fsv. är i litterär tid *t* i *-tán* i regeln förlängdt hos *þrettán*, resp. *þrættan*, hvilket blir förklarligt, om hufvudtrycket ursprungligen hvilat på senare leden och sedermera — men redan samnordiskt — i enlighet med den generella accentueringsregeln för simplicia dragits öfver till ordets första stafvelse, jfr fvn. *fátækr*, nsv. *fattig*. Vid accentomkastningen har det framför den starktoniga vokalen starkt aspirerade *t* ersatts med förlängning. Jfr **tvātiógo* (med tonen på senare leden) > **tva-tiógo*

> **tu-tiogo* > (med tillbakadragen accent och däraf följande reduktion af brytningsdiftongen och förlängning af *t) tuttugu*, jfr (delvis) Kock, »Alt- und neuschw. Acc.» s. 170, och »Umlaut u. Brechung», s. 183, 289. Helt annorlunda om *-tt-* i *þrettán* och *tuttugu* Noreen, Aisl. Gr.[3] § 257,2 (< resp. **þrinn* (got. *þrins) -tán*, **twann* (got. *tvans*) *tuzunn*. Noreen anser att *tt* < *nt*, men hans uppfattning strandar därpå, att ännu under vikingatiden *tveir* i *tuttugu*, *tiughu* associerades med simplex och följaktligen successive införde dess former: Rök tuaiR tikiR. På fsv. *þrænttan* (sic!) i Vgl IV är intet att bygga. I Vgl. IV skrifves eljest icke mindre än tre gånger *þrættan(di)*, och *þrættan(di)* är f. ö. enarådande i Vgl. I och II. Det dubbla *t* i *þrænttan* tyder också på, att Schlyter har rätt, när han förklarar det oväntade *n* som skriffel. Förmodligen är den af Noreen, Aisl. Gr.[3] § 250,2, från Cod. Tunsberg anförda formen *þrentándo* också ett enstaka skriffel.

Vi böra sålunda med Kock antaga, att *þri-tehun* och följaktligen också de likartade formerna **fimf-tehun* och *sehs-tehun* haft huvudtonen på sista leden. Det har sålunda i detta fall hetat *-*tḗhun*, likaväl som simplex **tḗhun* hade samma betoning. Men **tḗhun* återspeglas i litteraturen af fvn., fsv. *tíu*, under det *-tḗhun* gifvit *-tán*. Hvadan denna motsats? En iögonenfallande skillnad mellan *tíu* och *-tán* är den, att det förra i vanlig, för nordiska språk gällande ordning förlorat det slutljudande *n*, som emellertid ännu är bevaradt i ordningstalet *tíundi*. När det heter *-tán*, beror detta på analogiskt inflytande — som redan i samnordisk tid gjort sig gällande — från ordningstalen på *-tándi*. Det har sålunda redan i sen urnordisk tid hetat **tehu*, men *-*tehun(de)*. Nu har Kock, Ark. 19, 234 ff., visat upp, att *u*-brytning, verkad af i litterär tid kvarstående *u*, uteblir i kort rotstafvelse, om *u* i urn. tid efterföljts af nasal konsonant, som senare förlorats. Står den nasala konsonanten kvar, inträder däremot brytning. Samnord. **tehu* (< urn. **tehun*) bör följaktligen utveckla sig till **tēu* > *tío* (jfr **swēaR*, got. *svehans* > fvn. *svíar* och Wigforss, »Namn och bygd» 1918, 113 ff). Däremot skall enligt Kocks lag *-*tehun(de)* få brytning, hvilken enligt min mening resulterar i *-*téahun(de)* *-*téāun(de);* jfr tillägget nedan. När nu denna form, på grund af den uppkomna olikheten dem emellan, icke längre af språkkänslan sammanhölls med det enkla *tío*, *þre-teāun* följaktligen kom att kännas som simplex och accenten drogs tillbaks till ordets första stafvelse, här som i andra simplicia, fick *þrètteāun* en biton på det långa *ā* och alltså en intesitetsfördelning af samma natur som gjort, att got.

bundanamma ljudlagsenligt motsvaras af fvn., fsv. *bundnom*. Alltså blef **þrèttēun* regelrätt till *þrettán*. Uteblifvandet af *u*-omljud på *ā* visar, att detta var svagtonigt.

Men hur gick det med de former, där första leden i urnordiska var flerstafvig: **feƀur-tehun, *sebun-tehun, ahtō-tehun, neun-tehun?* Formerna på fvn. *-tián* visa, att jämväl hos dem andra leden hade starkton; ty vi finna också här brytning. Å andra sidan har ännu vid tiden för brytningen första leden äfven haft starkton. Detta synes framgå af brytningen i *fiogrtán (fiórtiánde)*. Dock kan brytningen i *fiǫgr-(tián), siau-(tián)* också härleda sig från simplicia *fiǫgur, siau*, som alltjämt under utvecklingens gång associerades med resp. juxtapositioner. I förra fallet har en gång såväl förra som senare leden af räkneorden i fråga haft hufvudton på rotstafvelsen, d. v. s. varit fristående ord. I senare fallet har hufvudtonen hvilat på juxtapositionens sista led alldeles som vi ofvan sett att förhållandet en gång varit med *þrettán, fimtán, sextán*. I hvilketdera fallet som hälst, när omsider **fiǫgur-teāun, ātta-teāun* etc. för språkkänslan framstodo som simplicia, placerades äfven här hufvudaccenten på ordets början och naturligtvis på den ursprungliga första ledens rotstafvelse; alltså: *fiógur-, átta-*. Och ett bitryck ersatte det hufvudtryck som en gång hvilat på senare ledens första vokal *é*. Denna fick till följd häraf starkare tryck än resp. *-ur* och *-a* i *fiǫgur-* och *ātta-* och bevarades för synkope som däremot drabbade *u* i *-ur* samt *a*. Så uppkommo *fiǫgr-teā(u)n ātteā(u)n* etc., hvilka regelrätt utvecklades till fvn. *fiǫgrtián* (vanl. *fiǫgrtán* genom analogi från *þrettán, fimtán, sextán)* och *áttián*. Jfr Kocks ofvan s. 143 refererade förklaring af formerna *-tan* och *-tián*.

Tillägg.

Kocks regel för *u*-brytningen i kortstafviga ord förklarar hvarför urn. *tehu* blir *tíu*, under det att brytning inträder i urn. *-tehun(de)* liksom i urn. **etunaR* > rsv. **iatun** Rök och **iatunstaþum** 'Jättingstad' L. 1194, fvn. *iǫtunn*. Det förtjänar framhållas, att räkneorden på *-tān, -tián*, som hittills icke kunnat komma till användning i diskussionen om brytningens förlopp, synas ge utslag till förmån för Hultmans åsikt, »Hälsingelagen» s. 344 ff, att gången varit **meku* > **meaku* > *miǫk* och **etunaR* > **eatunn* (= rsv. **iatun**, fsv. *iætun*) > *iǫtunn*. Detta gent emot Kocks mening, se senast »Umlaut u. Brechung» s. 279 ff.

Pl. I. RÖKSTENEN, FRAMSIDAN (A) Fot. N. MOOSBERG

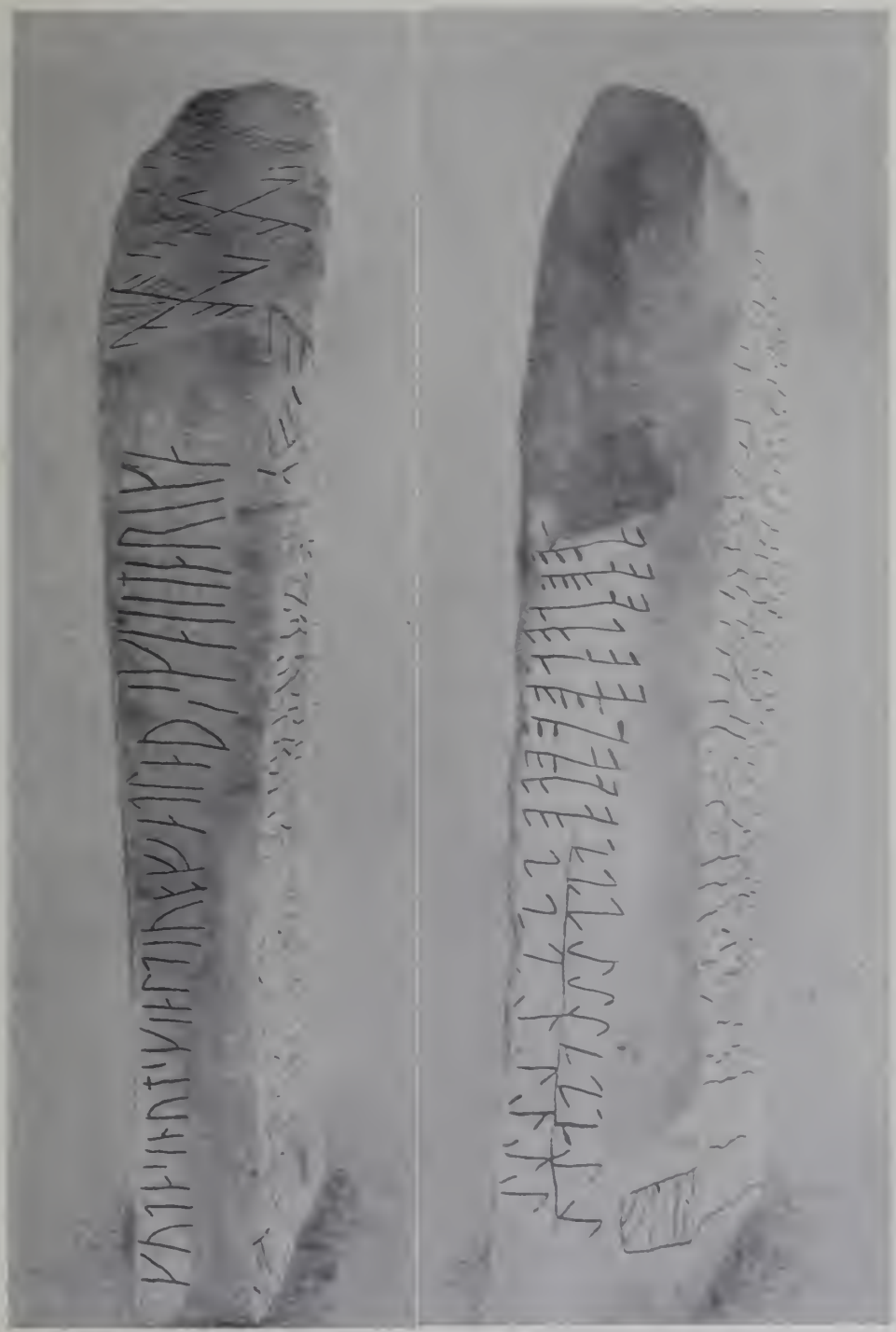

Pl. II. RÖKSTENEN, HÖGER- (B) OCH TOPPSIDA (C); VÄNSTERSIDA (E) N. MOOSBERG

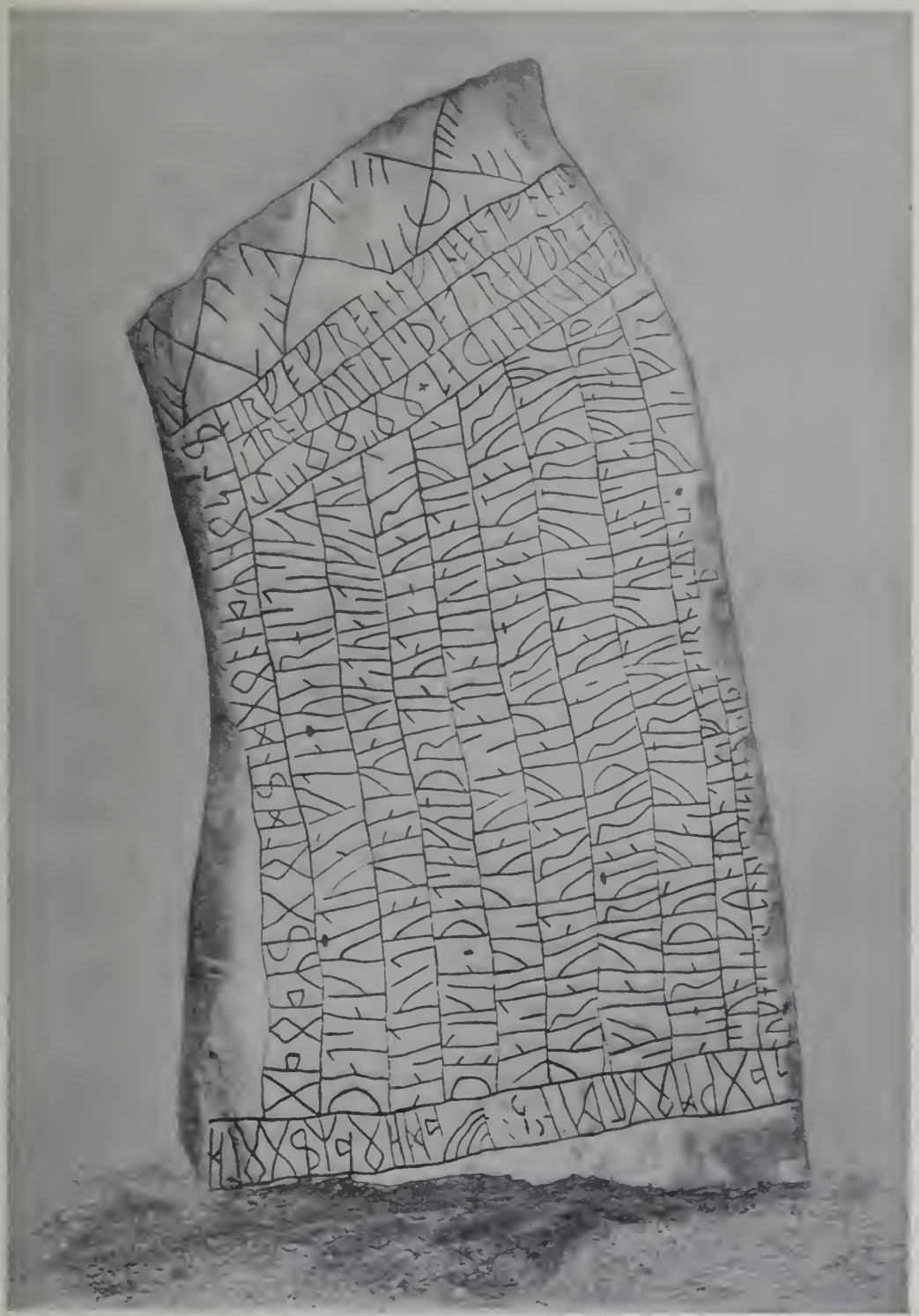

Pl. III. RÖKSTENEN, BAKSIDAN (D)

Fot. N. MOOSBERG

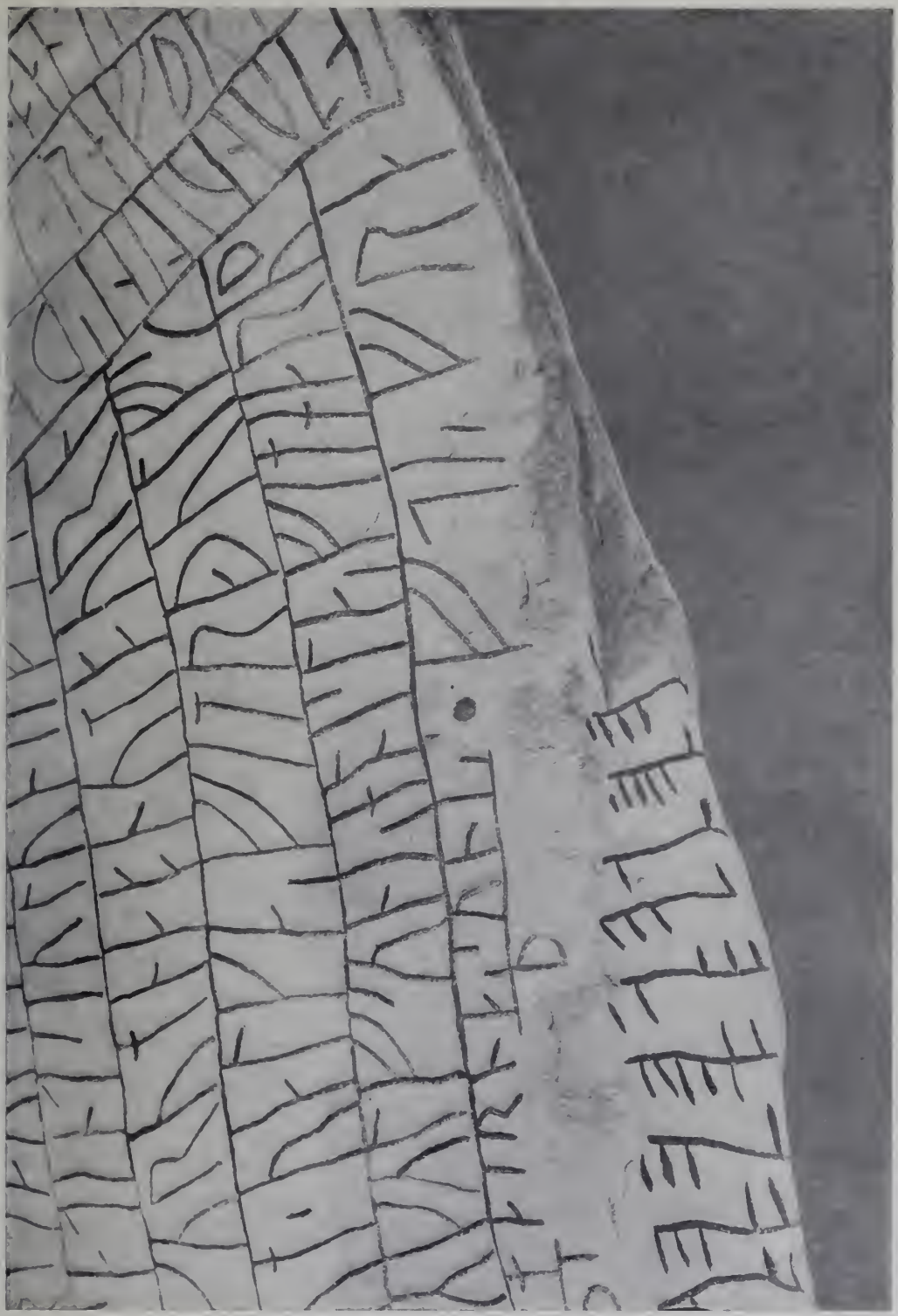

Pl. IV. RÖKSTENEN, DEL AF BAKSIDAN OCH VÄNSTRA SMALSIDAN. Fot. N. MOOSBERG

GETTY RESEARCH INSTITUTE
3 3125 01490 6305

PRIS 30 KR.

JACOB BAGGES SÖNER · STOCKHOLM 1920